

תוכן העניינים

ה	פתח דבר
ט	הלכות וגדרים
מג	הדרכות והנהגות
עב	מעשה רב
צא	נספח

מהדורה שנייה.

תודה רבה לכל המסייעים במציאת מקורות.

ניתן להשיג אצל

משפ' זילבר

ירושלים תובב"א

מעלה הזיתים 798

02-6431180

Silber.lior@gmail.com

פתח דבר

חוברת זו מגמתה לעסוק ב'חסידות האמיתית' ולבאר יסוד מסוים בדרכי עבודת ד' – החומרה.

ה'חומרה' בעבודת ד' היא פרט מפרטי המצוה אשר צריך לשקלו במשקל שלם, לשקול את כל צדדיו, את הרווח וההפסד אשר יכול לבוא לאדם על-ידי קיומה של החומרה, בבחינת "הווי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה" (אבות פ"ב מ"א).

בעוברי בכמה מספרי הראשונים והאחרונים, ראיתי שיש בנידון זה כמה גדרים, ומתוכם ניתן להציע כללים בפני הלומדים אותם ישקלו בדעתם.

דבר זה כמובן איננו חידוש שלי, אלא נראה שזו הנהגה פשוטה של חכמינו מדורי דורות, וברצוני להוסיף אור בביאור מגמתה ודרכה של תורה.

אין כאן מגמה להתנגד בצורה גורפת לחומרות, אלא להעמידן בתנאים ובהקשר הנכון, שלא יהיה בבחינת חסיד שוטה (עיין סוטה כא ע"ב).

עניינה של חוברת זו הוא לעורר, בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד" (משלי ט-ט), דברים שנדמה לעתים כי נשכחו מהלב זה מכבר, ולא באתי אלא לעורר על צדדים בחשבון הכולל שנראה לעניות-דעתי כי יש לבררם גם כן, "על כן יאמרו המשלים באו חשבון" (במדבר כא כז).

לעילוי נשמות

ר' יהושע ב"ר משה יוסף

ומרת לאה ב"ר אליעזר הכהן

זילבר

*

ר' יוסף ב"ר שלמה

ומרת מרים ב"ר ישראל מאיר

גרוס

*

ר' חיים נח ב"ר מרדכי

ומרת הינדה ב"ר מנדל

יעקובסון

*

ר' ישראל יצחק ב"ר משה חנינא

ומרת ברטה באשה ב"ר מרדכי

פלוצניק

ת.ג.צ.ב.ה

תחילה יש להקדים ולומר שקיימים מקרים בהם כל דברינו לא נאמרו.

נראה שכאשר ישנו ספיקא דדינא והבוחן את המצב, חושש שהוא עלול להיכשל באיזה שהוא נדנוד איסור², אז ודאי שיש לפרוש מכל צד ונדנוד של איסור, ויש להחמיר. אמנם, דבר זה גם כן צריך חשבון, וראוי להתייעץ בכך עם מורי הוראה.

נראה לעניות דעתי שאפשר לסדר את שיקול הדעת האם להחמיר כמין כללים, וסידרתי אותם כאן לתועלת:

- א. לא להחמיר על חשבון אחרים, ושלא להכשיל אחרים.
- ב. יש לדעת את פרטי הדינים.
- ג. ליזהר מיוהרא ומלחלוק על רבו.
- ד. שלא לגרום ולזול באחרים.
- ה. החומרא תהיה בהצנע לכת.
- ו. צריך שיהיה סדר עדיפויות נכון - להבדיל בין עיקר הדין לתוספת.
- ז. יש לעלות בעבודת ד' בהדרגה.
- ח. החומרא הינה מדרגת חיים כללית.

2. עיין ב"י יו"ד קעג א. וכבר כתב המרדכי (חולין סימן תרפז) שמהר"מ היה נוהג שלא לאכול בשר בהמה וחיה אחר גבינה לפי שפעם אחת מסעודה לסעודה מצא גבינה בין שיניו גזר להחמיר על עצמו ואין זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע דהא חזינא פרק כל הבשר אנא להא מילתא כחלא בר חמרא וכו' וכל חד מצי לאחמורי אנפשיה לעשות משמרת ובעוף אני מיקל כיוון דגבינה ועוף נאכלין באפיקורין. ועיין לשון הזהב של שו"ע אדמו"ר הזקן או"ח לב ח: "ולא אמרו שכל הפטור מן הדבר כו' אלא כשעושה בדרך חומרא במקום שלא יבא לידי איסור אם לא ינהוג בחומרא זו וגם אין בה משום הידור מצוה אבל אם יש בה איזה הידור לאיזה מצוה וכן אם הוא נוהג בה לסייג וגדר שלא יבוא לידי איסור אינו נקרא הדיוט, והוא טעם כל החומרות שהחמירו האחרונים שהן אחת משתים או לסייג וגדר שלא יבאו לעבור על איזה לא תעשה אפילו איסור קל של דברי סופרים כשראו שצריך לכך או משום הידור לאיזו מצוה עשה אפילו של דברי סופרים".

הודעה

אומרים בשם הרבי מקוצק על הפסוק "צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם" (הושע יד י), שזהו אותו "בם". ונראה לי שכוונתו היא שמי שרוצה לחטוא ולמצוא לעצמו צידוקים - לא ננעלו השערים...

הלכות וגדרים

'תורת אמת היתה בפיהו' (מלאכי ב') שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור.

(ויקרא רבה, פרשה ג)

ומי איכא הוראה לאיסור. ומי קרי איסור הוראה משום דכל אדם רשאי להחמיר והאוסר אין זה סמיכת דברים, שאפילו מן הספק שאין ההלכה ברורה לו הוא בא ואוסר, אבל המתיר סומך על שמועתו או על סברת חכמתו והיא הוראה.

(רש"י, כתובות ז' ע"א ד"ה "ומי")

דהתירא עדיף ליה. טוב לו להשמיענו כוח דברי המתיר שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר אבל כוח האוסרין אינה ראייה שהכל יכולין להחמיר ואפילו בדבר המותר.

(רש"י, ביצה ב' ע"ב ד"ה "דהתירא")

ומדיני החציצה לא טוב היות האדם מחמיר יותר מדאי, ומחפש אחר הספיקות לפסול טבילתה בדבר הקל כי אם כן אין לדבר סוף... לא יכניס אדם ראשו בספיקות החמורות אשר אין להן קץ וסוף.

(חידושי הרמב"ן, הלכות נידה פ"ט כה)

והאוסר עליו להביא ראייה ברורה וחזקה, כי התורה חסה על ממונם של ישראל.

(שו"ת הרא"ש, כלל ב סימן יז)

מכאן אמרו אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמיד חכם בשעה שעסוקים במלאכתם. ואפשר עוד לומר דאף בשל עצמו אינו רשאי ממש

עושה התלמיד. ואפילו בפני הרבים לית ביה מיחוש... ורבו נוהג להקל והתלמיד מחמיר לפניו, כגון הכר, אם היה רבי יהודא בן קנוסא רואה אותם... פשיטא שאיסור גמור הוא, דהוה כחולק על רבו ועל זה ודכוותיה מנדין לכבוד הרב, אפילו עביד לשם שמים. ואפילו היכא שאינו פשוט כל כך להתיר אל יחמיר אדם אדברי רבו, אם לא שיש לו ראייה לסתור דבריו.

(ים של שלמה, ב"ק פ"ז מא)

ובזמנינו בעוונותינו הרבים תחתונים למעלה, ורבו זוחי לב הרוצים להדמות עצמם לאותם הגדולים אשר היו בימי קדם שהיו מפורסמים לחסידים וקדושי עליון ולבשו בגדי לבן, ולדעתי העושה כן יצא שכרו בהפסדו, ומי שנוהג כן בפני רבים יש לחוש ליוהרא.

(ים של שלמה, שם)

כתב הרמ"א (יו"ד קצד א) בדין יולדת לאחר ז' ימים לזכר וי"ד לנקבה, מותרת לבעלה מיד, מאחר שספרה ז' נקיים. מיהו יש מקומות שנוהגין, שאין טובלות תוך ארבעים יום לזכר ושמונים יום לנקבה, ואין להתיר במקום שנהגו.

וכתב על מנהג זה הגאון ר' פתחיה בירדוגו זצ"ל בספרו "נופת צופים" (סימן טז) "מעולם לא נהגו בזה לא בימי אבא זלה"ה ולא בימי אבותיו ורבותיו, ואדרבה היו גוערים בנזיפה על הרוצה להחמיר. ועל כל הדברים האלה אני אומר, מצוה רבה ושכר גדול יחשב למשתדל בביטול מנהג זה ומשרש אחריו עד החרמה... לא דיינו חומרות ודקדוקי סופרים וגריהם וסייגיהם, אלא שבאים לאסור את המותר ולהוריד עם בני ישראל לבאר שחת ולכות זרע מן העולם, ה' יצילנו. והנה עדי בשמים, כי זאת בעיני כל הימים בכל חומרא שאני רואה שמחמירים בענייני עריות שלא כדין – ובהנך חומרות שהביא מור"ם, על כולם אני אומר, חומרא דאתי לידי קולא היא, ואם התורה העידה על ישראל סוגה בשושנים – על כל פנים, מידי הרהור לא יצאו...

(אמת ליעקב לרב יעקב פרץ שליט"א, עמ' קיד)

קאמר, דכיוון דמדינא פטור דמקשינן קימה להידור ורוב בעלי אומניות אינן עומדים – אם זה עומד, יראו הללו כמזלזלין בכבוד תלמיד חכם.

(ר"ן, קידושין לג ע"א)

והמצוה מהודרת יותר כשיוצאת מפי היודע עניינה.

(שיטה מקובצת, ב"ק יז ע"א)

שאלת ממני על אחד מהמתחכמים שהטיל י"ו חוטין בציצית, אם יפה הוא עושה או אם יש למנוע אותו מזה

תשובה: ...ועוד שהוא כנגד המנהג, אין ראוי לעשות ויש למנוע אותו מזה, ועוד שהוא דרך יוהרא לומר שהוא מדקדק במצוות יותר מכל ישראל.

(שו"ת רדב"ז, ח"ח סימן ג)

ולכן אין לשום גדול להורות הוראה לאיסור היפך המנהג שנהגו על פי גדולי ישראל להיתר, ומי שרוצה להחמיר לעצמו מידת חסידות הוא ולא יורה לאחרים דלא לית לאינצויי, ודווקא במי שהורגל בשאר פרישות ומפורסם לחסיד רשאי לנהוג לאיסור גם בזו כמו שכתב ראבי"ה בריש ברכות (ח"א סימן א) לגבי קריאת שמע של ערבית.

(ב"ח, יו"ד רצג א)

[על הסתכלות באשת איש:] ונראה דווקא להסתכל קאמר... שהוא דרך עיון והבטה, אבל דרך ראייה בעלמא שרי, אפילו בשאר אישה... ואפילו הכי, מי שיוכל להוסיף אזהרה ושמירה והוא פרוש בכל מילי דשמיא ויודע שלא יחשבו לו כיוהרא – נקרא איש קדוש, ותבוא עליו ברכה.

(ים של שלמה, כתובות פ"ב ג)

אם כן משמע לפי פירושו (רש"י), דווקא כשהוא מראה יוהרא בפני אחרים אבל בפני עצמו לא... מכל מקום לא נראה לי... ואם כן מהכא מוכח שראוי לנדות בר בי רב שהוא מתיהר בדין ומחמיר בדינא שפשט היתר בכל ישראל, אפילו לא עשה בפני רבו, אם לא שידוע אל החכם שבדאי לשם שמים

[לגבי מקום נטילת ידיים אם הוא עד הקנה או עד מקום חיבור האצבעות:] ונכון להתנות ולומר שאינו מקבל עליו דבר זה בתורת חומרא דשמא לא יזדמן לו פעם כל כך מים לא יצטרך להחמיר כמנהגו, וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר כמנהגו, וכן ראוי להתנות בכל דבר שאדם רוצה להחמיר על עצמו.

(ב"י, או"ח קס"ד)

[כתב הט"ז על דברי הב"י האלו:] ונראה דיש חשש בחומרא זה מפני הרואים שישברו שעיקר הדין כן הוא, ולפעמים יראו אחרים שאין נוטלין אלא כפי הדין ויאמרו עליהן שאוכלין בלא נטילה כראוי, ויהיה כב' תורות ח"ו בעיניהם ותו דיוציא לעז עליהם וכו'.³

(ט"ז, שם ס"ק)

מצינו בפוסקים רבו כמו רבו, שחוזרים על כל צדדי הקולות כל מה דאפשר, ולא להכביד משא החומרות על הרבים.

(שו"ת שאילת יעבץ, ח"ב סימן קמו)

שאלה כי שמעתי דבת רבים אומרים אין נפשנו ודעתנו נוחה במה שראינו אנשים חכמים וידועים וכשרים אשר הם נפרשים ממנו ממאכלנו ומשתנו וכליהם מכלים שונים, ועושים במה לעצמם להתקדש במה שמותר לחכמים גדולים מהם ובסעודות של מצוה אינם רוצים להזדמן אפילו לקרוביהם מבשרם לא יאכלו, ואחר כל ירוק ידרושו גם מבני ביתם הכשרים כמותם נפרשים בשולחנם במאכלם בשנים אחד אוכל בשר ואחד אוכל גבינה או אחד אוכל חולין וכהן אוכל תרומה וקרובים להיפרד בברכת זימון גם-כן, ואין תרעומת זה עלינו לבדינו אלא גם לזרים אתנו האומרים איזהו מקומן של זבחים שחיתתם אם בצפון או בדרום כמוהם ואין אוכלים מבהמה שהורו בה חכמים להתיר, ויש בזה חילול התורה בפני האומות כי חושבים אותה כשתי תורות.

3. אמנם דבריו נדחו להלכה, עיין משנ"ב שם, אך העיקרון לכאורה תקף.

ועל כן יצאתי לפניהם לשחר פניהם ולמצוא חן בעיניהם אל יהיו חסידים הרבה ודי להם מה שאסרה תורה טוב וישר הוא להיותם יראי חטא דוגמת רבי שמעון בן נתנאל לחקור על הבשר שאוכלים אם נשחטה ונבדקה על ידי מומחה ושתהיה מנוקרת היטב ושיבדלו מספק איסור ולהזהיר לביתם על מליחת הבשר ועל כלי הבשר והגבינה וכיוצא בדברים אלו שנוהרים מהם רוב ישראל הכשרים לא לחדש מה שלא גבלו ראשונים בשחיטה לצפון או לדרום ועל מה שאומרים השוחט קודם ברכה... ומפני שהיה נמשך מחומרות אלו מחלוקת בסעודות של מצוה ובין איש לאשתו אשר הנשים עצלניות הן להיותן זהירות בחומרות אלו הסכמנו זה כמה שנים בגזרות חכם וחתומים בו כל החכמים שלא יוציאו תרומות ומעשרות במה שאינם חייבים לדעת הרמב"ם ז"ל והוא ידוע כי לדעתו אין שום חיוב במירוח ישראל בשל גוי בירק כמו שכתבתי למעלה וכמו שכתוב אצלי עוד באהבה ואפילו היה איזה ספק בחיוב בעיני החכמים הפרושים האלה החרם הוא וודאי ואין ספק מוציא מידי ודאי.

והפרושים הקדמונים שהיו אוכלים חוליהם על טהרת הקדש או על טהרת חטאת היה להתנהג לכשיאכלו הקדש האל יתברך מקדש ישראל ברוך הוא ומבורך ומברך ישראל נאם המבי"ט ודרוש שלומכם וטובתכם ביני לביניכם ולא יצטרך להשמיע במרום קולכם נאם המבי"ט.

(שו"ת מבי"ט, ח"ג סימן סח)

וכל המרבה חומרות באיסור דרבנן אשר הקילו בו חכמים כל כך כדי לבטל בנות ישראל מפריה ורביה אומר אני דאינו אלא מן המתמיהים ולא ידעתי היאך מצא ידיו ורגליו בבית המדרש.

(שו"ת מהרי"ק, ק, סימן נו)

וכתבתי לך זה כדי שתבין שהדברים שאדם מחמיר על עצמו ואחרים נהגו בו היתר ואין איסורו מבורר אין עלינו לשנות מנהגם. וכל שכן שלא להגעיל כליהם ולעשות אותם כעמי הארצות אלא אם על כל פנים ירצה להחמיר על עצמו אפילו בכיוצא בזה יכבד וישב בביתו שגורם למחלוקת גדולה ולשנאת

חנם ולחלול השם בר מינן והאל הטוב יכפר בעד אמן. והנראה לעניות דעתי כתבתי.

(שו"ת רדב"ז, ח"ד סימן רצו)

כי רצו עבדיך את אבניה וכל שכן פירותיה ויפה עושין חכמי ארץ ישראל שלא נהגו חומרא כזו וכן עשיתי אני כשישבתי בירושלים לא נמנעתי מלאכול את פירותיה, וכן ראיתי זקני הדור ההוא זכר כולם לברכה נוהגים ולא היו נוהרים בזה עם רוב חסידותם ודקדוקם במצוות ואפילו בהמתן של צדיקים וכו', ואותם שנהגו פרישות זה קרוב אצלי שחטאו על נפשם קל וחומר מזיר שלא ציער עצמו אלא מן היין לבד ומה יעשו ביין של מצוה.

(שו"ת רדב"ז, ח"א סימן תקפ)

ואין לנו להחמיר יותר במידי דרבנן לאסור מה שהתירו הם אם לא בראיה ברורה אבל לא מסברא בעלמא בלי ראיה כי די לנו בחומרא שהחמירו הם והבו דלא להוסיף עליהו חומרא מדעת עצמינו בלי ראיה ברורה ומי שרוצה להחמיר יחמיר לעצמו ולא לאחרים, כל שכן שהסברא הישרה היה להתיר וכמו שהתבאר בדברינו. הנראה לפי עניות דעתי כתבתי, אנכי הקטן יואל בן לא"א מוהרר"ש ז"ל.

(שו"ת ב"ח [ישנות], סימן א)

ואין דעתנו נוחה להכביד בחומרות שלא שערום חכמי דורות שלפנינו (המחמיר יחמיר לעצמו ולא לפסוק ולהורות לרבים) הלוואי ועמדנו בראשונות.

(שו"ת שאילת יעבץ, חלק ב סימן יט)

המתענה ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח שהוא מתענה, הוא נענש על כך... ומכל מקום נכון הוא שבכל גווני יאמר שאינו מתענה כדי שלא להחזיק טיבותא לנפשיה.

(שו"ע או"ח תקס"ה ו. משנ"ב שם ס"ק יד)

לא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות. היינו אפילו אם ירצה להניחם רק אחר התפלה וכתב הבאר היטב באיש אחד שהיה נוהג להניח תפילין דרבינו תם לאחר התפלה בפרהסיא בפני הקהל אי מחזי כיוהרא פסק בתשובת מהר"ש הלוי דמחזי כיוהרא וצריך שיבטל מנהגו, וכן כתוב בתשובות שבות יעקב (ח"ב סימן מד) שאפילו אם מקצת עושין יש בו משום יוהרא ואם מניחן בפני אדם גדול שאין נוהג להניחן כי אם בקרב ביתו ודאי מחזי כיוהרא עיין שם.

(משנ"ב, לד ס"ק טז)

ואשר זכרת מחומרי אשכנזים שנוהרים בזה יותר מגופי תורה. הלא על זה וכיוצא בו. קמצו חנא עליהו בבי מדרשא. בכמה מחבורי ביחוד במור וקציעה סימן תנ"ג שהיה לנגד עיניך בזה. וכן בעליית ד"א ושאר מקומות לא מנעתי עצמי מלעורר נרדמים השקועים בשנת ההרגל האכזרי קשה הסרה. עד בלתי שמים לא יקיצו. והיא היתה בעוכרם ודאי לגרום על ידי כך מכשולות בגופי איסורי תורה החמורים כמו שכתב שם בס"ד. וכן הוא בכל דבר. כמו שכתב ז"ל האוסר את המותר סופו להתיר את האסור. באמת עוררן עיני לבות תופשי התורה היא. שנתקיים בעוונותינו הרבים ואבדה חכמת חכמינו. ואמסר עלמא בידא דטפשא. האידנא דשכיחי טפוחאי גשושאי. מגששים כעורים קיר פלסתר מקימי אשרות. מתנהגים אחר מורה שקר ככסיל בחושך הולך. עושה טפל עיקר ועיקר טפל. ומה אוסיף עוד לדבר וכבר צווחו בה קמאי דקמאי. ויפה אמר אב"ד גדול בדורנו רב בקהלה מפורסמת לבני קהלתו הפסד גדול הוא שלא נכתבו עשרת הדברות בפנקס שלכם ודב"ל.

(שו"ת שאילת יעבץ, ח"ב סימן קנ, ד)

לא זו ולא כיוצא בה שמענו, אף כי גדול כוחה של חזקה. שהומחה לוריא על פי בית דין כמה שנים מה גם לכופף את הרבים להחזיק בחומרא יתרה, ולגזור על הצבור גזרה שאין יכולין לעמוד בה, אין זו מן המדה בתורה. שדרכיה דרכי נועם וגו'. אדרבה בכמה מקומות מצינו, שאף על פי שיש

וכי יש איזה פרי ומאכל בעולם (חוץ מפול המצרי לבדו) שלא נמצאו בו תולעים ותאסור כל המאכלים והפירות והירקות ולא נתנה תורה למלאכי חשבת ואמר רבינא לאמיה בקוקייני דכוורי אכלע לי ואנא איכול.

(שו"ת שאילת יעבץ, ח"ב סימן קכד)

שאלה: אחד היה נוהג שאחר שיאכל בשר לא יאכל גבינה ושאר חלב אלא עד שיעבור כ"ד שעות וכן נמי כאשר אוכל גבינה אינו אוכל בשר אלא עד אחר כ"ד שעות אם יש לזו החומרא איזה סמך ואם ראוי לנהוג בחומרא כזו כי כ"ד שעות לא שמענו. יורינו המורה לצדקה ושכרו מן השמים.

...ועל כן זה המתחסד שהוא נוהג כ"ד שעות גם בבשר אחר הגבינה לא נמצא סמך לחומרתו דבגמרא לא נזכר כ"ד שעות אלא בגבינה אחר בשר ולא להיפך, ולא עוד אלא שנזכר על מרן האר"י זצ"ל להדיא בבשר אחר גבינה להמתין עונה אחת ולא מעת לעת וזה רוצה לעשות חומרא טפי ממרן האר"י זצ"ל הא ודאי זה נחשב חומרא זרה וחיצונית ואין לנהוג בה וגם בגבינה אחר בשר שנמצאת חומרא זו אצל אבזה דמר עוקבא על כל זאת לא שמענו חומרא זו אצל זולתו ועל מרן החסיד רבינו האר"י זיע"א לא שמענו חומרא זו של כ"ד וזה רוצה לעשות עצמו חסיד יותר ממרן האר"י ודאי לא נכון לעשות כן.

ואם תאמר ואם האדם רוצה להחמיר עצמו בזה מה בכך והלא יכול להחמיר אפילו בדבר המותר זה אינו, ולך נא ראה בתשובות הרמ"א ז"ל (סימן נד) שהשיב לחכם אחד שכתב לו שראוי להחמיר בעניין השמן הנזכר בשאלה וכתב לו פה קדוש כמו מר ירחיק עצמו בזה והשיב לו הגאון רמ"א ז"ל וזה לשונו "כבר אמרו בירושלמי דנדרים (פ"ט ה"א) די לך במה שאסרה תורה ואמרו גם כן (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ט) הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט ובירושלמי (עבודה זרה פ"ב ה"ט) גבי התרת שמן שהתיר רבי יהודה הנשיא שמואל קבל עליו ואכל רב לא אכל אמר לו שמואל אכול או אנא כתב עלך זקן ממרא" עיין שם. גם לך נא ראה בטור (או"ח לב) שכתב שאין צריך לשרטט בכל שיטה ושיטה ואם ירצה לשרטט הרשות בידו והקשה עליו

מקום לתלמיד חכם להחמיר על עצמו. לא הורו להחמיר לאחרים, כאותה ששנינו בגמרא דידן שהיה רבן גמליאל מחמיר, ואמרו לו אף על פי שבית אביך היו מחמירים על עצמם היו מקילים לכל ישראל כו'. וכנהנה רבות בתלמוד עצמו מספר, אף באיסורי תורה החמורים שיש בהם מיתה וסקילה, כשסמכו אפילו רק על דברי יחיד וגם שברכוהו, אין צורך להאריך בכך שידועים לכל כי רב דחד יומא וכן עוד היום אפילו בספק איסור כרת כחלב הכרס שתחת הפריסה דבני ריינוס אוכלים באין מוחה, ומצינו בפוסקים רבו כמו רבו, שחוזרים על כל צדדי הקולות כל מה דאפשר, ולא להכביד משא החומרות על הרבים,

(שו"ת שאילת יעבץ, ח"ב סימן קמו)

מעשה נבוא לנדון דידן באורז. ידוע שאין דרכו להתלע כי אם בתלוש וכפירוש ר"ח בהדיא. ואולם נמצאים בו שני מיני תולעים ושניהם ישנם בבדיקת המין האחד תולעים גדולים לבנים נראים מיד ואלו משליכן ואינו מזיק לפרי כלל. ובדאי מותר לאכול אחר בדיקה. וגם מיא בדקי להו שהמתולעים עולים וצפים למעלה. ומהני אפילו במותלעים ודאי כל שכן בספק. מה גם לאחר יב' חודש כסתם כל אורז הבא ממדינות הים דתו ליכא למיחש מידי להנך תולעים. והמין השני הוא הכנימה (שקורין מילביין בלשון אשכנז) וזה גם כן ישנו בבדיקה על ידי חמום וראות עין יפה ומבדקי נמי בשמשא או על ידי כלי זכוכית מגדיל מראית הבריות הקטנות. ואם נמצאו בו בודאי נאסר כלו ואין תקון לאכלו. אכן כל שנבדק ולא נמצא בו. שוב אין לחוש ואכילנא מניה שופרי שופרי. והכי חזינא לרבנן קשישאי ומרי דעובדא והמחמיר יחמיר לעצמו. אבל אין להכביד בחומרא יתרה על הצבור דיין מה שאסרה תורה וגזרו חז"ל ואפילו בקישות שהתליעה באביה דפסקינן כשמואל לאיסורא לתנא דברייתא שרייא. אך להחמיר עוד על ההמון אין דעת חכמים נוחה הימנו. ותמה על עצמך.

בבית יוסף והלא הפוסקים כתבו דנקרא הדיוט כיוון שפטור מן הדבר, ותירץ דסבירא ליה לא אמרו הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט אלא כשעושה אותו בדרך חומרא אבל הכא דאינו מכוון לכך אלא כדי לכתוב ביושר וכו' אינו נקרא הדיוט עיין שם, וכן תמצא בכמה עניינים פסקו הפוסקים ז"ל דין דכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט בדין הקריאת שמע היכא דפטור מלקרות וקורא ובדין התפילה היכא דאינו חייב להפסיק ומפסיק ובגמרא דחולין (ק"א ע"א) איתא רב בר שבא אקלע בי רב נחמן אייתו ליה כבדא שליכא ולא אכל מפני שהחמיר על עצמו ואמר לו רב נחמן הגמליאווהו והלעיטוהו בעל כרחו עיין שם, והגם כי תמצא במרדכי ז"ל בריש פרק כל הבשר שהביא תשובת מאיר בר ברוך ז"ל שכתב בימי חורפי הייתי מתלוצץ בבני אדם שנמנעים שלא לאכול בשר אחר גבינה והיה נראה לי כמו מינות עד שפעם אחת מסעודתא לסעודתא מצאתי גבינה בין שיני גזרתי להחמיר על עצמי בבשר אחר גבינה כמו בגבינה אחר בשר ואין בדבר זה כחולק על התלמוד ולא כמוסיף שהוא גורע דפרק כל הבשר אמרינן אנא להא מלתא כחלא בר חמרא וכו' וכל חד מצי להחמיר אנפשיה לעשות משמרת עכ"ל, על כל זאת חומרא כזו שאפילו מרן האר"י ז"ל לא היה נוהג בה אינו ראוי לעשות ודי בזה. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כן דברי הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.

(שו"ת תורה לשמה, סימן ר"ב)

מרגלא בפומיה לאמר לתלמידי צאו וראו איזהו עונשו מרובה המחמיר שלא כדין או המקיל שלא כדין הוי אומר המחמיר שלא כדין עונשו חמיר כי המקיל שלא כדין חטאו בין אדם למקום ב"ה ושב ורפא לו אבל המחמיר שלא כדין צריך לרצות את חברו. וסמנך הלכה חמורך טרפון גם הוא רמז על מי שמחמיר ומטריף הכל, ועיין רש"י ותוס' במסכת ביצה (ב ע"ב ד"ה "דהיתרא") על כוח דהתירה עדיף.

(שו"ת תשובה מאהבה, ח"א סימן קפא)

נמצינו למדין דבכל מידי דאתי מיניה זילותא לבי דינא אין היחיד יכול להחמיר על עצמו בו...

מכאן משמע דאם אי אפשר לקיים חומר מנהגו בצנעא והדבר מתפרסם צריך הוא להקל ולעבור על חומרא מקום שיצא משם ואף על פי שדעתו לחזור למקומו אף על גב דמדינא מיחייב איהו למיעבד כמנהג מקומו וכן כתב הרא"ש בזה וזה לשונו משמע הא לא אפשר בלא מחלוקת היה לו לעשות מלאכה עמהן דגדול השלום ויש לו לעבור על מנהג מקומו כיוון דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהם עד כאן לשונו...

כללא דמלתא דכל היכא דאיכא למיחש לאיבה מקילינן בין לעניין ברכות בין לאפוקי ממונא לסהדותא דעם הארץ בין בעניין ספק טומאה והיינו דלא משכח רווחא לגבי אחריני וכדכתיבנא בעניין התרומה אם כן יוכל היחיד לפרוש עצמו מבני אדם במלתא דמספקא ליה ולא יחוש לאיבה שהרי מתקיים העולם באחרים...

והנה כיוון דאפילו לדברי האומרים דלא חיישינן ליוהרא אין הדבר חובה עליו לעשות רק שהדבר ניתן ברשותו כגון הך דחתן דאם רצה לקרות קריאת שמע קורא ולא מיחייב לקרות על כל פנים אם כן מוטב לצאת ידי הכל וימנע עצמו במידי דאיכא ביה חשש יוהרא כדי לחוש לאומרינן דחיישינן ליוהרא והיינו כדקאמרן דליכא צד אחר לתלות בו...

אמנם המחמיר בזה ינהוג לעצמו בביתו מבלי שיפרסם הדבר שאם עושה בפירסום נמצא בא לידי מחלוקת דמשהו לכל בני העיר שטועין מדרך השכל וכשיבא לידי פירסום יאכל עמהן ולא יחוש לחומרות אלו כלל כי גדול כוח השלום וכשמזמנין אותו לסעוד אצלן לחשש איבה ליכא כיוון שמתקיים העולם באחרים ולחשש מחלוקת ליכא כיוון דלא עביד מעשה בפומבי אלא שיושב ונמנע שיש לתלות ולומר שהוא פרוש מבני אדם כשמואל הנביא וכו' פינחס בן יאיר שמשעמד על דעתו לא סעד אצל אחרים כלל וגם חששא דיוהרא אזלא ליה מן הטעם הנזכר כיוון דאיכא למיתלי במידי אחרינא אמנם אם כבר קרה מקרהו שישב במסיבה הלא אם יקום משם איכא למיחש טובא

שמעתי מפי קדושי ישראל הנ"ל ספר הזוהר יוצא מפי קדשם בשום דרוש, ותורה לא-ל יתברך לא-זזה ידי מתוך ידם ולא חסרתי מהם וכו', ותורה לא-ל יתברך תלמידיהם אין פרץ וכו' כדבסוף פרק היה קורא (ברכות יז ע"ב), ומכל מקום אין אחד דומה לחברו, זה הוא מה שמרגלא בפומי.

(שו"ת חתם סופר, או"ח סימן קצו)

ועל הכת הנ"ל שרוצים לדחוק את עצמן ולאכול בסוכה אף שיורדין טיפין הרבה בודאי לא שפיר עבדי כדאיתא בירושלמי פ"ק דשבת (פ"א ה"ב) וזה לשונו "דכל הפטור מאיזה דבר ומחמיר על עצמו ועושה נקרא הדיוט", וכן כתב הגהות מיימוני פ"ו מהלכות סוכה, וכן כתב בשו"ע (או"ח תרלט ז), וכן כתב בתשובת מהרי"ו סימן קצ"א בהלכות סוכה כי "דרכיה דרכי נועם" (משלי ג יז) ואיכא ביטול שמחת יום טוב, וכן כתבתי בספרי חק יעקב (סימן תעב ס"ק י) ודלא כתשובת באר שבע שהניח בצריך עיון דמצינו כמה פעמים שהחמירו בדבר שאנו פטורין. ובאמת יש לחלק כמו שכתוב שם. ועוד כיוון דבש"ס מדמה דין זה לעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו ואם יחזור למוזג בעל כורכו בודאי יכעיס עליו יותר כיוון שמסרב ועושה נגד רצונו בודאי נקרא חסיד שוטה והדיוט אלא העיקר כמבואר לפנינו בשו"ע....

(שו"ת שכות יעקב, ח"ג סימן מה)

ובנוגע אל הספקות אשר העיר תמהני הלא כבר ידוע שרבותינו הראשונים והאחרונים צעקו ככרוכיא על אלו שמחטטים לחפש חומרות בהלכות עירוב דהלכה כדברי המיקל בעירוב, וכמו שכתב הרא"ש בפ"ק דעירובין גבי פלוגתא דרב חנין בר רבא ורב הונא, ומי זוטרי מה שכתב הרא"ש בתשובות (סימן כא) שכתב על אחד שהחמיר בצורת הפתח שהוא מכשיל הרבים בחלול שבת. והתשב"ץ (ח"ב סימן לו) כתב דדרך תלמידי חכמים לתקן עירובין, ומי שלבו נוקפו בזה הדיוטות גמורה הוא או מינות נזרקה בו.

(שו"ת חלקת יעקב, או"ח סימן קפג)

שאלה: אם המורה החליט בדעתו להתיר איזה הוראה אך לבו נוקפו קצת ורצה להחמיר על עצמו שלא לאכול מזה אך רצה ליתן לבני ביתו לאכול,

למחלוקת כיוון שעושה בפרהסיא ובפומבי גדול וכל שכן אם יש שם גדולי הדור מסובין באותה סעודה שהעושה חומרות אלו בפניהם הרי הוא חייב נידוי כדאיתא בשלהי פרק מרובה ברבי יהודה בן קנוסא שנהג חומרא בפני רבי דהוי קמפסע ואזיל ורבי הוה מהלך לצדי הדרכים והיה רוצה לנדותו שהיה מתייחר בפניו וכל זה שכתבנו בחשש איסור בלבד אבל בודאי איסור על זה נאמר אין חכמה ואין עצה וכו' והטוב והישר לבעל נפש שישמט מסעודות גדולות משום דשכיחי בהו זלזול טובא וכדאיתא בגטין ריש פרק מי שאחזו דאמר ליה ריש גליתא לרב ששת מאי טעמא לא סעיד מר גבן אמר ליה דלא מעלו עבדי דחשידי אאבר מן החי אמר ליה מי יימר וכו' ואבדק ליה ואשתכח דכותיה והנראה לעניות דעתי כתבתי הצעיר אברהם הלוי.

(שו"ת גינת ורדים, חלק יו"ד כלל ג סימן ו)

בדבר קבלת השבת ב' שעות קודם הזמן ומה ששאל על מנהגי ידע כי אני איני נוהג שום דבר חומרא יותר מדלת העם ומהדיוט שבהדיוטים. הלוואי שיהיה חלקי לעולם הבא עם חד עמא דארעא הולך תמים ודל.

(שו"ת האלה לך שלמה, סימן קיב)

האמת לא אכחיד כי מרגלא בפומיה כי כל האמור להלכה בשו"ע היא תורה נתונה לכל ישראל בשוה ואין בודד במועדיו, אכן מי שאין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו (עיין יבמות קט ע"ב) כי זה נעשה מצות אנשים מלומדה ואב לבנים יודיע, על כן כל המתחסד עם קונו ניכר במעלליו מה שלבו בודה לשם ה' להזיר נזיר מכל מה אשר ידבנו לבו ובוזה אין סגנון אחד עולה לשנים כי אין לב שני בני אדם שווה באהבת ה', ולכן נקראים בני כושיים משונה במעשיו (מועד קטן טז ע"ב) אך רק משונה באורו אבל תוכו מתאחד עם כל ישראל, ואך לעשות עדה שלמה כולם יתחסדו במנהג אחד לכולם אם כן היא גופיה נעשה חק לישראל ומצות אנשים וזה אי אפשר, ולכן ראיתי רבותי הגאון הפלאה ז"ל, ומורי החסיד שבכהונה מהו' נתן אדליר זצ"ל והגאון מהו' זלמן חסיד ז"ל שלא המשיכו עדה, מעיד אני עלי שמימי לא

ומכל שכן שמתיר כזה בממון אחרים אך על עצמו לבד אינו רוצה להקל אם רשאי לעשות כן ונכלל זה במה שכתוב המחמיר תבוא עליו ברכה או לא.

תשובה: נראה לעניות דעתי דאינו נכון לעשות כן, וכל שכן שאינו בכלל מה שכתב המחמיר תבא עליו ברכה. ויש להביא ראיה מש"ס ערוך בפ"ח דחולין (ק"ב ע"א) גבי ככר דאסמיק כו' דשמואל שדי ליה לכלבא ורבא אכל ליה ורב הונא יהב ליה לשמעיה, ופריך ממה נפשך אי שרי לכולי עלמא שרי אי אסור לכולי עלמא אסיר, ומשני שאני רב הונא דאנינא דעתיה. ופירש רש"י שם ממה נפשך דאיהו לא אכיל בעי למיכליה ולשמעיה ספי איסורא, ומשני דלאו משום איסורא לא אכיל אלא דאנינא דעתיה. מוכח מכאן דאין להחמיר על עצמו בלבד דאם לא כן הוא ליה למימר דלעולם משום חומרא בלבד עשה כן ומאי פריך ממה נפשך?

...עוד יש להביא ראיה ממשנה פ"ק דאבות (פ"א מט"ו) שאמר שם "עשה תורתך קבע" וכתב הרב ברטנורא שלא יחמיר לעצמו ויקיל לאחרים או תחמיר לאחרים ותקיל לעצמך אלא תהא תורתך קבע כו'.

ומביא ראיה מעזרא שנאמר "כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' ולעשת וללמד בישראל חק ומשפט" (עזרא ז'). כמו שהכין לבו לעשות כך היה מלמד לבני ישראל עד כאן.

ויש לפרש "דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי" (תהילים קיט ל) על זה הדרך, או יש לפרש דריש לקיש דלא עביד תרי חומרי דסתרי אהדדי ומכל שכן תרי קולי ח"ו, אך דבחר דרך אמונה לפסוק כמותו בין לחומרא בין לקולא ואז "משפטיך שויתי", ולא היו סתרי אהדדי כו'.

ומה שכתב התוספות יום טוב שם שזה שלא כדעת בית אביו של רבי גמליאל שהוא מבית הלל. יש לומר דלא דמי דודאי דהרשות לאדם להחמיר על עצמו באיזה דבר או להתנהג כן הוא ובני ביתו אף שהוא היתר פשוט, וכמו שכתוב בפ"ד דשבת (נא ע"א) "הוא סבר אדם חשוב שאני" וכמו שכתוב "קדש עצמך במותר לך" (יבמות כ ע"א). וכמה דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור כמו שכתוב ביו"ד (שו"ע יו"ד ריד א) כמו שכתוב אם מחמת סייג

ופרישות (עיין בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב), אבל מה שהוא מסופק בו קצת לא שייך לחלק בינו לבין בני ביתו אבל מה ששייך לאחרים הרשות ביד המורה להקל לפעמים, עיין מה שכתב בטור (או"ח תמו) בדין נטילת ידיים שמהר"ם מרוטנבורג החמיר על עצמו כו' וגם אין הלכה כרבן גמליאל בזה כמו שכתוב שם ובמשנה ט פ"ג דעדיות. ודלא כמו שכתוב שהרמב"ם דפסק במשנה ו פ"ב דביצה דהלכה כרבן גמליאל עיין שם. ואם כן על כורכך אינו כבית הלל.

ולפי דברי התוספות יום טוב יהיו בית אביו של רבן גמליאל עביד כתרי חומרי חדא כבית שמאי להחמיר כפיתין גריצין כו' וחדא כבית הלל דסבירא להו דהרשות להחמיר על עצמו ולהקל על אחרים על כן נראה לפי עניות דעתי דבזה על כל פנים לית פלוגתא...

(שו"ת יד אליהו, סימן נה)

שאלה: מי שנהג לאכול כל מצות הפסח מחטים שמורות משעת קצירה ועתה עלה השער הרבה מאד ובא לנהוג לאכול משאר חטים פשוטים אם צריך התרה או לא.

...ומזה נראה לעניות דעתי פשוט דבשנתנו זאת התר"פ דהחטים שמורים הוסיפו בהיוקר על אחת רבע מהחטים הפשוטים ומשאר חטים דשאר שנים הא ודאי טפי עדיף להתיר מלהיות מצטמק בימי הפסח כחצי מן הראוי ובפרט למי שבא לדחוק על בני ביתו דאין זה חומרא אלא קולא להמנע ח"ו משמחת יום טוב בשביל חומרות וחומרי חומרות. וכל שכן שאין לנהוג ולא לעמוד במנהג המחמירים שלא לאכול מכל דבר רק השמור ומהם שאין אוכלים שמן רק מתיכים אליה במקום שמן וכיוצא, זהו הנראה לעניות דעתי כעת ואם הסכימו אתי הבית דין הי"ו אודיע זה ברבים בעה"ו.

(שו"ת שואל ונשאל, ח"ב או"ח סימן ה)

שוב ראיתי בסולת למנחה (כלל עו"ד ח) שכתב בשם תורת האשם דמי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי, כגון מה

שנתבטל בששים או בכלי שני, הוי כמו אפיקורסות ויצא שכרו בהפסדו, ודלא כמו שכתב איסור והיתר (סוף כלל נו) עד כאן דבריו עיין שם.

(פתחי תשובה, יו"ד סימן קטז י)

כבוד תורתו נוטה אל החומרה מחמת שאין הדבר מוטל עליו, ואף אני כמוהו, לא פניתי אל צדדי היתרים העולים מתוך העיין טרם הועלה עלי עול ההוראה. והן עתה שבעונותינו הרבים בסביבותינו נתייתם הדור מחכמים והעלו על צוארי עול ההוראה מכל הסביבה שאינם מתיירים בשום אופן בלתי הסכמת דעתי הקלה וחשבתי עם קוני וראיתי חובה לעצמי להתחזק בכל כוחי לשקוד על תקנת עגנות.

(חוט המשולש, לגר"ח מוואלז'ין, ח"א סימן ח)

וכלל גדול אמרו בעבודת ד' לשמור העיקר ולהוסיף בחסידות ולא לזלזל בעיקר ולקיים התוספת.

(עבודת הקודש, מורה באצבע אות רמה רמו)

הנה כל שומע דברים אלו תסמר שערות בשרו ותאחזנו פלצות וישא קל וחומר בעצמו לאמר ומה אם בארזים נפלה וכו' ומה גם בדברים שהם כבשוננו של עולם שנצטוונו עליהם להעלימם כמו שכתוב "דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד יא) ומאריהו גם כן הזהירונו עוד עליהם באזהרה יתירה להתנהג בהם בצניעות לא נעלם ממעלת כבוד תורתו כמה הזהירו הם המקובלים ז"ל בספריהם על זה ושלא לשנות ממנהגי הרבים אם מחשש המחלוקת או משום יוהרא ח"ו הלא תראה אדוני שהרב בעל חמ"י בכמה מקומות מספרו כותב וזה לשונו "ולא נתנו השיעורין הללו אלא למצניעיהם".

ובפרק יום הכיפורים (קצה ע"א) כתב וזה לשונו לעניין הפיוטים יעשו הדבר בצנעה ואל יעשה עצמו ח"ו כפורש מן הצבור הקדוש כי כל אלה הדברים לא נאמרו רק לאיש הירא ומכלכל דבריו במשפט וגוברא צניע ומעלי ומה גם כי לא נאמרו הדברים האלה רק להמיישרים אורחותם בכל סדר הרב ויודעים דעת ומביני מדע סדר העניינים והלוכים איך הולכים זה אחר זה בסדר המדרגה אך למי שמעולם לא ראה מאורות מימי ואיזה דרך ישכון אור סדר המדרגות ועליית העולמות העליונים לא עליהם היו האזהרות

האלה כי הם אינם מכוונים רק פשוטי הדברים ומי יתן והיה לבכם זה להם ויוסיף כהנה וכהנה להכניע לבות בני אדם לירא את השם הנכבד והנורא, חלילה להקל בדבר בפניהם והיודע יעשה לעצמו ולא יתראה וכבר מצינו בעניין שני זוגות של תפילין כמה מחסידים הראשונים שלא היו מניחים אותם יחד מפני היוהרא אף כי לפי האמת הדבר להיותם יחד ושלא להפרידן, וכן כתב מהרח"ו ז"ל בעניין נטילת לולב שיותר טוב לברך תחילה קודם התפלה בהיותו בביתו בסוכה עצמה אף כי טפי עדיף לברך עליו אחר העמידה קודם ההלל מכל מקום משום דמיחזי כיוהרא בפני הרואים יעשה בתוך ביתו קודם התפלה וכן בכמה מקומות אין מספר כתב כן וזה עיקר גדול במעשה העבודה להסתיר מעשיו כדפירשו בזהר פרשת נח דף ס"ד וזה לשונו "אוליפנא קב"ה סתים וגליא, גליא הוא בי דינא דתתא, סתים הוא אתר דכל ברכאן נפקין מתמן ובגם כן כל מלוי דבני נשא דאינון בסתימו ברכאן שריאן עלוי וכו'" עד כאן, הנה מבואר שכל העושה דבריו בסתר הברכה שורה עליו והוא על דרך מה שכתבו רז"ל (תענית ח ע"ב) "אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין".

והחסיד בעל 'ראשית חכמה' כתב כי המסתיר מעשיו הטובים והצנע לכת עם אלהיו שכרו אתו שיהיה נסתר מבעלי הדין שקב"ה חופה עליו בלבוש החסד שהוא נקרא אלוה כדי שלא יכירו בו בעלי הדין וזה רמזו בפסוק לגבר אשר דרכו נסתרה ויטך אלוה בעדו וכו'.

ובהלכות מצות נטילת לולב דף ריח ע"ב כתב וזה לשונו "ומפני כי לא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעין על כן כתב מהרח"ו ז"ל שמפני הרואים יותר טוב לברך תחילה בהיותו בסוכה קודם התפלה ואחר כך שאר הנענועים וההקפות יהיו בבית הכנסת ואל יצא מבית הכנסת לברך בסוכה אם לא במקום שרבים עושים כן ונוהגים משום חשש דמיחזי כיוהרא וכו'" עיין שם. ובדף רכד ע"ב כתב וזה לשונו "אל יפרוש מן הצבור כי לעולם ישתתף אדם עם הצבור בכל דבר כי התחברו עם הצבור דבר גדול הוא, ואף על פי שיצאו מעט מן הדרך הן אל כביר לא ימאס וזה כלל גדול ביראת

יודעים את אשר לפניהם להורות חומר לעצמם, ולכל הבא להדר בהידורי קדושת הפסח, ככל דבר קדושה ופרישות, הראוי ליחידי סגולה, "והצנע לכת עם אלוקך" (מכה ה ח).

(שו"ת אורח משפט, או"ח סימן קכ)

וחלילה לא עלתה על דעתו כלל לאסור ולהחמיר בזה למעשה, כי בכלל היה שונא להחמיר חומרות יתירות בייחוד על דברים שאינם מיוסדים בשרשי הש"ס והראשונים ז"ל, רק גילה דעתו אולי יש לחוש בזה, אחרי שהיה אז איזה מחלוקת על דבר קטניות עצמן בשנה שלא היה חזק כל כך גדול, והיו הלהוטים אחר היתירים חפצים להוציא את זממם ולעקור את כל העניין, שזאת היא באמת פרצה גדולה, על כן חשב אולי נכון להחמיר בדרך הוראת שעה. אבל חלילה לא הורה כזה מעולם כי אם להיפוך הורה להקל, וכל מקום שהיה בזה איזה צורך הגון, כמו אם היה איזה דחק במיני זרעונים המותרים ליתן לבהמות, והיו על ידי זה צריכים להאכילם חמץ ולסמוך על המכירה נגד דעת הבכ"ש, אז היה פשוט לפנינו להיתר.

(שו"ת אורח משפט, או"ח סימן קיד)

ודאי אנו צריכים לדון בדבר להקל ולא להחמיר לעשות את הגדר יותר מן העיקר, שהזהירו אותנו על זה חז"ל באבות דרבי נתן (פ"א ה"ז) "מכאן אמרו אם סג אדם לדבריו אינו יכול לעמוד בדבריו. מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע. ר' יוסי אומר טוב עשורה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל". ובדאי כונת העניין על דברים כאלה, שאין לבקש להחמיר במה שלא קבלנו על זה מרבתינו בדבר שבעצמו הוא סייג, ואין להוסיף חומרא על חומרא כי אם במה שמצאנו מפורש או בראיות ברורות. אבל בנידון דין שהכל הוא להיפוך, שהעניין הוא מנהג ביסודו וזה הפרט המיוחד אין בו שום מנהג ואי אפשר שיהיה בו מנהג, וראיות ברורות נותנות עדותן להקל, אפילו אם יהיה אפשר להכנס באיזה דחוקים לדחות את הראיות, גם כן אין לנו למשוך את הדבר להחמיר ולהיות מוסיפים על הדברים ששמענו. ועיקר הנטיה לחומרות יתירות, במה שיש דרך סלולה על פי דרכי התורה להקל אין זה מילתא דחסידותא כלל וכבר גינה ענין זה קדוש ד' הרה"ו ז"ל בהקדמתו לספר עץ חיים, ודייק, שזהי מידה של המתרחקים מפנימיות התורה רחמנא לצלן מהאי דעתא, וזה

שמים שלא להקל בכבוד רבים הן בעניינים הן במנהגים אחרי רבים להטות זולת כשהוא היפך הדין והיפך השורה מכל וכל" עד כאן לשון האדרת זהב.

והואיל והדבר כן למה רבותי לא נשמור משמרתם ונלך בדרך אשר הדריכונו ובמוסר אשר למדונו ובמצוה אשר צוונו כדי שלא נהיה הגרמא בנזיקין לאחרים לחטוא או כדי שלא נהיה מכת היהירים ח"ו.

(שו"ת רביד הזהב, סימן מד ס"ק ב)

כל מה שיאמר וכו' – היינו אפילו דבר שיש בו קצת גסות ושררה שלא היה עושה כן האורח משום ענוה אף על פי כן יעשה [תוספות] ואם האורח נוהג איזה פרישות בדבר שעושה משום סרך איסור אינו מחוייב לשמוע לבעל הבית לעבור אבל דבר שהוא פרישות בעלמא טוב לגבר להסתיר מעשיו.

(משנ"ב, סימן קע ס"ק טז)

חכורני בימי נעורי היה המנהג בישראל שבעת אפיית מצות בעל המצות היה אומר וחזור להעוסקים כמה פעמים שיזכרו שהיא מצת מצוה ועכשיו בימינו נתרופף המנהג הזה מפני שכמה מדקדקים ליקח מצה שמורה ללילי הסדר והמצה שמורה נאפה בכל מיני הידור מפני שעל פי רוב לוקחין אותם מרב העיר או משארי תלמיד חכמים, ועל כן אין מדקדקין בסתם מצות, אבל באמת יצא שכרנו בהפסדנו מפני שסוף סוף רוב העולם אין לוקחין מצה שמורה ויצאין בסתם מצה וכשקטנים עוסקין בעניני לישנה ובעריכה וכהאי גוונא אין יוצאין ידי מצה, ואם כן יותר טוב היה המנהג שלפנים שהיה הבעל הבית עונה ואומר מצת מצוה לפני הכל שזהו כעומד על גבו ויוצא על כל פנים לדעה שניה.

(ביאור הלכה, סימן ת"ס ד"ה "וקטן")

המורם מדברי, שלעניות דעתי באתרא ולא נהוג עדיין להיתר על פי רבנן קשישאי דפקיע שמייהו, כל הגדר גדר תבא עליו ברכה. אבל במקום שהוחזק ההיתר על פי הוראת חכמים מובהקים, ראוי שישתדל להיזהר בכל התקנות, בנקיין הגמור של הניקור, ובמיעות החום כמה דאפשר, ובהשגחה יתירה, של איזה אנשים נאמנים, בחילוף משמרות כראוי, וזה מספיק לכל המון עם ד', רק לשורידים המהדרים הם

מרבנים, ועושה כל מה שלבו חפץ בלא שום תיקון, ושאלת תיקונים בדת היתה ללעג ולקלס, גם להמתחדשים, על כן אין שום חשש להתיר מה שהוא מותר על פי דין תורה, אף על פי שעל פי הוראה לא היה מקודם מנהג על זה להתיר. וכבר כתבתי למעלת כבוד תורתם, שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדווקא על ידי מה שיראו, שכל מה שיש להתיר על פי עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמתת דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה שישמעו לקול מורים בעז"ה, מה שאין כן כשיתגלה הדבר, שישנם דברים כאלה, שמצד שורת ההלכה ראויים הם להתיר ורבנים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה ח"ו חילול ה' גדול מאד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים היו יכולים להתיר, ועל ידי זה יוצא משפט מעוקל.

(שו"ת אורח משפט, או"ח סימן קיב)

הוספה: וראוי להעיר, כמה תשומת לב אנו צריכים כשאנו באים להחמיר, במה שעל פי דין ראוי להקל בו, שלא יצא שכרנו בהפסד של כפלי כפלים, שמטעם זה אסור לאסור את המותר, כדכתב ש"ך (י"ד סימן רמב, קיצור הנהגות איסור והיתר, ס"ק ט), דעל פי רוב הוי חומרא דאתי לידי קולא. ובנידון דידן אם נמשיך להחמיר קטן הוא מאד השכר שלנו, אם נוסיף חומר על דבר שאין עיקרו מן הדין, ולעומת זה ההפסד יש לחוש עליו הרבה. שהרי לדעת רש"י ביצה (כ"ב ד"ה "התניא") שכתב "והא דאמרין בכולי הש"ס שאין גוזרין גזירה לגזירה מהאי קרא נפקא 'ושמרתם את משמרת' עשו משמרת כלומר גזירה למשמרתי לתורת, ולא משמרת למשמרת, שלא יעשו גזירה לגזירה". והרי כאן איסור תורה של לאו הבא מכלל עשה שלא לעשות משמרת למשמרת, ובדאי יותר ראוי לחוש שלא להכשל בדבר שהוא לדעת רש"י איסור תורה, מלחוש להוסיף חומרא על דיוק של מנהג שלא היה אפשר לו להיות נהוג מעולם, מפני מניעת מציאותו. וכאן לא שייך לומר כלל כולא חדא גזירה, שזה שייך בעיקרו בדבר שהיה נהוג בעת הגזירה שיש לומר שהכל נכלל בגזירה אחת, אבל דבר של מציאות מחדש, כגון דידן שכל השמן שומשומין היו נעשים בלחיתה עד שבאה המצאת המכונה שנתחדשה האפשרות לעשות ביובש זה עתה בימינו, אין שייך בשום אופן לומר שיהיה נכלל בכלל הגזירה, בתור חדא גזירה. והדברים קל וחומר עם מה שכתב במעיל צדקה בענין הכתמים, שלא גזור על פחות מכגריס ועוד משום

לשונו הקדוש: "וכנגד כת חכמי הפשט, אותם אשר הם מואסים לעסוק בחכמת האמת הנקרא עץ חיים עולם, ועוסקים בסיפורים הפשטיים בפשוטן בלבד, ואומרים שאין בתורה אלא הפשט בלבד ח"ו, אשר היא נקרא עץ הדעת טוב ורע, עליהם אמרו 'חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו', כי בסיבת היותם מואסים בעץ חיים אין הקב"ה עוזר אותם והם שוגים (או שונים) בפרטי עץ הדעת טוב ורע ומהפכים אותו לרע ומטמאים את הטהור ואוסרים את המותר ופוסלים את הכשר" עד כאן לשונו. הרי דייק בשלשה האופנים של טהור מותר כשר, והפכם הוא: טמא אסור פסול, שזו היא תקלה מה שנוטים יותר מדאי להחמיר ולאסור. ובאמת דרכן של רבותי הגאונים הצדיקים שזכיתי לשמשם, זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל, היתה שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, ביחוד בדברים שאין היסוד חזק על זה בדברי רז"ל בתלמודים. שדי לנו מה שלא נזח ח"ו ממה שהונהגו על פי מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון לכאן ולכאן ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב הרי זה משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים על פי עומק ההלכה וסברא ישרה. וברוך ה' הוראתנו זאת כולהו איתנהו לטיבותא כאן, ויהא רעוא דיהויין כל שמעתין מחזורין וברירין כשמעתתא דא, דלית ביה ספיקא כלל ב"ה.

(שו"ת אורח משפט, או"ח סימן קיב)

ובאמת אגיד לכבוד תורתו, שמה שהחמיר בעניינים כאלה הגאון חתם סופר ז"ל ובנידון דידן גם הוא ז"ל יודה להקל, כי צריך לחדש חומרא חדשה וזהו נגד רוח חכמים לגמרי, ועייין מה שכתוב בצמח צדק אחרון (או"ח סימן נו), שכל מה שהוצרך לצרף שעת הדחק הוא רק מפני שלא עלתה כלל שום דעה לאפשרות לעשות שמן מהקטניות בלא לתיתו, אבל ביובש לגמרי לית ממש מאן דחש לה, וכדאים כל דברינו להכריע גם אם ימצא איזה מחמיר בזה, כנ"ל כנראה מסגנון לשונו, היה לפי זמנו צורך שעה מפני התפרצות הריפורם, שהיו חפצים תמיד לעשות תיקונים בדת ח"ו, וכל הוראה שהיתה יוצאת נגד המנהג המפורסם היתה נותנת יד לפושעים, על כן לא רצה לשנות את המנהג. גם בדברים שחדש הגר"א במנהגים ביסודות חזקים מאוד, ובכמה קהלות התחילו הויתקים להתנהג כדבריו, מפני שחשש שלא תהיה מזה אחיזה למצודי הפריצות של תיקונים בדת, אבל בימינו אין זאת הפרצה מסוכנת כלל, כי בעונותינו הרבים עכשיו הרצה לפרוץ גדר ואינו מבקש לו שום היתר

שעד כגרים תולין במאכולת, אבל ביאר שם הגאון המחבר ז"ל שאין בדם מאכולת מצויה בזמנינו אותו השיעור של כגרים, שביאר אותו במופתים חותכים, והוכרח לומר שנתקטנה המאכולת מכפי מידתה בדורות הראשונים, כשם שהוקטנו כמה עניינים בבריאה, ומכל מקום לענין דינא מסיק דאנו לא נוכל להחמיר שלא לתלות במאכולת על פחות מכגרים ועוד, משום דכתמים דרבנן ובימי הגזירים הרי היה טעם מספיק שלא לגזור על פחות מכגרים ועוד, וכיוון שלא גזרו אף על פי שעל פי שינוי הטבע בימינו ראוי לגזור, מכל מקום אין לנו לחדש גזירה מדעתנו. והדברים הם במקום שמצד הטעם של הגזירה ראוי הדבר לגזור במצב המיוחד, מכל מקום אין לגזור כיוון שלא היה הדבר במצב זה בימי הגזירים, וקל וחומר הדבר בנידון דידן, שלא היה מצב כזה בימי הגזירים, והטעם גם כן אינו שייך כלל, שהרי לא גזרו כי אם על הגלית ולא על היבש, ולא שייכי כל טעמי הגזירים כי אם על הגלית, כמו שביארנו בבירור לעיל, שאין לנו שום מקום לחדש חומרא זו מדעתנו על דבר שבא במצב החדש. ואפילו לדברי החתם סופר (שו"ת חתם סופר, ח"ב סימן קפב), דאסבר לדעת מעיל צדקה הנ"ל, משום שעיקר כתמים גזרו בשביל הטהרות, ודרך אגב כיוון שנאסרה נאסרה גם לבעלה, על כן בזמן הזה שאין לנו טהרות, אין לנו לחדש גזירה על דבר חדש, אף על פי שאנו חייבים בגזירה שנגזרה במגן בשיעור של כגרים ועוד גם בזמן הזה שאין לנו טהרות, מכל מקום למדנו שבמקום שאין הטעם נוהג והעניין הוא מיוחד אין שייך לגזור כהאי גוונא חומרא חדשה.

(שו"ת אורח משפט, או"ח סימן קיב)

(ח) כדי לקיים מה שנאמר "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (זכריה ח טז) נחזין מאד בענין שלפנינו, שטובת כלל ישראל בארצנו תלויה בו, להשמר שלא לנטות ימין ושמאל מהכללים שנתנו לנו חז"ל בהוראת איסור והיתר. נא לעיין בש"ך (יד"ד סימן רמב, קיצור בהנהגת הוראות איסור והיתר ס"ק ט), שם מצינו שכתב הרב המחבר: כשם שאסור להתיר את האיסור כך אסור לאסור את המותר אפילו בשל עובד כוכבים, ואפילו במקום שאין הפסד, מפני שעל הרוב יש בו צד הקל במקום אחר מחמת שנאסר והוי חומרא דאית לידי קולא. ואף על פי שלפי הנראה לא יבוא מזה צד קולא — אסור, שאפשר שיתגלגל ויבוא קולא עד אחר מאה דברים, לפיכך אם הוצרך לאסור מחמת ספק או מחמת חומרא בזה, שאין האיסור ברור כשמש, צריך המורה לומר

שאין האיסור ברור אלא שאנו מחויבים להחמיר, וכל שכן אם המורה נדחק וכיוצא בו שיאמר לו כן. עד כאן דברי הרב בסעיף הזה.

מדברי הרב המחבר הנ"ל שהזהיר לאסור דבר המותר אפילו במסקירה הראשונה אין הפסד ניכר, אבל יוכל להיות שהחומרא תולל לידי הפסד או לצד הקל בדבר אחר, נמצנו למדין שכל שכן יי להחמיר בדבר שאפשר להתיר על פי דין, אם החומרא גורמת להפסד הנראה לעינים, ועל אחת כמה וכמה אם ראינו בעינים שהאיסור לא רק שגרם להפסד גדול ורב לממונו וגופו של ישראל את כבוד הבריות עד ארץ, אלא גם גרם לחלול השם.

(י) יש לנו עוד ראיה מפורשת לזה שאסור לאסור דבר שמותר עממה שכתוב בספר קמח סולת בשם ברכי יוסף, וזה לשונו: "מי שיש להטריח את עצמו בדין אחד למצא היתר והוא מוליך את עצמו לטמא את הטהור אסורא קא עבד". עיין בספר אדמת קודש חלק ובירושלמי סוף פ"א דתרומה. אוסיף לעניין זה מה שאמרו חז"ל מקומות שכוח דהיתרא עדיף. נא לעיין בגמרא ביצה (ב ע"ב) מזה רש"י ז"ל על דברי הגמרא "וכי תימא כוח דהיתרא עדיף", וזו "דהיתרא עדיף ליה טוב לו להשמיענו כוח דברי המתיר שהוא שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כוח האוסרין אינה ראייה, שהכח להחמיר אפילו בדבר המותר", עד כאן לשונו. יבין שמועה (כלל) דהיתרא אף על גב דלית הלכתא עדיף טפי מכחא דאסורא והלכה מאליו שמדברי רש"י יוצא שבעל ההוראה יכול להחמיר עליו אחרים. זה מפורש שם בתוס' בהדיא (ביצה שם ד"ה "וכי תימא") שכתב איסורא אדם יכול להחמיר עליו בלא טעם" עד כאן לשונו.

(יא) מכל הראיות הנ"ל יוצא מפורש, שכל מורה הוראה צריך, אם תשאלה לפניו, להטריח את עצמו בתחילה למצא היתר, ואינו רשאי על אחרים משום מידת חסידות ופרישות בדבר שאינו על פי הדין.

(שו"ת שרידי אש ח"ב סימן ד. הימים הבהמות ע"י חשמוול, נספח

כשיש אחד שהוא במדרגת בעל נפש יחמיר כהא דשו"ע (יו"ד קכ"ו), שיש לו הורים שאינם במדרגה זו, או כל זמן שנוהגים כדן, אין עניין שישפיע עליהם להחמיר כמותו. החומרות שמתאימים לבעל נפש אינם נחוצים או מתאימים באמת לשאר אנשים. וכל זמן שלא קיבל עליו החומרות בנדר יכול הבעל נפש הזה, אם חושב שיהיה להוריו איזה פקפוק או הקפדה, להקל וכשהוא אתם לעשות כמותם, למשל לאכול עמהם, אף שאוכלים דברים שכרגיל הוא בעצמו משתדל להחמיר עליהם.

(שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ד סימן כד)

בירור הא דמהני קבלה להתפלל כוונתקין הגם שזה פוגע לו להתפלל בציבור ואותו הדבר קבלה לנהוג כרבינו תם במוצאי שבת קודש הגם שזה פוגע במצות הדלקת נר חנוכה בזמנה והדומה לזה. ועל זה בא כבודו במכתבו ושואל שאלה יסודית, אם מצד הדין ההלכה בשו"ע דוותיקין היא רק מצוה מן המובחר ותפלה בציבור קודמת, איך מותר להחמיר ולקבל בנדר ולהקל על ידי זה בדין תפלה בציבור מצד הדין, ואפילו אם קיבל מפורש יש לדון אם צריך להתיר נדרו וכו' ושבועה הלא אינה חלה על דבר מצוה. ומכוח זה הוא מוסיף לשאול גם על עניינים אחרים שרגילים להחמיר יותר מהדין וזה מביא לפעמים לזלזול בדין, ולדוגמא עניין התחלת הלילה שבארץ ישראל המנהג המקובל לפסוק שלא כרבינו תם גם לקולא ויש מחמירים במוצאי שבת ועל ידי זה דוחים למשל את הדין של חיוב הקדמה להדליק נר חנוכה במוצאי שבת האם מותר לעשות כן? ולפעמים החומרא נוגעת לכבוד אב ואם או לבין אדם לחבירו לגרום טירחא וצער לאשתו ובני ביתו או לאורחים עד כאן תורף דבריו.

וזאת תשובתי על דבריו:

א) כבודו היה צודק בהחלט בדבריו אילו היה המדובר על אחד שמקבל עליו במפורש לנהוג לחומרא במיוחד נגד דין פלוני או אלמוני, אבל שונה הדבר בהיכא שדבר קבלתו בזה הוא באופן כללי וכולל, וכל כוונתו רק כדי לנהוג בזה חומרא, ורק באקראי אגב זה יוצא ממילא על ידי זה שנוהג לקולא

וכך גם באותו תלמיד שעשה כדברי בית שמאי⁴ וחזר מדרכו לברך במקום שאכל ואשכח יונה דדהבא, שהחמיר ביחידותו ותבא עליו ברכה, שעם חומרתו לא זלזל בכבוד אחרים, ואדם רשאי להחמיר על עצמו כדעת יחיד ובלבד שלא יפגע עם חומרתו בכבוד אחרים.

(בשמן רענן, ח"ב עמ' ע)

בשם הרב ר' נחום אפל שליט"א מרן הגרי"ז זצ"ל לא היה מקפיד בחג הסוכות, לשתות תה רק בסוכה... ובעיני ראיתי פעמים שהיו מכינים למרן הגרי"ז תה, והיו מניחים הכוס בחדר, שהיה שותה ללא חשש...

ופעם אחת שאלו אדם אחד על כך... ענה לו מרן הגרי"ז "מיר זיינען נישט פון די מחמירים" ("אנו לא מהמחמירים"). ובהלכה שו"ע (או"ח תרלט ב) מובא שדבר זה הוא חומרא⁵.

(עובדות והנהגות לבית בריסק, ח"ב עמ' צו)

מי שמחמיר על עצמו חומרות שהוריו אינם מחזיקים בהן איך ינהג אצל הוריו.

4. "אמר רב זביד ואיתימא רב דימי בר אבא מחלוקת בשכח אבל במזיד דברי הכל יחזור למקומו ויברך פשיטא ושכח תנן מהו דתימא הוא הדין אפילו במזיד והאי דקתני ושכח להודיעך כוחן דבית שמאי קא משמע לן. תניא אמרו להם בית הלל לבית שמאי לדבריהם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא וחד עביד במזיד כבית הלל ואכליה אריא רבה. רבה בר בר חנה הוה קאזל בשיירתא אכל ואשתלי ולא בריך אמר היכי אעביד אי אמינא להו אנשאי לברך אמרו לי בריך כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא אמר להו אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא אויל וברך ואשכח יונה דדהבא ומאי שנא יונה דמחילי כנסת ישראל ליונה דכתיב כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות" (ברכות נג ע"ב).

5. ונראה שצריך ביאור קצת, דהלא ידוע מחששותיו הרבים של הגרי"ז בענייני מצוות, כגון באתרוגים וכו'. אלא נראה לי שכוונתו באומרו שאין הוא מהמחמירים, כלומר לשם החומרא.

באיזה דבר, וגם לא שדוחה על ידי כן קיום מצוה אחרת מכל, אלא רק משהה אותה, ועל אחת כמה היכא שדבר הדחיה היא לא פסיק רישא בדרך כלל, בכל כגון אלה אין בקבלת מנהג כזה לחומרא כאילו התנגשות בדין אחר, ומכל שכן שהנדר וקבלה חלים בכגון זה והרוצה לחזור מזה צריך חרטה והתרה. ואביא לו סמוכין לדברי אלה מהלכות מפורשות.

שנית בעניין הנ"ל ובערך תפלה בבית הכנסת אפילו ביחידות.

(ד) מכתבו השני קבלתי, ובו הוא מוסיף לשאול למקרה רגיל שאדם מחמיר בעניין מיוחד בלי מחשבה לקבל החומרא בנדר ובלי החלטה להחמיר תמיד, ויודע שאין זה חובה ורק גדר המחמיר תבוא עליו ברכה ולפנים משורת הדין, אשר לכאורה זה בגדר שעשה דבר טוב ג' פעמים ולא אמר בלי נדר שצריך התרה ושואל דמדוע ישתנה אצלו הדין אפילו לקולא, ומדוע לא נאמר שברור לנו שלא היה בדעתו להחמיר במקום שיוצא מזה פגיעה בדין אחר לקולא ולא יצטרך להתרה, ומביא דוגמא ממה שמסופר על הגרי"ס ז"ל שבגלל נימוק של בין אדם לחבירו נטל ידים בשיעור מצומצם אף שבדואי תמיד החמיר בזה. או ממה שמספר בנו של החפץ חיים על אביו ז"ל שתמיד לא אכל שרויה בפסח, אך פעם שהתארח אצלו קרובו אדם חשוב לא החמיר ואכל לכבודו, כי קרובו לא החמיר בזה, ולא נראה שהתירו בפני שלשה, עד כאן...

ואשיבנו על זה, דאין הכי נמי בכל כגון דא אין צריך אפילו התרה, ולא רק מפני שזה דברים שבלבו ובלב כל אדם כפי שמנמק במכתבו, אלא מפני זה דמכיוון שזה לא בגדר נדר אלא בגדר מנהג לא חל מלכתחילה מנהג זה עליו במקום שהוא מתנגש עם סרך איסור, כי זה לא גרוע ממה שמצינו בשו"ת הרא"ש (כלל נה סימן י) שכותב בקשר למנהגים דאפילו מנהג שעשו לסייג ולהרחקה ויכול לבוא ממנו קלקול יש לבטל המנהג, ולא כותב שצריך מיהת מתרה, ואם כן דון מינה דהוא הדין כשבמשך הזמן הוא נתקל אפילו במקרה בפני חשש איסור מכוח מנהגו דאמרינן נמי שמעיקרא לא חל על כגון דא ויכול לעבור עליו מכוח החשש איסור.

ויותר מפורש מצינו דברים בזה בפרי חדש (או"ח תצו ס"ק טו) בדיני מנהגי איסור דכותב וזה לשונו: "ודע שכל מנהג בין של יחיד בין של רבים העשוי לסייג ולגדר צריך שיהיה לו יסוד וטעם למנהג וכו' וכן אם יש חשש שמאותו מנהג יסתרך שום איסור מבטלינן ליה וכו' מהכא שמעינן דכל מנהג שיש בו קצת הפסד מצוה או חשש דסרך איסור לא הוי מנהגא" עד כאן לשונו עיין שם. הרי מפורש בדברי הפרי חדש דגם על מנהג של יחיד אם יוצא על ידו קצת הפסד מצוה או חשש דסרך איסור לא הוי מנהגא ומבטלינן ליה הגם דהוא עשוי לסייג ולגדר, והיינו מפני שאין כוח למנהג לחול על כגון דא, ואם כן נלמד מינה דהוא הדין נמי שהיחיד יכול לבטל מנהגו בכל מקרה שנתקל לעבור משום כך על איזה סרך איסור או קצת הפסד מצוה, כי אמרינן דמעיקרא לא היה לו כוח למנהג זה לחול בכל כגון דא, וזהו איפוא גם נימוקם של הגרי"ס והחפץ חיים ז"ל שעברו על מנהגם כל היכא שראו שהוא נתקל בסרך איסור עבירה בדברים שבין אדם לחבירו.

(שו"ת ציץ אליעזר, חט"ז סימן ג)

בעניין זה (קשר של תפילין) עורר פעם חכם אחד שלכאורה יש לפסול צורת קשר זה, אולם רבנו כתב על כך במכתב: "חלק גדול וחשוב מכלל ישראל עושים קשר כזה, חלילה להוציא לעז כלשהוא, אף על פי שבכל דור ודור היו מערערים וצועקים על מנהג זה", והוסיף שהרוצה להחמיר יחמיר לעצמו, ולא לומר כן לאחרים. ומרגלא בפומיה שרק לאחר העסק והעיון היטב בשרשי ההלכה ובעומק הסוגיא, ראוי להחמיר אם מרגיש צורך ורצון לכך. כי הרי יש להתבונן איך מותר לאדם להחמיר, הרי הוא מחויב לנהוג כמנהג הציבור וכפי עיקר ההלכה בשו"ע, אלא דכיוון שהעמיק בסוגיא ודעתו נוטה להחמיר, עליו להחמיר מפני שכך נראית לו ההלכה לאחר העיון, ותבוא עליו ברכה. אבל הריבוי בחומרות שלא בדרך זו מביא לידי כך שהטפל נעשה עיקר, ולא זו הדרך, ובפרט כשהדבר מקשה על אנשי הבית והסובבים. וכן היה משיב כשנשאל אם ראוי להחמיר שלא לסמוך על עירוב עירוני – אף כשנעשה בהידור וכו' – (ובפרט הורע מאד בעיניו הדבר, שבעקבות כך

ואילו ביום החורבן הדגישו את שורש השמחה הטמון וגנוז בו, הרי לנו כמה גבהו מחשבותיהם ממחשבותינו, ולכן אנשים כערכנו אין לנו אלא המפורש בשו"ע ופוסקים ותו לא מדי.

(הליכות שלמה, מועדים, תשרי-אדר, עמ' שכו הערה 31)

אמנם כשנשאל פעם רבנו אם הוא נוהג כן (להתנות שתהא תפלתו נדבה, אם לא יענו אחריו ט' אמן), ענה שבצעירותו נהג כך, אך בזקנותו פסק, באמרו מה שיקרה לכלל ישראל שאינם זהירים להתנות כן – יקרה גם לי. ומענה זה היה כלל גדול בהנהגתו של רבנו, שעם היותו משחר טל ילדותו חוקר ובודק שרשי ההלכה בכל עניין... עם כל זאת נשמר בכל מה דאפשר לכל לשנות מן הנהוג, ורגיל היה על לשונו דברי הגאון מוהר"ש קלוגר ז"ל בספר האלף לך שלמה (או"ח סימן קיב) בזה הלשון: "בדבר קבלת השבת ב' שעות קודם הזמן. ומה ששאל על מנהגי ידע כי אני איני נוהג שום דבר חומרא יותר מדלת העם ומהדיוט שבהדיוטים הלוואי שיהיה חלקי לעולם הבא עם חד עמא דארעא הולך תמים ודל", והיה רבנו משנן בחביבות דברים נפלאים אלו.

(הליכות שלמה, תפילה, עמ' קכא הערה 13)⁶

[לגבי קריאה בפרשת זכור דווקא בספר תורה שהצד"י אינה הפוכה]... שאין להקפיד בדבר שמעולם לא הקפידו עליו גדולי הדורות.

(שם, עמ' נא הערה 66)

[בדבר קריאה בכמה הברות בפרשת זכור:] ולא נהגו כן מעולם.

(שם, עמ' סט הערה 68)

6. ועיין הליכות שלמה, פסח, עמ' רמז הערה 166; עמ' רו הערה 28; הלכות תפילה עמ' צא הערה 43. במה היה כן מחמיר ובאלו תנאים.

שהאברכים יראי ד' מחמירים על עצמם שלא לסמוך על העירוב, נושאות נשותיהם העגלות וכו' לבדן, וכמה פעמים גער על כך, ולאחד שהחמיר על עצמו בזה בבחרותו, הורה לו לאחר נשואיו להתיר נדרו בפני שלשה, ולטלטל מאז ואילך רק בשעת הצורך, כדי לעזור ולישא בעול עם זוגתו. ואירע פעם שראה אב ובנו הולכים ברחוב ביום השבת, כשהאב נושא ספסל ובנו צועד לצדו ואינו נושא כלום, וכאב לבו על הדבר מאד, ובהזדמנות הראשונה דיבר על כך בסערת רוח בלימוד הישיבה, היאך משום חומרה בהלכות עירוב מזלזלין כל כך במצות כיבוד אב, החמורה שבחמורות (כלשון הירושלמי קדושין פ"א ה"ז), ובפרט שהרי מסתברא כהחזו"א (סימן קז ס"ק ה-ז) שדעתו נוטה דבזמן הזה כמעט שאין לנו רשות הרבים דאורייתא, ולעניין זה יש לסמוך על כך).

וכמו כן כשנשאל פעם על ידי תלמיד אם ראוי לו לנהוג בביתו החומרא לנגב היטב את הצלחות בשבת קודם שמניח עליהם כל דבר גוש (ראה בעניין זה בספר שמירת שבת כהלכתה, פ"א הערה נז-נח), השיבו רבינו בשלילה, וכששאל שוב, ואחמיר ומה בכך, ענהו: התבונן נא, אם אתה תנהג כן, יתרגלו בני ביתך לכך ויחשבו שכן הוא מעיקר הדין, ואילו לכשיגדל בנך הרי יתכן מאד שיתארח פעם בבית רבו ויראה שאינו מחמיר בדבר, ויקל כבודו בעיניו כמזלזל בהלכות שבת, ואם כך יקרה, הרי יצא שכרך בחינוך בנך, בהפסדך. וכהנה רבות.

(הליכות שלמה, הלכות תפילה, עמ' נה הערה 95)

אילו היינו נשאלים איזה יום בשנה ראוי שלא לומר תחנון, ודאי היינו נוקבים בשם יום הפורים, ואילו נשאלנו מהו היום הראוי ביותר לאמירת תחנון היינו משיבים שהוא יום תשעה באב, ואילו להלכה מצינו בטור (או"ח תרצג) דעת רב עמרם גאון דאומרים תחנון ונפילת אפיים בפורים (אף דלא קיימא לן הכי), ולעניין תשעה באב קיימא לן (או"ח תקנט ד) שאין אומרים בו תחנון, ונמצא שאת יום שמחת הנס ראו הגאונים כיום תחנונים ותפילות,

ובאמת שריבוי החומרות גורם להקל בגופי תורה, וכמו שכתבו רבותינו האחרונים. וכיוצא בזה כתב הכרתי ופלתי (סימן קצה ס"א) אל תוסיפו פן תגרעו ח"ו עיין שם. ואין כאן מקום להאריך.

(שו"ת יביע אומר, ח"ז או"ח סימן לח)

והנה אחינו האשכנזים נהגו להחמיר בכל זה כדברי הרמ"א הנ"ל, שלא לאכול בשר ודגים וגבינה כשלא נזהרו לשומרם באופן מיוחד שיהיו כשרים לפסח, וגם מבני עדות המזרח יש חסידים ואנשי מעשה המחמירים על עצמם בכל זה. וישראל קדושים קבלו על עצמם חומרות רבות בפסח משום חומרות האיסור של החמץ. אולם הרב המורה הוראה לרבים צריך להורות כדעת מרן שקבלנו הוראותיו בין להקל בין להחמיר. וכמו שכתב מרן החיד"א במחזיק ברכה (סימן תסז ס"ק ה), שאף שכל אחד נוהג להחמיר על עצמו בהלכות פסח כאשר תאזהר נפשו, את צנועים חכמה להחמיר רק בביתו ובחומותיו, וכל מה שיוכל יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם. ותלמיד חכם שהגיע להוראה יורה על פי הדין דווקא עד כאן. וכן כתב בשו"ת חקרי לב (או"ח סימן צה-צו) ובמהדורא בתרא (חו"מ דף קפ ע"ג), שדיין ומורה צדק אינו רשאי להורות נגד דעת מרן שקבלנו הוראותיו. וכן כתב בשו"ת תעלומות לב (ח"ב, אבן העזר סימן ה, דף י"ז ע"ב והלאה). ואמנם הרה"ג אלקלעי בספר זכור לאברהם (ריש הלכות פסח) כתב: "אנו נוהגים להחמיר כדעת הרמ"א בדין חזור וניעור בממשו, ובכל דיני פסח, באופן שלעניין פסח אנו אשכנזים". כן אמר לי הרה"ג עט"ר מר רב"י עד כאן. ונמשך אחריו הרה"ג ר' יעקב סופר בכף החיים (סימן תמוז אות עז, רכח; סימן תסז אות קיז ועוד) עיין שם. אולם באמת שהעיקר כדברי מרן החיד"א במחזיק ברכה הנ"ל, שגם בדיני פסח אין הרב המורה רשאי להורות לאחרים אלא על פי הדין דווקא, וזהו כדעת מרן השולחן ערוך שקבלנו הוראותיו. וכן כתב הגאון ר' אברהם ענתבי בספר חכמה ומוסר (דרך חוקק אות צג), שיותר טוב שלא לנהוג כסברת מי שאומר חזור וניעור בפסח, אלא כדעת מרן השולחן ערוך שפסק אינו חזור וניעור. ועל זה נאמר אל תהי צדיק הרבה. ועל ידי כך ינצל מכמה מכשולות. ובשאר דברים שנחלקו הפוסקים ראוי לתלמיד חכם להחמיר על עצמו ולהקל

לאחרים עד כאן. וכן כתב הרה"ג ר' משה שתרוג בשו"ת ישיב משה (ח"א סימן קפח): "קבלנו שבכל מקום שהגאון ר' יצחק טאייב הכריע בספרו ערך השולחן להחמיר נגד דעת מרן, רק לעצמו היה מחמיר, אבל לאחרים היה מורה להקל כדעת מרן שקבלנו הוראותיו" עד כאן. וכן כתב בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סימן כג). ועיין להרא"ש (גי' פרק י סימן ג) שכתב שאנו אין לנו להחמיר אלא מה שמוצאים בש"ס, ואם אדם חשוב מרוב ענותו ופרישותו אינו רוצה לסמוך על עצמו לעשות מעשה להקל, ינהג מידת פרישותו לעצמו, אבל לא ניתן ליכתב בספר להורות בו חומרא לדורות הבאים, וכל שכן שלא יורה אדם להחמיר לאחרים מדעתו אם לא שיביא ראיות ברורות מן הש"ס. וכבר אמרו חכמים לרבן גמליאל (ביצה כא ע"ב), מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירים על עצמם ומקילים לכל ישראל עיין שם. וכן כתב הב"ח (יו"ד קפז א), והנודע ביהודה קמא (יו"ד סימן מו) עיין שם. ועיין בתשובה מאהבה (ח"א סימן קפא) שכתב, מי ששגג והורה לאסור לאחרים שלא כדין, חמור עונשו ממי ששגג והורה להקל שלא כדין, שהאחרון חטאו בין אדם למקום ושב ורפא לו, אבל הראשון חטא בחטא שבין אדם לחבירו שאפילו יום הכפורים אינו מכפר וכו'. (וראה עוד בתשובה מאהבה ח"ג סימן שעה). ולכן בדבר המבואר בשולחן ערוך אין למורה לפסוק לאחרים (מהספרדים ועדות המזרח) נגד דעת מרן, בין להקל בין להחמיר (וראה בשו"ת יביע אומר ח"א, יו"ד, סוף סימן ג). והשי"ת יצילנו משגיאות, ומתורתו יראנו נפלאות. ויאיר עינינו במאור תורתו הקדושה אמן.

(שו"ת יחוה דעת, ח"א סימן יא)

בדבר שמן זית הבא מאיטליא, גם הא דפוק חזי מאי עמא דבר שכל ישראל אוכלין אותו ולית מאן דחש לה ח"ו להוציא לעז על עם ישראל שנכשלין באיסור טריפות כל זמן שלא נתברר בירור גמור... ובאמת רע המעשה הזה אשר בזמנים אחרונים יצאו מחפשי מומין לחפש בתר איסורין ולאסור על כלל ישראל דברים המותרים ושנהגו בהם קדמונינו להתיירא ואומרים אכשיר דרא ולא ראינו כן אצל רבותינו זצ"ל.

(משנה הלכות, לרב מנשה קליין שליט"א, ח"ד סימן קה)

ושנהגו בהם קדמונינו להיתרא ואומרים אכישר דרא ולא ראינו כן אצל רבותינו זצ"ל...

ורבינו הגדול הש"ך ז"ל אשר כל בית ישראל נשען עליו כהלכה מפי הגבורה כתב בקיצור הנהגת הוראת איסור והיתר (שו"ע סוף סימן רמב ט) וזה לשונו "כשם שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר ואפילו בשל עובד כוכבים ואפילו במקום שאין הפסד מפני שעל הרוב יש בו צד הקל במקום אחר מחמת שנאסר והוי חומרא דאתא לידי קולא ואף על פי שלפי הנראה לא יבא מזה צד קולא אסור שאפשר שיתגלגל ויבא קולא עד אחר מאה דברים לפיכך אם הוצרך לאסור מחמת ספק או מחמת חומרא בזה שאין האיסור ברור כשמש צריך המורה לומר שאין האיסור ברור אלא שאנו מחויבים להחמיר, וכל שכן אם המורה מתיר בשעת הדחק וכיוצא בזה שיאמר לו כן" עד כאן לשון קדשו.

ומעתה תלמידי אהובי חגור חרבך על ירך ואל תתחבר להולכי חשך לפסוק הלכות כפי מה שנראה להם ולגבב חומרות ואיסורים שלא שערם אבותינו אלא תיגע עצמך בכל הספק לברר האמת בכחא דהיתרא על פי התורה הקדושה או שתשאל למורה הוראה אמיתי צדיק ועניו אשר כל כוונתו לשם שמים על פי התורה אשר יורוך לא תטה ימין ושמאל וח"ו לא להקל ולא להחמיר על תורת משה רבינו ע"ה.

(שם, ח"ה סימן קד)

וכתב רבינו מנחם הבבלי ז"ל... שהרי תורת ה' תמימה הוא משיבת נפש וכל שמוסיף בה אפילו חומרא הרי הוא גורע מהשלמות כאלו התורה אינה בתכלית השלמות ובעל כורכו יגרע במקום אחר... והמאירי הנ"ל (עבודה זרה לו ע"א) כתב "מאחר שהתירו את השמן אין ראוי לתלמיד חכם להתחסד יותר מדאי ולימנע ממנו שלא להוציא לעז על הנוהגים בו היתר... כמה שאי אפשר להם לעמוד".

וכבר ראיתי כמה שמחמירין על עצמן בחומרות יתירות ומוציאין הוצאות גדולות על החומרות ולפעמים לא ימצא לו על כל אלו וישארו בני ביתו

ולמודעי אני צריך דמה שאמרו על העושה כתרי חומרא עליו הכתוב אומר והכסיל בחושך הולך אין זה עניין שרק נקרא ולא איכפת ליה אלא זה בכלל איסור דעליו הכתוב אומר "והכסיל בחושך הולך", ואסור לילך בחושך וכמו שכתוב "בן כסיל תוגת אמו".

(שם, ח"י סימן ער)

איברא דירושלמי מפורשת הוא שלהי פ"ט דתרומות (ה"ג) "אמר רבי לעזר כשם שאסור לטהר את הטמא כך אסור לטמא את הטהור", ופירש הפני משה "שלא יאמר לא אטריח עצמי לעמוד על הדבר והואיל ומסופק אני אטמאנו שאסור לעשות כן", וכן כתב בשו"ת זקן אהרן הראשון (סימן קמד). ובשו"ת בנימין זאב (סימן שכו) זה לשונו "בירושלמי דתרומות שלהי פרק סאה תרומה תניין כשם שאסור להתיר האיסור כך אסור לאסור המותר עיין שם, ובהא פירשתי הכוונה בוידוי רבינו ניסים שנדפס בסידורים ליום כיפור קטן את אשר אסרת התרתי ואת אשר התרת אסרתי והקושיה מפורסמת תינח אשר אסרת התרתי עבירה גדולה היא וצריכה כפרה אלא את אשר התרתי אסרתי וכי מאי איסורא עביד אדרבה החמיר אבל פשוט דכוונתו על דרך ירושלמי הנ"ל דכשם שאסור להתיר האסור כך אסור לאסור המותר ואם כן ודאי צריך כפרה אתרווייהו. ובאמת כי מקרא מלא הוא 'לא תוסיפו ולא תגרעו'... וכבר כתב הרמב"ם ז"ל האומר על בשר עוף בחלב שאיסורו דרבנן שהוא אסור מדאורייתא עובר בלאו דלא תוסיפו... הכלל דח"ו אין לנו רשות לאסור שום דבר רק מה שאסרה תורה".

והא לך מה שכתב הגאון בעל מחנה חיים לתלמידו הגאון בעל מעשה למלך וזה לשונו "אל תאמין שיותר קל להוציא איסורים חדשים מהיתרים חדשים, איסור חדש הוא אחריות גדול... כל אדם רשאי להחמיר על עצמו... אומנם לאסור על אחרים הוא דבר אחר" עד כאן, עיין בספר ק"ן סופרים (סימן קלט).

ומהאי טעמא רע המעשה אשר ראינו בזמן האחרון אשר כל אחד ואחד נשא נפשו בכפו לחפש בתר איסורין לאסור על כלל ישראל דברים המותרים

ובניו בלי לאכול ח"ו וצערא דינוקא, וכעין ששאלו לי פעם בא אלי אברך אחד בעל משפחה של ט' ילדים בלע"ה ואשתו והוא ואמר שהוא מחמיר על חומרת חדש האמנם היות כי עכשיו אין לו לחם זה כבר כמה ימים והילדים בוכים אין להם מאכל, והשבתי לו שיוכל להחמיר על עצמו בחומרות אבל איך לא יחוס על הילדים לצערם בלי מאכל ח"ו, או לפעמים על ידי שצריך הוצאות מרובות אחר כך מקילין בעצמן באיסור גזילה שהרי צריכין לשלם כל אלה החומרות על ידי כסף שבא שלא ביושר וח"ו גזל או אבק גזל ושקר חתימות שקר או צדקה וכיוצא בזו ומצדיק מעשיו שצריך להוציא על החומרות וזה הוה ממש חומרא דאתי לידי קולא פעמים איסור גזל ממש וכל שכן שאם מחמיר לאחרים שגוזל מהם ממון ממש...

ובאמת כי הרבה פעמים כבר דיברתי וכתבתי מזה אשר עכשיו כל אחד בונה במה לעצמו ועושה חומרות וקולות כפי רצונו וחפץ לבו, לא כן דורות הראשונים שזכינו לקבל מהם תורה וסדר קיום המצוות לא הרהיב אדם ח"ו לזוז וזו כל שכן ימין או שמאל אלא כפי הקבלה שקבל ובספר הקנינים.

(שם, חלק י"ב סימן שפה)

הדרכות והנהגות

והמדרגה העליונה בהכנעה המחויבת מדרך התשובה, שיגדיל ויאדיר עבודת השם ולא יחזיק טובה לעצמו, כי יקטן הכל בעיניו כנגד מה שהוא חייב בעבודת השם, על כן יכנע ויעבוד בהצנע ולא יחמוד כבוד על מעשיו הנכבדים, ולא יבקש תפארת אדם על פעליו המפוארים, ויסתירם מדעתם כפי היכולת.

(שערי תשובה, אות כד)

ולא תהיה למשא על בני אדם, כמו שאמר אחד מן החכמים: האלהים ירחם עבד שפרש מן העולם ולא היתה פרישותו למשא על אוהביו, וסלק מעליהם טרחו והתעסק באבריו במיני המלאכות.

(חובת הלבבות, שער הפרישות פ"ה)

מן הזהירות שלא תרבה ליוהר.

(הקדמת חובת הלבבות)

בגדולות ובנפלאות ממני, בדבר האלהות. לא התפארתי בלבי שאוכל להשיג ואדע הדברים והסודות שהם נפלאות ממני לפי שכלי, אלא הלכתי בהם מעט מעט ביראה ופחד פן אפרוץ לראות במה שלא יגיע שכלי אליו ותשתבש דעתי בו, ועל זה נאמר (משלי כה ב) "כבוד אלהים הסתר דבר", ואמר (שם שם טז) "דבש מצאת אכול דיין".

(רד"ק, תהלים קלא א)

חסיד שוטה, אמרו בתלמוד שענינו ההגזמה בזהירות ובדקדוק עד שנמאס בעיני בני אדם, ועושה מעשים שאינו חייב בהם, וכאלו אמר שוטה בחסידותו. ואמרו בגמרא שבת ירושלמי כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט... ומכות פרושין, כך הוא ענינו, החכמים עליהם השלום קוראים

לעצמם פרושים מחמת פרישותם מן המגרעות והתועבות והרדיפה אחרי עניני העולם הזה שבני אדם שוגים בהם. ומגמת פניהם חיי העולם הבא ודברים הנעלים. ויש בני אדם המקשטים את עצמם בדברים אלו ומראה בעיני בני אדם שהוא פורש מדברים השפלים והמתועבים, בו בזמן שהם תכונותיו כשלעצמו. אלא שהוא פורש מהם מחמת איזה עניין מעניני העולם הזה, וכך אמרו עליהם השלום שבעה פרושין הן, ומנו כל מי שמתחסד מחמת איזו סבה מסבות העולם הזה, כגון כדי שיכבדוהו בני אדם או כדי שלא יאבד ה' ממונו וירע מצבו, ואין לדעתם פרוש אמיתי אלא עובד מאהבה כאברהם אבינו, וכל הששה מגונים, שהם מוסיפין על מה שהם חייבים ומגזימים בחיצוניותם כדי לגנוב דעת הבריות, ולפיכך נתכנו בגלל שהם מוסיפים וממאסים בזה את התורה מכות ולפיכך אמרו מכות פרושים...

(פירוש המשניות לרמב"ם, מסכת סוטה פ"ג מ"ג)

אלו ההוספות בקריאת מזמורים או תפילות, כתפלות ר' סעדיה ז"ל וזולתן מאמרי המוסר, לפני תפלת החובה – כל זה טוב מאוד ורצוי לעורר הכוונה, וכבר אמרו חז"ל "חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללים". אבל זה רצוי ליחיד או ליחידים היכולים לעשות כן בבתייהם, אמנם בבתי כנסיות הוא אצלי טעות, לפי שבתי כנסיות הם לרבים, ואם יהיה שם אדם אחד זקן או חלוש או מוהל, ויתאחר רגע מתפלת הצבור – יהיה נזק בזה. ובכל עניין כזה נקראים הצבור החלשים שבהם, ויש להשתדל להקל עליהם בכל צד, ולא להוסיף עליהם טרח בעבודת ה'.

(איגרת הרמב"ם, מהדורת הרב שילת, כרך ב עמ' תקפ"ט)

"ואיש אמונים מי ימצא" (משלי כו). איש אמונים הוא המכסה צדקותיו ומסתיר חסדיו כעניין שנאמר "מתן בסתר יכפה אף" (שם כא יד) ונאמר "הצנע לכת עם אלהיך" (מיכה ו ח). ויקרא איש אמונים – מכסה דבר וכו'.

(פירוש רבינו יונה, משלי כו)

יש דברים אם תחמיר על האדם, לא יעשה המצוות. כמו זה, מעשה בחסיד אחד שלא היה רוצה ליגע בבשרו כשקורצתו כינה או פרעוש, שלא ימצא לו כינה או פרעוש, והיה לו מאוס, והיה חולץ תפילין ואחר כך נוגע, ולקח המאכולת ורוחץ ידו ומניח תפילין. וכשהיה הולך לפני זקנים לא היה כופף קומתו, כי אמר איך אשתחוה בעוד תפילין עלי. ועוד אמר איך אראה באשתי, או איך אדבר עמה בעוד שם שמים עלי. ואמרו האחרים מאחר שצריכים התפילין כל כך פרישות לא נוכל לסבול, ולא הניחו תפילין, אמרו לאותו חסיד הרי בטלת אותם מן המצוות בחסידות שלך, אם כן לא תשליך הרוק מחוטמך בעוד התפילין עליך, הלא לא נתנה תורה למלאכי השרת, ועוד אם רצית להיות פרוש בהם לא היה לך לגלות לאחרים.

(ספר חסידים, סימן שסב)

ולא תגלה צדקותיך כי תאבד שכרך בעולם הבא וגם יענישוך בגיהנם⁷.

(שערי קדושה, ח"א שער ו)

ואמרו רבותינו ז"ל לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר, ויהיו כל דרכיו לשם שמים. ואם יכול אדם שיעשה כל דרכיו לשם שמים ולא יפרש לבריות אפילו אחד מהם, שכרו כפול ומכופל, מפני שכבוד א-להים הסתר דבר.

(שערי קדושה, ח"ב שער ד)

וכמו שראוי להרחיק בתכלית ההרחק הדבר שאין ראוי לעשות לפי התורה, כך אין ראוי להרחיק דבר שאינו כנגד התורה. והסכל יחשוב כאשר מוסיף בכמו דברים אלו, הוא חיזוק אל התורה, ודבר זה אינו חיזוק רק ביטול התורה. ולכך הזהירה התורה על זקן שהוא ממרא ומחדש דבר מעצמו.

7. והארץ עוד שם אחרי כן בביאור הירושלמי (חגיגה פ"ב ה"ב), באישה שהיתה מגלה מעשיה, עיין שם.

כי רק התורה נתנה הכל ביד החכמים ואם לא כן, לא יהיה כאן תורה שכלית, רק כל אחד יאמר מה שנראה לו, ויאמר כי דבר זה ראוי להרחיק, ודבר זה ראוי לעשות, ויהיה חס ושלום בטול התורה, לכך הזהירה על זה.

(באר הגולה למהר"ל, הוצאת מכון ירושלים, באר השני, עמ' קס"ז)

והפרישות בדינים הוא להחמיר בהן תמיד לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת אם טעמו נראה אפילו שאין הלכה כמותו, ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו, ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל בהם.

(מסילת ישרים, פרק יד)

וממה שצריך לזהר בקניית הפרישות הוא, שלא ירצה האדם לדלג ולקפץ אל הקצה האחרון שבו רגע אחד, כי זה ודאי לא יעלה בידו, אלא יהיה פורש והולך מעט מעט, היום יקנה קצת ממנו ומחר יוסיף עליו מעט יותר, עד שיתרגל בו לגמרי, כי ישוב לו כמו טבע ממש

(מסילת ישרים, פרק טו)

מה שצריך לבאר עתה הוא משקל החסידות הזה, והוא עניין עיקרי מאד מאד. ותדע באמת שזוהי המלאכה הקשה שבחסידות, כי דקותו רב ויש ליצר בדבר הזה כניסה גדולה, על כן נמצאת סכנתו עצומה, כי הרבה דברים טובים יוכל היצר לרחק כאילו הם רעים והרבה חטאים לקרב כאילו הם מצוות גדולות. ובאמת שלא יוכל איש להצליח במשקל הזה אלא בשלשה דברים: שיהיה לבו ישר שבלבבות, שלא תהיה פנייתו אלא לעשות נחת רוח לפניו יתברך ולא זולת זה כלל ושינייה מעין על מעשיו עיון גדול וישתדל לתקנם על פי התכלית הזה, ואחר כל זאת יהיה משליך יהבו על ה', שאז יאמר בו: "אשרי אדם עוז לו בך וגו' לא ימנע טוב להולכים בתמים" (תהלים ד-יב). אמנם אם אחד מן התנאים האלה יחסר לו, לא יגיע אל השלימות וקרוב הוא לכשל ולפול, דהיינו: או אם הכוונה לא תהיה מובחרת וזכה, או אם יתירשל מן העיון במה שיוכל לעין, או אם אחר כל זה לא יתלה

בטחנונו בקונו, קשה לו שלא יפול. אך אם שלשתם ישמור כראוי: תמימות המחשבה, עיון ובטחון, אז ילך בטח באמת ולא יאונה לו כל רע. הוא הדבר שאמרה חנה בנבואתה (שמואל א' ב ט): "רגלי חסידיו ישמור", ודוד כמו כן אמר (תהלים לו כח): "ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו".

והנה מה שצריך להבין הוא, כי אין לדון דברי החסידות על מראיתן הראשון, אלא צריך לעין ולהתבונן עד היכן תולדות המעשה מגיעות, כי לפעמים המעשה בעצמו יראה טוב ולפי שהתולדות רעות יתחייב להניחו ואם יעשה אותו יהיה חוטא ולא חסיד... הרי לך שאין לדון בחסידות המעשה באשר הוא שם לבד, אך צריך לפנות כה וכה לכל הצדדין שיוכל שכל האדם לראות, עד שידון באמת איזה יכשר יותר העשיה או הפרישה.

...אמנם גם בזה צריך חלוק והבחנה, כי כל זה נאמר על גופי המצוות שחייבים אנחנו בהם חובה גמורה, שבהם ישים פניו כחלמיש, אך יש איזה תוספות חסידות שאם יעשה אותם האדם לפני המון העם ישחקו עליו ויתלוצצו ונמצאו חוטאים ונענשים על ידו והוא היה יכול להניח מלעשות הדברים ההם, כי אינם חובה מוחלטת, הנה דבר כזה ודאי שיותר הגון הוא, לחסיד שיניחהו משיעשהו, והוא מה שאמר הכתוב (מכה ו ח): "והצנע לכת עם אלהיך", וכמה חסידים גדולים הניחו ממנהגי חסידות בהיותם בין המון העם, משום דמחזי כיוהרא. כללו של דבר: כל מה שהוא גורם שחוק והתול לא יעשהו.

נמצאת למד, שהבא להתחסד חסידות אמתי, צריך שישקול כל מעשיו לפי התולדות הנמשכות מהם ולפי התנאים המתלויים להם, לפי העת לפי החברה, לפי הנושא ולפי המקום, ואם הפרישה תוליד יותר קדוש שם שמים ונחת רוח לפניו מן המעשה – יפרוש ולא יעשה, או אם מעשה אחד במראיתו הוא טוב ובתולדותיו או בתנאיו הוא רע ומעשה אחר רע במראיתו וטוב בתולדותיו, הכל הולך אחר החתום והתולדה, שהוא פרי המעשים באמת.

ואין הדברים מסורים אלא ללב מבין ושכל נכון, כי אי אפשר לבאר הפרטים שאין להם קץ ו'ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה" (משלי ב ו).

(מסילת ישרים, פרק כ)

אמר חזקיה מנין שכל המוסיף גורע שנאמר "כי אמר א-להים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו" וכו' (סנהדרין כט ע"א). ואף על פי שאנו מזהירים לעשות גדר וסייג לתורה כדכתיב "ושמרתם את משמרת", עשו משמרת למשמרת" (מועד קטן ה ע"א), מכל מקום אין לעשות הגדר תוספת על העיקר להיות שניהם נראים יחד, דהיינו שלא לכלול אזהרת הגדר סתם עם משמרת התורה הנאמר ברוח הקודש עד כי היה נראה להמון עם שהכל משמרת דברי תורה מפי הגבורה, שעל כזה נאמר אל תוסף על דבריו משלך לכלול אותו בדבורו.

(עץ יוסף, סנהדרין כט ע"א)

ואומר אני על פי ההוא דפרק כל הבשר (חולין קה ע"א) "דאמר אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידנא... ואלו אנא בהא סעודתא" כו'. וקשה בשלמא אדם אחר שאינו נוהג בהנהגה זו יש לומר שאינו יודע זאת כי לא שמע עדיין שראוי לנהוג כך, מה שאין כן הוא שכבר ראה או שמע מאביו שנהג כך והיה לו געגועין על אותה הנהגה עד שקרא לעצמו חלא, אם כן מדוע לא נהג כך. אך העניין עבודת ה' צריך להיות בהדרגה, "ולא כל הרוצה ליטול יבוא ויטול" (ברכות טז ע"ב), ויש מידות חסידות דאסור להתנהג בהם רק מי שמוחזק כבר בחסידות, וזהו מרומז גם כן בפסוק "ואורח צדיקים כאור נוגה" (משלי ד יח), שפירשתיו תחילה כפשוטו על הטובה שעושה השי"ת עם הצדיקים שנותן הטובה בהדרגה כדי שלא תשלוט עין הרע, אך מרומז בו גם כן על מעשי הצדיקים שמוכרח להיות בהדרגה, ולא שמי שמתחיל לעבוד ה' יעשה תיכף כל מיני החסידות, ולכן מאחר שישראל מדקדקים בזה להיות עבודתן במתון לכן במדה זו עצמה יתנהג השי"ת ויתן הטובה במתון ובהדרגה מעט מעט עד נכון היום שיהיה האור מתוק ורב, וכאמור.

...ובכן נבוא אל הביאור, דלכאורה שכל האדם יגזור שמיד ששומע אדם איזה מצוה או חסידות יעשהו מיד, לזה אמר שאינו כך, אלא צריך להיות בהדרגה, שיש דברים שאף שאתה שומעם צריך אתה להמתין מלעשותם עד שתדע שנכון לבך והגעת למדריגה זו לנהוג בחסידות ההוא, ועבור זה יהיה לך טובה שיהיה טובך מאת השי"ת גם כן בהדרגה וכאמור. ולזה אמר "והיה עקב תשמעון כו' ושמרתם" (לשון "ואביו שמר" (בראשית לו יא)), רוצה לומר אף שתשמע הדבר ההוא מכל מקום תמתין על העשיה ולא תעשהו מיד, על ידי זה גם השי"ת יעשה כך, "ושמר לך את הברית" (דברים ז יב), הוא דבר קטן, ואחר כך "את החסד" שהוא יותר גדול, וכמו שכתב בזה באור החיים (דברים ז יג), "ואהבך", ואחר כך "וברכך" ואחר כך "והרבך" כו', ויהיה הכל בהדרגה ולא ישלוט עין הרע, ותרויח עוד בזה כי ברוך תהיה מכל העמים, כיוון שאין עין הרע שולט אזי תוכל להתברך מברכות האומות, ואם כן "והסיר ה' ממך כל חולי" (שם שם טו), שלא תצטרך לאכול בעולם הזה על ידי חולי ויסורין, מאחר שתוכל לאכול על ידי ברכותיהן של העמים וכאמור, ודו"ק בכל זה.

(ערבי נחל לחיד"א, פרשת עקב)

את פני מבין חכמה ועיני כסיל בקצה הארץ (משלי יז כד). כלומר, המבין אינו רואה לקפוץ, אלא מבין מה שלפניו, אבל הכסיל עיניו לקצוי הארץ – בעת יתחיל ללמוד, עיניו ייחלו לסיים הש"ס או המסכת... וזה שנאמר "אין טוב לאדם", פירוש הטוב אינו באדם שיאכל וישתה אלא שיעסוק בתורה ובמצוות "והראה את נפשו טוב בעמלו" (קהלת ב כד), פירוש, אלא אם כן הוא מראה לנפשו שיהיה טוב לו "בעמלו" עצמו. דהיינו שתהיה כוונתו לקיים מצות ה' יתברך, ואז טוב לו גם כן אף בעת עמלו. וזה שנאמר "את פני מבין חכמה" שהמבין רואה את החכמה שלפניו ונהנה ממנה, מפני שכוונתו לקיים מצוות בוראו, אבל "עיני כסיל" שלומד כדי לידע הדינים עיניו על קצוי ארץ, שאינו נהנה עד שילמוד ויגמור מה שלבו חפץ.

(פירוש הגר"א, משלי יז כד)

אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו (משלי יט ג). הצרה שבאה על האדם היא מחמת אולתו, כמו שנאמר "חטאים תרדף רעה" (משלי יג כא) והוא זועף על ה'. ועוד, "אולת" וגו' כי אמרו ז"ל "הבא ליטהר מסייעין אותו" (שבת קד ע"א), ולפעמים אדם מתחיל ללמוד תורה ולעשות מצוות, ואחר כך פורש מחמת שקשה לו מאוד, לפי שאין מסייעים לו, וזועף על ה' למה לא סייעוהו, ובאמת הוא מחמת איוולתו. והיינו: כי כל אדם צריך לילך לפי מדרגתו ולא יקפוץ, כמו שפירשנו למעלה, ואז ילך לבטח בדרכו, אף כי יסייעוהו. אך זה האדם לא התחיל לילך לפי דרכו, לכך לא סייעוהו. וזהו "אולת אדם" כלומר מחמת איוולתו, שעשה בלי ישוב הדעת, סילף דרכו, והוא זועף על ה' למה לא סייע לו.

(פירוש הגר"א, משלי יט ג)

עובדי ה' כל השפע אשר הם מקבלים הם עשו אותה תחילה כי מוסיפים כוח בפמליא של מעלה... ועל פי זה יהיה כל משאם שהוא השגת רוח הקודש כמו משא דבר ד' ולכל עבודתם גם כל מצוה ומצוה ישוער על פי זה... ואמר גם להשגת רוח הקודש צריך הוספת קדושה יתירה וזהו "ופקדתם עליהם במשמרת" (במדבר ד כז) שהוא הוספת גדרים וסייגים נקרא משמרת, בזה המשמרת תפקוד עליהם את כל משאם כנ"ל שהוא משא דבר ה'.

(חתם סופר על התורה, פרשת נשא, ד"ה "ואת כל אשר יעשה")

התפלה והנוסחאות וההנהגות, הדין לילך אחר הרוב, ואין לשנות ממנהגם (א) משום לא תתגודדו (ב) מפירוד המנהג נעשה פירוד לבבות, וכן צוה לתלמידו הר' יעקב מנאהווארדאק, להתפלל כפי מנהג בית הכנסת בשאי אפשר לו באופן אחר, ואיך שיהיה רק הכל לשם שמים.

(כתר ראש, ארחות חיים סימן לו)

דיני אדמו"ר הגר"א זל"ה בדברים שהם יותר בפרהסיא, ויש מחלוקת הפוסקים בזה, כגון לבצוע ב' חלות יזהר לקיימם בצנעא, וכשאי אפשר אזי מן הנכון שלא לעשות כן במקום מחלוקת ואף שדעה זאת מובא גם כן בגמרא וגדול השלום כו'

(שם, סימן לח)

לילך בתפילין כל היום, ומותר אף במשא ומתן... וליוהרא לא חיישינן, והלוואי שגם הרואים יעשו כן. ואמר בשם רבו הגר"א ז"ל דבזמן הזה אינו שייך יוהרא ואדרבה נכון לפרסם והרוצה להתנהג בפרישות יפרסם שרצונו לפרוש ולחצטדק, וזולת זה לא יפטר מהם, אך שלא להפליג בפרישות כאילו מובדל מן העולם והעיקר שיהיה הכל לשם שמים.

(שם, יד"ה)

אחר הדרישה והחקירה נתברר שמה שהשיג אחיו הר"ז קודם מותו, השיג רבו הגר"א ז"ל בהיותו בן י"ג שנה, אכן אחיו הגר"ז היה נראה לכל פרישות מעשה מלאך, ואצל הגאון ז"ל היה תמיד בהצנע...

(שם, מאמרים ומעשיות שונות, אות ג)

עוד יתבאר על דבר אומרים "ולא עם הארץ חסיד" (אבות פ"ב מ"ה) פירוש שאסור לעם הארץ להתנהג בחסידות שיעשה חומרות וגדרים כמנהג החסידים כי לפעמים יעשה חומרא בדבר שהוא אדרבה עברייני כי ימצא חסיד שירצה לגדור עצמו לקיים מצות עונה בימים המקודשים ותהיה בעיניו מצוה גדולה לשמש מטתו כליל כיפור כמו ששמענו שהיה מעשה כן והן כדומה לזה ציוו חז"ל שאין לעם הארץ להתנהג במידת חסידות והוא מאמר ה' כאן "אם בחקתי תלכו" (ויקרא כו ג), שהיא עסק התורה, הוא "ואת מצותי

9. צריך ביאור קצת ליישב את דברי הגר"א זה על זה.

10. ואף על גב שלכאורה יש כאן מקצת הדברים הסותרים את עניינינו, לא נמנענו מלהביאם, וכן שלענ"ד כללות הדברים דווקא מצביעה על אותה מגמה כפי עניינינו של הקונטרס, והבוחר יבחר.

תשמרו" פירוש תעשו לכם משמרת כדי לקיימם גדרים ושמירות ולא זולת זה.

(אור החיים, ויקרא כו, ג, אות ו)

לפעמים מטעה היצר הרע לאדם ואומר לו שעבר עבירה גדולה, אף על פי שאינו אלא חומרא בעלמא, או שאינה עבירה כלל, וכוונתו שיהא האדם בעצבות מכוח זה, ויבוטל בעצבותו מעבודת הבורא יתברך.

(צוואת הריב"ש, אות מד)

[ובהתחלתו לעבוד את ה'] אל ירבה בדקדוקים יתירים בכל דבר שעושה, שזה כוונת היצר [הרע] לעשות לאדם מורא שמא אינו יוצא בדבר זה כדי להביא אותו לעצבות, ועצבות היא [מדה מגונה ו-] מניעה גדולה לעבודת הבורא יתברך.

(שם, אות מו)

כמה פעמים אמר לי [מוהר"ר רפאל ז"ל]: צריך אתה לילך כמו שכתוב בצוואת הריב"ש (אות מו) אל ירבה בדקדוקים וכו' עיין שם, זה החזיק אותי בילדותי.

(אמרי פנחס, לרבי פנחס מקאריין, כרך א, עמ' שלג)

אמר אין ראוי לאדם להחמיר ולהיות לו מורא ביותר ולהחמיר הרבה, כי ח"ו מעורר דינים. והקפיד מאד על המחמירין ביותר ואמר, שהם מורידים את התורה לבחינת דינין.

(שם)

בשם הרב ז"ל: איני אוהב המחמיר בחומרות יתרות, חוץ מפסח.

(שם)

ומחמת זה יהיה מטפס ועולה מדריגה אחר מדריגה ויודה לה' אשר יעשהו לגרש החומריות מעט, וזהו מאמר רז"ל (חגיגה יג ע"א) במופלא ממך, שהוא

מופלא ממך בעצמך שאינו נוסד בלבך, רק מהשמיעה, אל תדרוש... אבל לא שילכו בגדולות ונפלאות, כי אם כל אחד לפום שיעורא דילה.

(פרי הארץ, לרב מוויטבסק, עמ' קסט)

כי הנה כלל גדול בתורה להיות שמח בחלקו גם בעסק התורה ועבודה אם מעט ואם הרבה ויהנה ממנו, מה שאין כן אם אינו נהנה ושמח והנפש רוצה להנות מתאוות תאוות, וכן המחשבות זרות מפני שאינו שמח בעבודתו ורוצה בגדולות ונפלאות ממנו, דוחים אותו למחשבת חוץ... הנה אהובי הלא ידע אינש בנפשיה למה יחפצו בגדולות, במה זכה בהם, ודאי מהראוי לומר מתי אגיע למעשה אבותי, ואפילו הכי יהיה שמח מאוד בעסק עבודתו של עכשיו וכו'.

(שם, עמ' קפז)

וכל מי שרודף בתחילה אחר גדולות והשגות נפלאות בידוע שעדיין לא טעם יראת שמים ולא נכנס בגדר האמונה עדיין.

(שם, עמ' ר)

והנה הרמב"ן האריך בדרשת "קדושים תהיו" – קדש עצמך במותר לך. אמנם כבר פרשתי בזה כי להחמיר יותר מחק התורה הוא אפשרות רחוק כי כבר כתב יוסיפון בן גוריון בספרו לרומים שהיה בבית שני אנשים שהיו שוכנים ביערים מתבודדים וממש לא אכלו רק פרי עצי יער והיו נזירים מכל עניני עולם וכדומה עד שהיו ממש נבדלים מעניני עולם, אבל הפרושים לא נחו דעתם בהם כלל וכלל כי העובד ה' השלם צריך להיות דבריו ועסקיו נוח לשמים ולבריות ולא להפריע נימוס ישוב העולם וחברת בני אדם והנהגת מדיני ואלו היו כולם נזירים כהנה לא נתקיים נימוס וסדק הטבע וכמעט יכלה העולם ויאבד קשר האומה ושאריתו בארץ כפי הטבע, ועל זה רמזו חז"ל "יפה תורה עם דרך ארץ" (אבות פ"ב מ"ב) ולכן כל הפרישות שיעשה האדם נכון להיות על זה הסוג שיש בו אפשרות שיתקיים אותו כל האומה ולא יקרה בו ביטול, אבל הפרישות שאי אפשר רק ליחיד ולא לאומה בכללה זה אינו בגדר השלימות והפרישות, ודברים כאלה הרחיקו חכמי ישראל.

וזהו כוונת המדרש פרשה זה נאמרה בהקהל, והיינו כמו שכתוב כי הקדושה במותר לך יהיה מה ששייך בהקהל.

(תפארת יונתן, לרבינו יונתן מאייבשיץ, פרשת קדושים)

השמח בחלקו הוא מי שאינו הולך בגדולות בלימודו, רק לומד מעט מעט עד שהוא בקי בהן, ואינו מתקנא לידע הרבה בפעם אחת ועל ידי זה ישכח הכל.

(רוח חיים, אבות פ"ו מ"ו)

הזהר בני בריבוי והפלגה בלי הדרגה במידת החסידות וכתב הרב בספר חובת הלבבות כי תוספות השמן שבנר היא סיבה לכבות אורו ועוד כתב שאם אין עיקר אין תוספת והבן זה. ודע בני כי העיקר הוא 'סור מרע' ואחרי כן 'עשה טוב' פרוש שבתחילה יראה האדם שלא לעבור על שום לא תעשה... ואחרי כן בא האדם לידי פרישות וזהירות במצוות לא תעשה והינו לפרוש מן ההתר אף אם יש תשעים ותשעה חלקים התר בדבר ההוא ויש בו צד אחד אסור.

וכזה הוא מידת הפרושים שפורשים גם מן המותר להם לגדר ולסייג שלא לבוא על גוף האסור. וזה אין כל אדם רשאי לעשות כן אלא אם כן קיים את כל דקדוקי הזהירות מן האסור עצמו ועל כמו זה אמרו חז"ל לא דרך מה שאסרך תורה, וזה לך הכלל כל מי שמכשולים לנגד פניו ונכשל לפעמים במקצת האסורים ובקצת מהם תופס בקצה האחרון בזהירות יותר ממה שאסרה התורה בודאי הוא מן שבעה פרושים שאמרו חז"ל (סוטה כב ע"ב), או עם הארץ וחסיד שוטה הוא ומבלה את העולם ושם שמים מתחלל על ידו.

ואחר מידת הפרישות מן לא תעשה יבוא האדם למידת חסידות במצוות עשה והוא על כמה עניינים האחד לדקדק במצוות עשה בתוספת על החיוב לעשות הטוב והישר לפנים משורת הדין וגם מהדר את המצוה בתכלית ההידור כמאמר חז"ל (נזיר ב ע"ב) "ספר תורה נאה סכה נאה אתרוג נאה ציצית נאה", וכן בכל הידור מצוה כמו שאמרו על רבן גמליאל שקנה אתרוג באלף זוז. השני שהוא מפליג בחסידותו להועיל לבני אדם כהנהגת היתומים

והאלמנות והעניים האומללים... ועל כל פנים זכר את הכלל הזה כל זמן שלא נשתלם האדם מגוף האסור ונכשל בהם לפעמים ותופס בקצתם בתכלית הפרישות. אין בפרישתו כלום ומתחלל שם שמים על ידו ומחטיא את הרבים לדבר בו לאמר ראו פלוני שבורח מן היתוש והזכוב ודר עם נחש בכלוב. וכל שכן כשהוא תופס במידת חסידות באופן שעוסק תמיד בתהלים ושירות ותשבחות ותהילות ד' בפיו ולא עמד בתוכחת חמורו ואינו מדקדק להרים מכשול. ועל כמו זה נאמר מה לך לספר חקי. וכל שכן כשהוא תופס החסידות בהוספה על המצוה החיובית והוא חסר מן העיקר, ועל זה אמר בספר חובת הלבבות שאם אין עיקר אין תוספת והוא מן כת היהירים אשר זכרנו.

(ראש הגבעה, לרב פנחס מפלאצק תלמיד הגר"א, מהדורת התשע"א, עמ' יז)

עוד כל היראות והחומרות וכל הזהירות אינו עומד ואינו כדאי לבטל מעול תורה אפילו רגע אחת, והתשובה המעולה היא גם כן עול תורה כמדתרגמינא בפסוק "ונקה לא ינקה" (במדבר יד יח), ינקה לתייבין דאורייתא. וכל הגדרים והסייגים אינו כדאי רק לגדור ולעשות סייג לעמוד נגד עולם הזה להחליף עול תורה.

(רבי יוסף זונדל מסלאנט, מהדורת תשנ"ג, עמ' קלו)

עתה נשוב לפרש ההפרש שבין תם לישר... א. התם רואה דין מפורש שמי שאינו הולך לסעודת מצוה הוא בנדוי (שו"ע יו"ד רסה יב). הישר שם בשכלו, שאם ישב בביתו ירויח ללמוד משניות פרק אחד, אסור לו ללכת לסעודה, וכל שכן אם ילמד הרבה... ד. התם מוצא במנהגי הגר"א שהיה לו מצה שמורה בכל ימי הפסח, והישר רואה שאם על ידי זה יהא צריך להיות מובדל אכילתו מבני ביתו וימעט בשמחת יום טוב שהיא מדאורייתא, מוטב לדחות אכילת שמורה שהיא מידת חסידות...

ומלבד זאת הישר רואה עיקר הדין זהירות מלעבור על לא-תעשה, קודם לזריזות שהיא קיום מצות עשה, דכתיב "סור מרע" ואחר כך "עשה טוב" (תהילים לד טו). ועיקרו של דבר תחילה מחוייב לקיים כל מצות עשה על פי

דינים המבוארים בפוסקים לעכובא בכל פרטיהם, ואם מוצא את עצמו נזהר בכולם לפי הדין המוטל על כל ישראל, אז מצוה וגם חיוב עליו להחמיר בכל מצוה ולהתעלות מדרגה אחת. ואחר שכבר הגביה כל המצוות לדרגה הזאת אז מותר לו וגם חייב להגביה את כולם למדרגה יותר גבוהה. וכן היה מנהג הגר"א וכל החסידים, וכתב בספר חובות הלבבות (שער יחוד המעשה פ"ה) שאין מקבל התוספת עד שיקיים העיקר, ויש לחוש שהיצר הרע משחדו ומניח לו לשמור ולקיים החומרות כדי להיות מוטרד בהם, ולא ישגיח על העיקר. ועוד יש לחוש לגאווה נסתרת שהוא בעצמו אינו מכיר בזה, ולבו אומר לו: ראה כי כביר מצאה ידך, ואתה מיחידי סגולה, ולא הרבה תמצא כמוך בישראל...

הא לך מבחן ברור, אם אתה מתחיל חומרא חדשה בלא עצלות ובלא קנטור היצר, דע שהיא איננה טהורה...

(מנוחה וקדושה, עמ' קנה, עיין שם עוד באורך.)

דע ששמעתי בשם הגר"א שכן גם במילי דשמיא צריך להיות שמח בחלקו. אף שבודאי נכון לחמוד להיות לבו פתוח כפתחו של אולם לתורה וגם לאמר ולחמוד אימתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, מכל מקום צריך להיות שמח בחלקו שזכה לתורה ולמעשים טובים, כיוון שעשה בכל כוחו המוטל עליו.

(מנוחה וקדושה, שער התורה ח"ב אות כ"ג)

[בדבר קנייני התורה:] ועצה טובה היא לו דלא ידחק בתחילה לבוא לתכליות גדולות ונצורות.

(חוסן יהושע, מאמר א, פרק ג)

[בנוגע למדרגות ביראה, יראת העונש וכו':] ותדע ותשכיל, כי רחוק הוא שישתנה סדרן, להקדים לראשונה והשלישית לשניה ומכל שכן לראשונה וכו'.

(דברי יהושע, עמ' קכג, מאמר שלישי, פ"ג)

נראה לי בדרכי האדם לעבודת הבורא במידותיו ותנועותיו בדרכו והילוכו בקדושה, מה טוב לאדם שיחזיק לעצמו דרך כזה שהוא כטבעו של עולם ולא לאחוז לעצמו מנהג שלא כטבעו של עולם (הגם שכוונתו לעבודה אמיתית). והוא מאמר השונמית (מלכים ב' ד יג) "בתוך עמי אנכי יושבת", כי באחוז האדם לעצמו דרך חוץ לטבעו של עולם, יתעוררו עליו ח"ו קטרוגים ומי יודע אם יהיה יכולת בידו לעמוד נגד המלחמות והקטרוגים אשר יעמדו כנגדו. כל זאת הבנתי מפי סופרים ומפי ספרים, ואי אפשר לפרש כל זה בכתב, כי זה תלוי בהשכלת נפש המשכלת.

וסייעתא לדברי אלה מדברי התוס' ביבמות (סב ע"א ד"ה "דכתיב", וכן הוא בתוס' שבת פז ע"א ד"ה "ואתה"), אהא דאמרינן שם בגמרא "ג' דברים עשה משה מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום, פירש מן האישה והסכימה דעתו לדעת המקום, שנאמר (דברים ה כו-כו) 'לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי'", והקשו בתוס' "ואם תאמר למה כעסו עליו (אהרן ומרים) מאחר שהסכים לו המקום. ויש לומר משום דאמרינן בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, וסייעוהו 'בבא לטהר'", עד כאן לשונו.

והנה תתבונן בדברי התוס' דלכאורה אכתי הקושיא במקומה עומדת, כיוון שהסכים הקב"ה וסייעוהו בבא לטהר מה זה שכעסו, אבל הנראה מדבריהם, שכך אמרו אהרן ומרים, הן אמת שהסכים הקב"ה לדרך הזה כי הבא לטהר כו', אבל אילו היה בא לטהר באופן ודרך אחר שלא ישנה מטבע העולם היה גם כן מסכים הקב"ה, ולמה אחז הדרך שלא כטבע של עולם, והנה היתה תשובת השם יתברך אליהם (במדבר יב ח) "לא כן עבדי משה... פה אל פה אדבר בכו", והנה בהכרח הוא לו לעשות שלא כטבע, אבל מי שאינו כמו משה, אפילו יהיה נביא השם, צודקים דברי אהרן ומרים, בין והתבונן ויונעם לך.

(אגרא דפרקא, אות קכב)

ואלו החכמות מפילין מאד את האדם מעבודת השם דהיינו מה שחושב וחוקר ומדקדק כי בשר ודם אי אפשר לו שיצא ידי חובתו בשלמות "ואין

הקב"ה בא בטרונא" (עבודה זרה ג ע"א), "ולא נתנה תורה למלאכי השרת" (ברכות כה ע"ב), ועל אלו המדקדקים ומחמירים בחומרות יתירות עליהם נאמר "וחי במ ולא שימות בהם" (יומא פה ע"ב), כי אין להם שום חיות כלל ותמיד הם במרה שחורה מחמת שנדמה להם שאינן יוצאים ידי חובתם בהמצוות שעושין ואין להם שום חיות משום מצוה מחמת הדקדוקים והמרה שחורות שלהם (והוא בעצמו אינו מחמיר שום חומרא כלל).

(ליקוטי מוהר"ן, תניינא מד)

כבר מבואר ב"לקוטי תנינא" (מד) שרבנו זכרוננו לברכה הזהיר מאד לבלי להחמיר חומרות יתרות בשום דבר כי "אין הקדוש ברוך הוא בא בטרונא עם בריותיו", "ולא נתנה התורה למלאכי השרת" וכו', ואמר אז שאיתא שראוי לכל אדם שיבחר לעצמו מצוה אחת שבאותה המצוה ידקדק הרבה וייקיים אותה המצוה עם כל החומרות והדקדוקים וכעין שמצינו בגמרא (שבת ק"ח ע"ב) "אביך במאי זהיר טפ"י וכו', ואף על פי כן גם באותה המצוה אל יכנס בחומרות של שגעון ושטות ומרה שחורות רק ידקדק בה בלי שגעון בכל החומרות אבל בשאר כל המצוות אין צריכין להחמיר כלל, והלוואי שנזכר לקיים את כל מצוות התורה כפשוטן ממש בלי שום חומרות. וגם בעניין החומרות היתרות בפסח לא היה מסכים כלל על המרבים לדקדק יותר מדאי ונכנסים במרה שחורות גדולות, והאריך בשיחה זו אז כי איש אחד מאנשינו שאל לו זכרוננו לברכה שאלה אחת בעניין איזה חומרה בפסח איך להתנהג ואז התלוצץ ממנו מאד והרבה לדבר מעניין זה שאין צריכין לחפש אחר חומרות יתרות ושגעון ובלבולים. ואמר שהוא בעצמו גם כן כבר היה שקוע בעניין זה מאד שהיו עולים על דעתו חומרות יתרות מאד מאד, ופעם אחד היה חושב מחשבות בעניין המים על פסח שחשש שמא יש איזה משהו במים ששואבין ואם יכין לו מים על כל ימי הפסח כמו שנוהגין קצת גם זה לא הוטב בעיניו כי קשה לשמור היטב המים מערב פסח על כל ימי הפסח ולא הוטב בעיניו שום מים רק מי מעיין הנובעים ויוצאים והולכים ובאים מים חדשים בכל עת אבל במקום שהוא זכרוננו לברכה, היה יושב, לא היה שום מעיין כזה, והיה בדעתו לנסע על פסח למקום שיש שם מי מעיין כזה

כל כך נכנס בחומרות ומרה שחורות ודקדוקים יתרים אבל עכשו הוא מתלוצץ מזה כי אין צריכין לחפש אחר חומרות יתרות, אפילו בפסח והאריך בשיחה זו הרבה אז כי עיקר העבודה באמת הוא תמימות ופשיטות להרבות בתורה ותפילה ומעשים טובים בלי לחפש לחדש דווקא חומרות יתרות רק לילך בדרך אבותינו הקדמונים ולא נתנה התורה למלאכי השרת, ואמר אז שבשביל זה עזבו העולם חכמות הדקדוק ואינם עוסקים בו כלל כי דקדוק אין צריכין כלל כי אין צריכין לדקדק על עצמו יותר מדאי לבקש חמרות יתרות, והאריך בזה עוד ואמר אז שאין שום דבר שיהיה חיוב בדווקא, ואם לאו וכו' רק אם יוכל יוכל, ואם לאו אונס רחמנא פטרה וכבר מבאר זאת במקום אחר.

(שיחות הר"ן רלה)

כת השקרנים המתדמים לשלומי אמוני ישראל שמראין עצמם כצדיקים, והוא שאמרו "נלבנה לבנים" (בראשית יא ג), היינו נלביש בגדי לבן כדמיון הצדיקים והטהורים, וסופם "ותהי להם הלבנה לאבן", היינו בגדי לבנים שהיו לובשים היה להם לאבן נגף ולמכשול.

(דגל מחנה אפרים, בראשית)

אחר שתרגיל עצמך בכל המבואר לעיל, ויהיה לך לטבע קיים, ותרצה להוסיף במילי דחסידות, ופירושו בדרך הפשוט הוא לעשות לפנים משורת הדין, ולעשות גדרים וסייגים, ומשמרת למשמרת בתורה ומצוות ומעשים טובים ומידות טובות. אומר לך רק כלל אחד היינו, שיהיה ברור לך תחילה הדין ממקור התלמוד וראשונים, עד השולחן ערוך ואחרונים המפורסמים, ואחר כך תוכל לעשות לפנים משורת הדין. כי בלא זה אמרו "ולא עם הארץ חסיד" (אבות פ"ב מ"ה), והלכה כאחרים בברכות (מו ע"ב) דאפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים, הרי זה עם הארץ, רצה לומר דאף שיודע כל פסקי ההלכות, רק שאינו יודע מוצא הדין מכל מה שאמרו רבנן בטעמא, שזה היה נקרא אצלם שימוש תלמידי חכמים. וכן בזמן הזה, הגם שיודע כל ארבעת חלקי השו"ע שהוא כמו משנה בימיהם, רק שאינו יודע טעם כל דין

ממקורו – לא יוסיף, פן יבוא לידי גרעון חס ושלום. וצריך עוד שתדע כל מצוה אם הוא 'דאורייתא', או 'דרבנן' או 'סייג' או 'מנהג', למאי נפקא מינה? לבטולי הא מקמי הא. ולדוגמא אומר לך, כגון תפילה שתרנו אנשי כנסת הגדולה, ותפילה בציבור המוזכר בתלמוד ואסמכוהו אקרא, אבל זולת קריאת שמע ותפלה, הוסיפו הגאונים ואחריהם דור אחר דור, מ'אדון עולם' עד 'ברוך שאמר', וכבר שמענו וראינו שיש אנשים שמאחרים לבוא לבית הכנסת, ואם יתחיל מ'ברוך שאמר' יכול להתפלל עם הצבור, אבל מפני שסובר שזה לעכובא, להתחיל דווקא מ'אדון עולם' ולומר קרבנות ומשנת 'איזהו', וברייתא דרבי ישמעאל, מפני זה מפסיד תפילה בציבור (ועל פי האמת, גם מ'ברוך שאמר' עד קריאת שמע וברכותיה, יש לדלג מעט או הרבה או כולו, כמו שנפסק בשו"ע) ולפעמים כשמתאחר הרבה, יוכל לעבור גם זמן קריאת שמע ותפלה מפני אמירת הנזכר לעיל. ובפרט מנחה שמתאחר עד שכמעט יעבור הזמן, ובעבור אמירת הקטורת והקרבנות מעביר זמן התפילה בשאט נפש. ומחמת שלא באתי כאן לחדש הלכות ופלפול, לא רציתי להאריך בזה לבאר כמה דברים שעוברים לפעמים על דברי תורתנו הקדושה מפני מילי דחסידות שלפי דעתם, ועושים הטפל עיקר ועיקר טפל, ולא הבאתי רק הדוגמא הנזכרת בדבר המצוי והנגלה לכל. לכן, קודם שתדע להוסיף בדרכי ה', תעיין תחילה ותשקול כל פרטי המצוה, ואחר כך כאשר תוסיף באהבת ה' ותורתו הקדושה תבוא עליך ברכה.

(ספר מנחת שמואל, סימן יב ע"ב כ"י)

והנה בעינינו ראינו רבים מן החסידים שנעשו משוגעים ח"ו או בעלי מרה שחורה, ומאין נמצא הדבר הזה, אם מן התורה ח"ו, אדרבה התורה עוד משמחת את הלב. אבל העניין הוא כי האנשים ההם הם הרוצים לעלות אל ה', והעולם נעלמה מעיניהם כי אינם עובדים את השי"ת בהדרגה ותופסים דבר שאין שייך להם.

11. לרבי שמואל זצוק"ל אב"ד דק"ק דאלהינוב, מגדולי תלמידי מרן רבי חיים מוואלאזין זצוק"ל. נדפס בתוך התרגשות הלב הנדפס מחדש ה'תשס"ו.

וגם יש אנשים שעיקר עבודה שלהם להשי"ת הוא כדי להיות בעל דרגה, ועל זה נאמר "לא תעלה במעלות על מזבחי" (שמות כג), היינו כדי להיות בעל מעלה ומדריגה, "כי תגלה ערותך עליו", כמו שאנו רואים שח"ו נעשו בעלי מרה שחורה, ולא כך דרך האנשים השלמים שהם עובדים מרוצים להשי"ת, ואינם רוצים באמת שום מדרגה.

(אוהב ישראל, ליקוטים, ויקרא)

"קדושים יהיו לא-להיהם" (ויקרא כא ו) – קדושה היא פרישות מאנשים לשם ה' בכל עניין שמתקדש לשם שמים על ידי זה שנוהגים כך. היינו שיהיו מצויינים במידות טובות ובצניעות וכד' לאפוקי שלא יהיו מובדלים מאנשים בדבר שאין בזה קידוש שם שמים ואין זה אלא גאווה והתרברבות.

(העמק דבר, ויקרא כא ו, ועיין שם בהרחב דבר)

והנה הנוהג חסידותו במעשה המצוות פשיטא שמוכרח להיות תלמיד חכם ולומד ושונה איך להיות נזהר במצוה על פי דעת תורה ולא יהא בא לעשות זר מעשהו שלא על פי דעת תורה ח"ו. והרי לוי ופנחס שניהם קנאו על הזנות ומסרו נפשם על זה, והנה פנחס עלה בשביל זה לגרם המעלות ולוי גער בו אביו וכיוצא בזה הרבה, והוא משום שנדרש לזה דיוק רב לשקול הפעולה לפי הזמן והמקום וגם בכמה דברים נדרש לדעת כללי התורה שאינם מבוארים כל כך.

על כן אי אפשר להיות חסיד בזה האופן אלא אחר הגיון תורה, אכן אפילו דרך החסידות של אהבת ה' ודביקות, שנראה לפי הדמיון שאין צריך לזה הגיון תורה אלא תמימות והתבודדות ומחשבתו לאהבת ה', אבל באמת אינו כן, אלא אפילו מי שמתקדש ודבק לאהבה את ה', הוא מוכרח על כל פנים להיות נזהר מאד שלא יטה אשורו מני דרך התורה, ולא תהא תשוקתו הקדושה ואהבה עזה כמות מתעוה מדרך השכל. ועל זה הזהירה תורה במצות ציצית שמרמוזו בה אות על תרי"ג מצוות וציוונו הקב"ה לעשות חוטי לבן ותכלת לשני אופני הנהגת האדם מישראל, האחד מי שהולך בדרך הכבושה לרבים בהליכות עולם לו ועל איש כזה בא חוטי לבן מין כנף

להזכירהו על מעשה המצוות, השני מי שמופרש לעבודת ה' ומתבודד ומשקיע דעתו לאהבת ה' ועל איש כזה בא חוטי תכלת שהוא דומה לכסא הכבוד ומדבק מחשבתו בה, ומכל מקום הוא מוזהר להפסיק דביקותו ולהזדקק למצוה שבאה בזמנה, ועל שני אופנים של היהדות כתיב שני מקראות של זכירת המצוות היינו מקרא "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם ולא תתורו" (במדבר טו לט) בא אזהרה על המון עם ה' ההולכים באמצע או משמאלים, ומקרא "למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים לאלהיכם" בא אזהרה לחסידים בקדושה ואהבת ה' המה המיימינים שגם המה יהיו נזהרים במעשה המצוות לפי דעת תורה, אז "והייתם קדושים לאלהיכם", שתהיו מרוצים לה' להשפיע עליו שפע קדושה ורוח הקודש ובכל אופני חסידות שנינו באבות (פ"ב מ"ה) "ולא עם הארץ חסיד".

עוד יהי עסק התורה ברכים לתועלת לנו מחזיקי הדת בעצמנו שנדע להתנהג דווקא על פי דעת חז"ל היינו התלמוד והשו"ע ולא ישנו על פי איזה אדם גדול וקדוש שמדמה כי כן ראוי יותר להיות עבודת ה', וכבר היה כן בבית ראשון שהיו מחזיקי הדת היינו שאינם עובדים עבודה זרה, מקריבים בבמות חוץ לשמים אף על גב שהוא באיסור כרת, מכל מקום עשו על פי דברי כהני במות שהיו אנשים גדולים, ואמרו כי בזה האופן יהא נוח להשיג אהבה ודביקות להקב"ה ולא נהיה נצרך לבא דווקא לירושלים להקריב, ומשום שחשבו עבירה זו למצוה לא היו מלכי יהודה הצדיקים כמו אסא ויהושפט יכולים להעבירם מזה החטא כדכתיב "עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות" (מלכים ב' טו ד) וכל כך היו מחזיקים למצוה עד שכאשר בא יחזקיהו המלך ובטל הבמות אמר רבשקה "וכי תאמרו אל ה' אלהינו בטחנו הלא הוא יחזקיהו אשר הסיר את במותיו ואת מזבחותיו ויאמר ליהודה לפני המזבח אחד תשתחוו ועליו תקטירו" (דברי הימים ב' לב יב), הרי חשב רבשקה לעוון גדול ליחזקיהו, והיינו משום שהיה כופר ובקטנותו שמע מבית אביו שהוא עוון למנוע את העם מדביקות ואהבת ה', ובאמת היה בזה איסור כרת, ואם נחקור באיזה כוח התגבר יחזקיהו על דעת העם יותר מאסא ויהושפט, אין

וזאת אלא במה שהרביץ תורה ברכים אף על גב שהיה שלא לשמה אלא מפני פחד החרב, מכל מקום הועיל בזה למנוע מן העוון ולעשות כדעת תורה, ולא כדעת אנושי.

וכזה יש בדורות הללו הרבה מחזיקי הדת יראי ה' מתנהגים בדעת עצמם להשיג אהבת ה' אף על גב שאינו לפי דעת התלמוד ושו"ע וסומכים על מאמר חז"ל (סנהדרין קו ע"ב) "רחמנא לבא בעי" ובאים מחמת זה להרבה עבירות והכל לשם שמים כדי להשיג אהבת ה' השגורה בפיהם אבל אם ירגילו ללמוד התורה על מנת לעשות כפי התורה אז יהיו נשמרים מדעות שונות ושיהיה תורת כל אחד בידו ח"ו אלא הכל יהיה על דרך התלמוד.

הכלל אם באמת ובתמים אנו באים להחזיק הדת אין עצה כי אם לעסוק בלימוד תורה, בלי שום נפקא מינה אם הוא לשמה או שלא לשמה וזה אינו אלא מסור ללב וידוע להקב"ה איך להצליח את הלומד, אבל לנו אין לדעת ולחשוב בזה מאומה, ובזה האופן ירבו לומדי התורה כהנה וכהנה, וגם המתחכמים יכירו כי קיום התלמוד הוא לנו לחומה.

(שו"ת משיב דבר, ח"א סימן מד)

אמנם לא נאמרו כל השיעורין הללו¹² אלא למצניעיהן ואם בכל מילי כתיב "והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו ח), על אחת כמה וכמה במילי דחסידותא שלא כל הרוצה לטל את השם יטול. ויש לך אדם שחושב לעשות מצוה וחסידות ויחנ"ו בחסרו"ת ומחזי כיוהרא, ונותן מקום לחטא ולדבר עליו תועה.

והכל לפי מה שהוא אדם ולפי המקום ולפי העניין, פעמים שביטולה של תורה זהו קיומה. ומה טוב ומה נעים לקיים מאמר נעים זמירות ישראל "אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי" (תהילים קא ב). וזה כלל גדול בכל מילי דחסידות ויראת שמים שבפעם שיוכל לקיים דבר טוב יקיים והדבר שיוכל

12. להתנהג בחסידות על פי הוזהר והאר"י.

לעשות יעשה ואינן מעכבות זו את זו, ובזה יקבל שכר טוב על אשר לא עשה מפני סיבה, כאילו עשה.

(פלא יועץ, ערך חסידות)

אהבת ד' וחסידות שהיתה בלבבו, לא מנעתו מעולם מהיות נעים, בחברת רעים. משמח היה את הבריות בחן שפתיו ובחדודיו הנעימים והמבריקים המפיקים אהבה וחסן, עד שהיה למוסר חי, להשכיל את צורת החסידות כשהיא שרויה בנפש נדיבה ויפה, כמה היא מרוממתה, בו מצאנו מצב הנפש של האמונה הברה והתמה עם יראת שמים, עדינה וטבעית ישראלית בעצם שהיתה.

חסידותו היתה מעורבת תמיד עם העולם ועם החיים, הוא היה לבוש תפילין כמעט כל היום בצנעה תחת כובעו שלא ידע בו זר, וזאת החסידות המצויינת בימינו. לא היתה מכבדת עליו את צהלת הרוח וחדות החיים, כמו היה שואף תמיד להתקרב תאונה החסידות הבריאה והמאירה של רבי ירמיה דהוה בדח טובא משום דתפילין מנחנא (ברכות ל"ב). אהבתו את המצוות היתה אהבה עצמית פנימית מעומק הנפש וקדושתה, בזריזות וצהלה. היה זריז וזהיר לקרות קריאת שמע בתפילין כותיקין, גם באירופא בימות הקיץ. כל דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים החמורים והקלים, היו חביבים עליו חבת הנפש, היו לו לעונג ושעשועים. זאת היא מידת טבע היהדות בטהרתה, כשאין מכריחים בכוחות מוזרים לכלא את הרוח. כל התולדה הגדולה של פרטי הדינים והמנהגים, אפילו החומרות שהחמירו בני ישראל על עצמם, כולם הם פרטי האהבה הפנימית של עם ישראל עם ד', לשם ד' אלהיו, לתורתו, לעממיותו ולארצו, המקושרים מאחד מבלי להפרד לעד. האהבה הפנימית והגעגועים הקדושים המה מבקשים להתרחב בכל אשר ימצאו, וההרחבה היותר טבעית היא בישראל להטביע חותם האהבה והעונג הרוחני של רחשי כבוד וידידות הללו על דרכי החיים, זאת היא ההרגשה העדינה הכללית בכלל האומה מראשית עד אחרית, והיא מושפעת והולכת כל זמן שרוחה בריא וחסון בקרבה, ושורה תמיד על החלק הרענן והאמיץ שבה, שהם חסידי וגדולי

הדורות. התורה וכל מצוותיה, לכל סעיפיהן וסעיפי סעיפיהן, בחיים, בתלמוד ובמעשה, הוא רואה בה שירה אלהית גדולה ואדירה, שיר ידידות, כל מצוה וכל הלכה יש לה תכונה מוסיקלית מיוחדת, שכנסת ישראל היא מקשיבה אותה ומתענגת עליה, "פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן" (ישעיהו לה ב). עלינו רק להסיר את האוטם מעל אזני בנינו "החוחים והקוצים הסובבים את השושנה העליונה" (תיקוני זוהר כה-כו). והשירה תכה גלים בלבבם ותרומם את נפשם באותה הרוממות הטבעית שהיא מרוממת את כל אותם אשר חשו כראוי לפתח את טבע יהדותם. יהודי טבעי במלא המובן היה הגאון הצדיק האדר"ת ז"ל, ההרמוניה העברית, היוצאת מכל התורה המעשית כולה, לכל ענפיה, היתה מנגנת בקרב נפשו פנימה, ועל כן היה קשור באהבה לכל מצוה קלה כחמורה, "אשרי איש ירא את ד' במצותיו חפץ מאד" (תהילים קיב א).

(אדר היקר, עמ' מזמח)

...שחכמי צפת מחו בידי הרשד"ם במחמירים בענייני שביעית נגד דעתם. אמנם הרשד"ם לא הסכים למחות במי שרוצה להדר במידת חסידות, אבל מכל מקום אין להלעיז כל כך על המוחים, שהם רואים את עצמם עלובים על ידי אחד היצא מכללם אפילו לחומרא. ובירושלמי ברכות (פ"ב ה"ט) איתא, אבריתא דכל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה ותבא עליו ברכה, ובלבד שלא יבזה אחרנין.

(איגרות הראי"ה ח"א עמ' שג)

ובכלל בכל מקום שאנו נוטים להחמיר על עצמנו, ראוי לחוש שלא תיפוק מיניה חורבא של הפסד או לעז על אחרים... ויחיד הרוצה להחמיר ודאי אין מי ימחה בידו, אבל לעשות השתדלות להחמיר שלא מן הדין, ולגרם על ידי זה להם היזק ועלבון ופחד על כללות מצבם, הצריך כל כך חיזוק, אין מן הראוי כלל.

(שם, עמ' שנח)

אספר לכבוד תורתו מעשה ששמעתי. בימי הגאון ר' ליב קאוונער ז"ל רצו נכבדי קאוונא שיתישב הגאון החסיד ר' ישראל סלנטער ז"ל בקאוונא,

וכשבאו לשאול על זה דעת הגר"ל, אמר להם: אם הוא רוצה לקבל עליו משרה של הוראה טוב, ואם הוא רוצה לשבת בתור איש פרטי אני מרוצה בדבר. וכששאלו אותו טעמו, אמר להם, שאפילו הגאון היותר גדול וצדיק והיותר נשגב לא יוכל לעמוד על דעתו של המשועבד להורות לרבים, ולדעת צרת נפשו, כדי לדון אותו לכף זכות.

(שם, עמ' רצב)

עבודת האדם צריכה להיות דרך בניין. צריך האדם לבנות את עצמו כמו שבונים בניין אשר בתחילה בונים היסוד ואחרי כן הכותלים והתקרות וכו', כך עבודת תיקון האדם צריכה להיות בנויה בסדר הראוי. בתחילה עליך לבנות את היסודות ואחר כך הדרגות היותר גדולות... אך אם יהפוך אדם את הקערה על פיה הנה רסיסים יפלו ממנו ולבסוף ישאר ריק וערום ח"ו... יש אדם שנדמה לו שהוא צריך בהנהגתו להיות קיצוני במעשים ולאחר זמן רואים סופם של דברים כי לא באים למטרתם.

(דעת תורה, ח"ה עמ' רנה)

ההדרכה הזאת קרובה לקודמת: "המכיר את מקומו" פה מדובר על שמחה בחלקו בתור תלמיד-חכם, שמחה בחלק שלו בתורה, כפי שאנו מבקשים סייעתא דשמיא, "ותן חלקנו בתורתך"... יש להיות שמח בחלקו שכבר זכה ב¹³, להרגיש כמה זה טוב, אין להיות בעל גאווה ולזלזל בחלקו.

(שיחות הרב צבי יהודה, "שמח בחלקו", מ"ח מעלות של קניין תורה)

הנה קבלתי מכתבו הארוך מאד המלא דברי תוכחה על כל גדותיו על מה שלפי דעתו נדמה לו שתשובותי (סימן י וסימן עא מספרי אגרות משה על אה"ע) יגרמו איזה פרצה בטהרת וקדושת ייחוס כלל ישראל. וניכר ממכתב כתר"ה שהיה סבור שיהיה לי קפידא על דברי התוכחה שלו, ואני אדרכה אני נרגש מזה שאני רואה שנמצאים אנשים בעלי רוח שאינם יראים ולא מתביישים

13. "ומהם-שמחתו וגילתו בזכותיו, מפני שהוא שש בהן" (חובות הלבבות, שער אהבת השם, פ"ד).

מלומר תוכחה. אבל האמת שאין בדברים שכתבתי ושהוריתי שום דבר שיגרם ח"ו איזה חלול בטהרת וקדושת ישראל אלא תורת אמת מדברי רבותינו הראשונים, והערעור של כתר"ה על זה בא מהשקפות שבאים מידיעת דעות חיצוניות שמבלי משים משפיעים אף על גדולים בחכמה להבין מצוות השי"ת בתורתנו הקדושה לפי אותן הדעות הנכזבות אשר מזה מתהפכים ח"ו האסור למותר והמותר לאסור וכמגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוא, שיש בזה קפידא גדולה אף בדברים שהוא להחמיר כידוע מהדברים שהצדוקים מחמירים שעשו כמה תקנות להוציא מלבן. ואני ב"ה שאיני לא מהם ולא מהמונם וכל השקפתי הוא רק מידיעת התורה בלי שום תערובות מידיעות חיצוניות, שמשפטיה אמת בין שהוא להחמיר בין שהוא להקל. ואין הטעמים מהשקפות חיצוניות וסברות בדויות מהלב כלום אף אם להחמיר ולדמיון שהוא ליותר טהרה וקדושה. ועתה נדבר מעצם ההלכה למאור תורתנו הקדושה.

(שו"ת אגרות משה, אה"ע חלק ב סימן יא)

הצדיק רבי יוסף זונדל מסלנט אמר בשם רבו הגר"ח מוולוז'ין ששמע מהגר"א זצוק"ל כי כל מילי דחסידותא הגורמת להחליש עול התורה הוא מעצת היצר. הרי שמשדל יצר הרע בכל הדרכים נגד לימוד התורה, אף כדאי לו לחזק את האדם בעניינים גדולים של חסידות, כי בסוף הדברים יגרם ירידה גדולה.

(משנת רבי אהרן, ח"ג)

היה אומר בבנו שאף שודאי שכל המתמיר תבוא עליו ברכה, אבל צריך לאמוד עצמו שלא יקרה שעל ידי החומרות היתירות יחלש אצלו קיום הדברים שמחויבים מדינא.

(אורח דוד לרבי דוד ביה"ד זצ"ל, עמ' ג)

וכל מעשיך יהיו לשם שמים. ולא לפרוש מן הצבור, כי כדאי לבטל אף דבר טוב בעבור שיהיה שווה לכל, כי ד' בוחן לבבות, וכל התנועות שבחוץ יצא שכרן בהפסדן.

(מתוך מכתב ה"שפת אמת" מגור לבנו ה"אמרי אמת", ראש גולת אריאל, כ"א, עמ' סג)

גם הלומד מוסר למעלה ממדרגתו יכול ליפול בפח וכו', כי המתנהג ב'צידקות' למעלה ממדרגתו האמיתית הוא טועה בגדרי המוסר ויתרחק מהאמת וכו', ובלי לימוד המוסר ישורור בו טמטום לבו ללא מעצור.

(מכתב מאלהו, ח"ד עמ' 11)

ליזהר מלעשות דבר משונה שאין אחרים עושין כן, וליזהר מאד בזה.

(קובץ איגרות לחזון איש, כ)

החזון איש היה אומר לא טוב שיהא אדם עצבני לאחר קיום מצוה שמא לא קיימה כראוי. יש בזה גם חילול ה' כלפי האנשים הפשוטים, כי נראה בעיניהם שאדם הרוצה לדקדק במצוות מוכרח להיות עצבני. והיה רגיל להזכיר את דברי הרמב"ן סוף הלכות נידה.

(מעשה איש, ח"ג עמ' כג)

אם איש זה הוא תלמיד חכם אפשר לרפאותו בקלות, ובתנאי שישמע להוראת חכמים, ולא יהיה עקשן להחזיק עצמו חכם מכל אדם.

(הדרכות קהילות יעקב, עמ' נד)

וצריך הוא לדעת שאין לו רשות כלל לעשות חומרות יותר מדי, כמבואר בגמ' גידה (יב ע"א) שאסור להחמיר בכזה יותר מהמוכרח... והא כתיב "אל תהי צדיק הרבה" (קהלת ז טז), טעמו פשוט שעל ידי צדקות כזאת יכולים ליפול ר"ל לשגעון, וזה יבטלנו מכל תרי"ג מצוות ח"ו.

וכל ערום יעשה בדעת שלא לעשות חומרות במקום שהם מביאים לחטאים ולפריקת עול ח"ו, כי ידוע לי כמה אנשים שהחמירו על עצמן יותר מדאי

בעניינים שונים, וסופן היה שנשברו רח"ל, ואפילו תפילה אינם מתפללים וכו', השם יתברך ירחם עליהם.

(שם, עמ' ס)

הכלל, חובה גמור עליו שלא להיות משונה מרביתו ושום תלמיד חכם.

(שם, עמ' מט)

וידע מעלת כבודו שגם לצורך קנאות אסור לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, ומה שאינו אמת אינו מצליח כלל.

(קריינא דאגרתא א, רג)

על מנהיגי ישראל מוטל לא לחפש קולות ולא חומרות אלא להשתדל להעמיד דת על תלו ברצון ה' כפי המצב בדור עני זה

(שו"ת שבט הלוי, קעה)

אומר לך דבר, בבית אבא (הגרש"ז זצ"ל) לא שררה אף פעם אווירה של מתח והלחצה. אף פעם. לא הרגשנו מעולם שום הרגשה שאנו מצויים בבית המחייב "של נעליך". לא חונכנו על שאיפות מרקיעות שחקים. לא היתה אווירה של שרפים ואופנים. הכל היה חמים ונרצה. אבא התאים כל הרגשה רוחנית לכלי קבולו של כל אחד מאתנו. אבא תמיד האהיב דברים, לא כפה.

...לא כך שמענו מאבא, חינוך להיות גאון גדול, כמו ששמענו לא להיות עם הארץ... לא דיבר הרבה להיות גאון כמו שרגילים היום לשמוע...

(דברי הג"ר שמואל אויערבך שליט"א, ספר נפש הישיבה עמ' מח)

בשביל הצר המוביל אל האמת בעבודת ד' יש מכשול ששמו 'פרומקייט'. פרומקייט היא דחף טבעי, אינסטינקטיבי, להתיחס אל הבורא. אינסטינקט זה נמצא גם בבעלי חיים וכו', אולם הפרומקייט היא כמו כל דחף אינסטינקטיבי הפועל באדם, אגואיסטית, אנוכית בטבעה.

לכן הפרומקייט דוחפת את האדם רק לעשות מה שטוב לעצמו – פעולה בין אדם לחברו וגם מעשה לשמה בין אדם למקום אינם ניזונים מפרומקייט.

המבסס עבודתו עליה לבד נשאר אנוכי, ואפילו אם יחמיר על עצמו חומרות רבות, איש חסד לא יהיה ול"לשמה" לא יגיע. ההפך של פרומקייט הוא הכנעה. פרומקייט היא דחף אגואיסטי ולכן אין בה צליל של הכנעה ואין בה גם התקרבות אמיתית אל הבורא, כי בוודאי אין השכינה שורה בתוך אנוכיות, ולהפך המכניע את עצמו הוא מתרחק והולך מהאגואיזם, ובזה הוא נהיה כלי טהור שירכיב הקב"ה את שכינתו אצלו.

(עלי שור, ח"ב שער שני פ"ד)

דיבר (המשגיח דלייקווד זצ"ל) אודות 'פרומקייט' ואמר: אצל ר' ירוחם לא ראו כלום! שום פרומקייט, וביאר שהוא ידע איך לעכל את הדברים! ולכן לא היה נראה אצלו כלום, אך אנו כדוגמת מי שאוכל ולא מתעכל מאכלו, דיש לו הרעלת קיבה... מתנפח לו, כואב לו פה, כואב לו שם! זה מה שקורה לנו עם פרומקייט... ומכאן היה תובע וטוען נגד אלו שעושים כל מיני חומרות שלא מתאימים לדרגה של האדם, והם אינם מתעכלים כראוי.

(מקונטרס לקט רשימות שיצא לאור ליום השלושים, עמ' יב)

אמר המשגיח: עניין מידות רעות אינו דווקא כלפי השני, אלא גם האדם כלפי עצמו – אדם ממורמר, שיש לו תרעומת על עצמו, עצבות על עצמו, זה גם כן מידות רעות עם מחיצה גדולה. מה שצריך לדרוש בחשבון הנפש, צריך. אבל סוג אחר של טענות – הייתי צריך לעשות כך, הייתי צריך לעשות כך – אלו הם מידות רעות, וכשמסירים את המחיצות יכולים כולם לגדול.

(לקט רשימות, ענייני בית המקדש, עמ' סח)

במענה על מכתבו מד' אלול, בו כותב אודות מצב בריאות זוגתו תחי' ואשר הרופאים הביעו דעתם שתימנע מהיריון, ואף שהתירו לו לעשות בזה אופנים למנוע הנ"ל בחר לו להתנהג בפרישות, ובפרט שזוגתו מחלה לו, ושואל חוות דעתי בזה.

והנה בכלל אין דעתי נוחה מחומרות כמו אלו היינו להתנהג בפרישות, כי בדורנו זה רק יחידי סגולה יש בידם להישמר מהרהורים ואפילו לא מיותר

מזה, ומי יאמר שיהיה לימוד התורה בטהרה, והתפילה, ובמילא ברובא דרובא יצא שכרו בהפסדו...

(איגרות הרבי מליובאוויטש זצוק"ל, איגרת ב'תתקסב)

מה שכתב אודות ההמשכה שמרגיש וכו'... (מובן שהבליטות בזה אינן רצויות כלל), חיים משפחתיים כאורח כל ארעא (מבלי חומרות שאין להם כל יסוד, ופרישות המביאה לתוצאות הפכיות), ומהנ"ל מובן שנסיעה לכמה זמן מן הבית לא לבד שאיננה תיקון אלא אדרבה, וק"ל...

(איגרות הרבי מליובאוויטש זצוק"ל איג' ד'תתקסד*)

א. שתהיה הפרישות לשם שמים "הן אמת שהפרישות מתאוות עולם הזה, הוא עניין גדול, כשהוא לשם שמים ולעשות נחת רוח ליוצרו – ולא לשם השגת מדרגות" (אגרת הקודש לסטייפלר). בכלל זה שלא יעשה להתכבד בעיני אחרים (סוטה כ ע"א).

ב. שלא יהיה בפרישות עברה על שום דין או ביטול כל חובה שבין אדם למקום.

ג. שלא יהיה בפרישות ביטול או צמצום בחובה שבין אדם לחבירו.

ד. שלא תביא הפרישות ליציאה גמורה מדרך הישר הממוצעת.

(ספר משכן ישראל, עמ' 143)

החייט הוא בקצה העיר, והקור היה חזק, אמנם אמר לי שהכל כדאי שלא לעבור על לאו של תורה "בל תלין פעולת שכיר".

מר אבי ז"ל היה זהיר במצווה קלה כבחמורה ולא היה אדוק באחת יותר מבחברתה, זולת לימוד התורה הייתה בעיניו הגדולה שבכל המצוות בייחוד להפיץ תורה בין כל העם.

פעם אחת באה נכרית לקנות מלח ואחרי שמדדה לה את המלח והלכה לדרכה מצאו מעט מלח דבוק בתחתית ובצדי כלי המידה, ובהיות שלא יכול למצוא את הכפרית להחזיר לה את מעט מלח הנשאר, ציווה רבנו לשלוח שק מלא מלח לחלק בין תושבי הכפר ההוא שבו גרה הכפרית וממילא יגיע גם לה חלק מן המלח.

אולי יחשבו רבים ושלמים כי אבי ז"ל ברוב צדקתו לא היה מטריד דעתו הרבה והיה מסיים בכל עניין להחמיר לצאת ידי כולם, אמנם לא כן הוא, מר אבי החמיר רק לעצמו אבל לאחרים לא היה מחמיר כלל ודרש וחקר בכל הלכה וצדד כמה צדדים וצירף לפעמים שיטות אחרות (שלא נזכרו בפוסקים) כדי לעשות ספק בעיקר הדין. וביותר חקר בכל דבר אם הוא דאורייתא או דרבנן כדי לצרף ולמצוא צד להקל. אמנם האמת ניתן להיאמר שבכמה מקומות לא אבה לעקור גבולים שגבלו אבותינו ושנהגו העם אף במקום שמצאנו שיטות אחרות להקל, והשמיט זאת... בכלל לא רצה לנגוע בפסקי השו"ע בין להקל בין להחמיר, אם לא במקום שפוסקים רבים מובהקים גמגמו.

בכנסיה הגדולה בשנת תרפ"ג רצו נשים נכבדות להתאסף גם כן לכנסייה הגדולה ולשמוע את דברי גדולי ישראל וצדיקיו. כמובן, לא עלתה בדעתן להתערב בין הגברים, רק בחדרים מיוחדים הסמוכים לכנסייה או הנמצאים מלמעלה לה. דרישה זו העלתה צעקה גדולה מצד הקנאים ממדינת הונגריה, ולא חסרו גם מהליטאים ההולכים בדרכי החפץ חיים שהרימו את קולם כנגד ההצעה ה'מגונה' הזאת. החפץ חיים עצמו לא נרעש כל כך ושמע את הוויכוח במתינות, וכן הרה"צ האדמו"ר מגור לא נתפעל הרבה, ואמר

מעשה רב

[כידוע אשר מעשה רב איננו פסיקת הלכה ד"תנו רבנן אין למדין הלכה לא מפי לימוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה" (ב"ב קל"ב), וכך נפסק ברא"ש שם (פ"ח כט), אמנם לבירור השמועה היסודית ולהבאת ביאורים והרחבות ראוי לקבוע מדור זה, אשר ממנו יראו הלומדים איך נהגו רבותינו הגאונים זצ"ל.]

מר אבא לא הרבה להביא מילי דחסידותא בחיבורו (וסמך על הבאר היטב ושערי תשובה שמובא בדבריהם כמה מילי דחסידותא בנגלה ובנסתר) רק עיקרי הדין, על פי חכמי הש"ס, וכה נהג הוא בעצמו... משנתו משנת חסידים, היה נזהר מאד מלפגוע בלשונו בכבוד שום מחבר, אף אחרון, אף במקום שהוא חולק עליו בהוראתו, ובכמה מקומות שהיו די השגות על פלפולם, לא העתיק תשובתו עליהם, רק במקום שהיה מוכרח, ועל פי רוב כותב רק "ואינו מוכרח"...

[בעניין הדפסת ספריו:] וביותר חשש מזה, משום לתא דגזל אם יצא הספר מטושטש או חסר שורות, וביטל בשביל זה כמה חודשים מלימודיו התמידיים... וקרה פעם כי אחד מקוני משנה ברורה שלח אליו מכתב בטענה כי בספרו יש קונטרס מחולף, וקיבלתי מכתב מאבי ז"ל בזה הלשון: "מה עשית לי בני, כל ימי דאגתי איך להינצל מאבק גזל, אבל בגזל גמור לא עלה על דעתי שאכשל, ועל ידך נפלתי בפח של גזל גמור!" וציווני תכף להדפיס קונטרס חדש, ולהדפיס בעיתונים כי מי שיש לו קונטרס מחולף יודיע ונשלח לו קונטרס מתוקן, וכן עשיתי.

כן סיפרה לי אחותי שהעירה פעם, בימי נעוריה, בחורף בחצי הלילה לאמור נלך נא ביחד לפרוע לחייט בעד פעולתו, ששכחתי לשלם לו בערב. ומעון

בצחות לשונו: "כעת מוכן מאמר חכמינו שאמרו על יונתן בן עוזיאל, גדול תלמידי הלל, שכל עוף הפורח מעליו בשעת לימודו נשרף. ויש לשאול לפי זה מה הייתה מדרגתו של רבו הלל בעצמו? אמנם יש לומר כי מדרגתו של הלל הייתה גדולה ממנו, שכל עוף הפורח עליו בשעת לימודו לא היה נשרף, מרוב ענוותנותו הגדולה. כן אנו רואים פה, שתלמידי החפץ חיים רועשים בלהבת יראתם, ורבים שומע בשוויון נפש וביישוב הדעת". והדברים שמחים ועמוקים. סוף דבר היה כי ניצחו הנשים, אך הברדילום במחיצות עבות.

(החפץ חיים, קורות חייו, מבנו)

סיפר ר' ישראל מסלנט זצ"ל: פעם בערב יום הכיפורים הלכתי לתפילת כל נדרי ופגשתי באחד מגדולי היראים אשר פחד וחרדת הדין היה ניכר על פניו ודמעו על לחיו. פניתי אליו בשאלה נחוצה, אך אותו ירא מגודל חרדתו לא ענה לי מאומה. הפטיר ר' ישראל: כאשר עברתי מעל פני האיש חשבתי בליבי, מה הנני אשם כי אתה הנך ירא ומפחד מיום הדין, מה זה נוגע אלי? הלא מדרכי ההטבה וגמילות חסד אתה חייב לענות על שאלתי.

(קדוש אלול, עמ' סז)

דרכי הוראתו היה בטבעו להקל ואפילו בדבר שהיה נראה בעיניו להחמיר בריבית בבאנן שרוב האקציונרע ישראלים, אולם העולם נהגו היתר. מכל מקום לא היה אוסר בפומבי, והניח להעולם מנהגם. והיה טורח לבקש טעמים והתרים אפילו דחוקים ולא היה מחמיר רק לעצמו ולא לאחרים ובפרט שלא רצה להחמיר מחומרות איזה מחברים שאינם מביאים ראיה לדבריהם מן הש"ס ופוסקים. וכתב לאיש אחד שהדפיס ספר והדפיס בתוכו חומרות כאלו, וזה לשונו: "כל שלא נתבאר בש"ס ובמדרשים ובכתבי האר"י ז"ל בודאי שאינו כלום. ודעתי מי שמאמין לאיזה מחבר שאומר דבר איסור בלי ראיה מן התלמוד ופוסקים הוא פוגם בדברי חכמינו ז"ל בעלי הש"ס לומר שלא בארו כל התורה ויש עוד איסורים שלא בארוהו. וכמו שיש מצות עשה "אנכי ד' אלקיך", שמחויב האדם להאמין שיש אלקים בעולם, וכן יש לא תעשה "לא יהיה לך" וכו' דהיינו שמחויב לידע שבלתי

השי"ת אין אלוך אחר, כמו כן הוא בתורה של מה שמבואר בש"ס הוא אסור, ואין עוד איסורים אחרים", עד כאן לשונו.

ובתשובה אחרת כתב וזה לשונו: "ואבוא לטענה שכתב מעלת כבוד תורתו דהכי אינו טוב להתנהג בחומרות ומה בכך שהוא חומרות. על זה אשיבהו בקיצור כי אין הגליון מספיק. הנה הגה"ק מהרצ"א בהגהותיו לספר סור מרע כתב וזה לשונו 'הנה בודאי ישר כוחו וחילו של הנזהר בחומרות, אבל אני רואה כעת וכו' מדמים בדעתם שזהו עיקר החסידות, והנה הוא ניעור וריק ממילי דחסידי' עד כאן לשונו. וכל זאת לעשות לעצמו אבל להדפיס חומרות ח"ו. ומעלת כבוד תורתו הדפיס חומרות ולכן הוכחתיו...".

ואין דווה לבו בקרבו בראותו איך שהעולם מזלזלים באיסורים חמורים כאלו ומוסרים נפשם על חומרות שאין להם מקור בש"ס ובפוסקים.

(הקדמה לשו"ת מהרש"ג, מאת בנו)

פעם באה אל הרב ילדה לשאול שאלה על ביצה, הרב שאלה למקום מגוריה והתיר מטעם שזה מקום הפסד. הרב הבחין כי הרבנים שישבו לידו תמהים על הענקת תואר 'הפסד' על ביצה, אך הרב ענה להם: "אם שולחים ילדה משכונת 'שערי חסד', מרחק כה רב, בשל ביצה, כנראה שזה להם הפסד".

(בעל המעשה הוא הגרצ"פ פראנק, סופר עליידי בן אחיו, הרב נחום יצחק פראנק)

כלפי אותם שמחמירים על אחרים, היה מצביע על דברי הרא"ש (שו"ת הרא"ש, כלל ב סימן יז) שכותב, כי על המחמיר להביא לדבריו ראיות חזקות מפני שהתורה חסה על ממון ישראל. ואמר כי יכול אדם להחמיר על עצמו באופן קיצוני ביותר, אבל רק על עצמו, אך על אחרים אסור להחמיר יותר מדאי, וחייבים לחפש דרכי היתר. ואכן, בעניינים רבים היה מחמיר לעצמו במקום שהתיר לאחרים.

(משואה לדור, פרקי חייו של הגרצ"פ פראנק זצ"ל, עמ' קנ)

בשיחה ששוחח עם רבי יוסף חיים זוננפלד בנידון מסויים, טען רב זה כי רבינו יחיאל מחמיר בזה. השיב לו הרב: "דעת רבינו יחיאל לא הובאה

בשו"ע, ובטוחני שאם כל ישראל היו מקיימים רק מה שכתוב בשו"ע היה בן דוד בא ולא מתמהמה אף לרגע, מה לנו להחמיר על אחרים כדעת רבינו יחיאל?" (הרב אהרן יצחק זסלנסקי, "עלי עין", עמ' לב).

(שם)

פעם בא אברך להימלך עם הרב בדבר הלכה. אמר האברך לרב: "והרי עניין זה אינו אלא מנהג, כלום עלי להחמיר בזה?" "היא הנותנת, השיב לו הרב, מכיוון שזה רק מנהג חייב אתה להחמיר בזה כיוון שהמנהג עלול להעקר ולהישכח לגמרי מן הלב" (מפי הרב משה ח. שלנגר). לגבי גדרים וסייגים בשחיטה כותב הרב: "כל קולא בגדר, תחילתה קולא וסופה הרס" ("דברים בעתם", כה'!).

(שם, עמ' קנו)

לגבי קביעת זמן שקיעת החמה נוהגים היו בירושלים מאז ומתמיד כשיטת הגאונים. דעתו לא היתה נוחה מאלו שהנהיגו את שיטת רבינו תם ביחוד בזמני כניסת השבת. כותב הרב זה כמה וכמה דורות שנהגו בארץ ישראל להלכה ולמעשה כשיטת הגאונים הקדמונים, וכל עין רואה דסוגיין דעלמא קבעו להלכה שיטת הגאונים, וכגון דא אמרו חז"ל "מנהג עוקר הלכה" (מסכת סופרים פ"ד הלכה ט"ז), והכוונה גם כן דמנהג קובע הלכה. ובפרט מנהגם של גדולי הדורות שלפנינו המפורסמים בתורתם ובצדקתם אין בכוחותינו לשנות ולהשיג גבולי עולם שגבלו לנו ראשונים זה מכמה דורות שעמדו וקבעו לנהוג כשיטת הגאונים בארץ-ישראל.

(הסכמה לקונטרס "דובר מישרים". ראה "דברים בעתם", אגרת כו)

היו שרצו לערער על מנהגי ירושלים בעניין סידור מקווה ובעניין שיעור עיסה המחוייבת בחלה. הרב כותב: "כן היה מוחזק ונהוג בירושלים בזמן נוכחותם של גאוני ארץ תקיפי דארעא קדישא, וחלילה למי שהוא לשנות

דבר מכל שהיה נהוג בימי הגאונים הנזכרים שמחוייבים ליוהר מגחלתם של צדיקים הקרואים חיים וכן יקום".

(שם)

בשנת תרצ"ב סגרו השלטונות את המקוה שבליובאן, לטענתם מחמת החשש לבריאות הציבור מרחיצה במבנה לא היגיני, הרסו את הבניין ובנו תחתיו מרחץ שהיה אמור לשמש גברים ונשים יחד. צניעות ומוסר משפחתי נחשבו בעיני המהפכנים כשריד של השלטון הקודם... אחד המהנדסים הממונים שם הסכים לעשות בסתר שינוי בדרך אספקת המים למרחץ, על פי הוראות רבנו כך שאפשר יהיה להכשירו כמקוה בשעת הדחק. השמועה – שיכלה להיות מועברת רק בסתר כמובן – על מקוה כשר בליובאן פשטה כאש ברחבי פלך מינסק. היה זה המקוה היחיד ככל רחבי הפלך. ונשים שהיו אמונות על טהרת המשפחה ולא היו יכולות בצוק העיתים להשיג כלי רכב, היו הולכות לפעמים שלשה ימים לכל כיוון כדי להגיע למקוה.

הרבנית שהיתה רגילה למקוה שנבנה בכל החומרות וההידורים לא טבלה במקוה זה שסידוריו החדשים התאימו רק לשעת הדחק. מכל מקום הורה רבנו לרבנית לטבול במקוה מדי חודש משום מראית עין. כך שהם פרושו זה מזו למשך חמש שנים, עד שלהי תרצ"ו כאשר עזבו את רוסיא. כמה מתלמידיו שנודע להם הדבר בקשו גם הם לנהוג בחומרא זה, ורבנו הורה להם שאסור להם לנהוג כך. לדבריו הרבנית נישאה כשהשנים היו כתיקונן, ולכן קבלה על עצמה את כל החומרות בדיני טבילה. ברם נשות התלמידים נישאו להם בזמנים הללו, שאי אפשר לנהוג בהן חומרות כלל, ולא נישאו על דעת לנהוג חומרות או לפרוש, ולכן אין הם רשאים להחמיר על נשותיהם.

(אגרות משה ח"ח, הקדמה עמ' 19)

על רבי אליהו מבוברויסק, תלמיד רבי חיים מוואלוז'ין שהיתה לו נטיה קרובה ונמרצה לחתור ככל האפשר למציאת ההיתר בכל הוראה והוראה, וכפי אשר קיבל הנהגה זו מרבותיו הגדולים, ולא היה סובל גיבורי חומרות

אשר אין להם יסוד ובסיס קיים בתלמוד ובפוסקים ראשונים, והיה מזכיר ברגש הלב בכל עת דברו בעניין זה דברי הרא"ש בתשובותיו (שו"ת הרא"ש, כלל ב סימן יז), כי על המחמיר לאסור להביא ראייה ברורה וחזקה.

והוא פקד על תלמידו רבי יחיאל מיכל אפשטיין, לחבר את ספרו הנודע "ערוך השולחן" כי לבו נכון ובטוח, אשר כמה ממון של ישראל יציל בשאלות ותשובות שיבואו לידו על פי כוח כשרונו הגדול למצוא פתח ויסוד להוראת היתר, אם אך בדבר הנדון יש מציאות איזה צד היתר, ולו גם יהיה יסוד ההיתר הזה טמון וחבוש בעשרה ציפויים וצוררים ואזורים בצמיד פתיל כפול שמונה, הוא ברוחב דעתו ואומץ שקידתו ועוצם זריזותו ימציאנו, ימצאנו ויוציאנו.

(מקור ברוך, ח"ג, טו"ז)

ויותר מזה, מביטחוננו המפליא, תפליאנו מידת הצניעות וההסתר שלו, תולדת הבריחה מן הכבוד ושנאתו כי מלבד מידת הענוה והבריחה מן הכבוד הפשוטה, אשר גם היא עדתה עדי לנפש אדמו"ר ז"ל יחד עם כל המון תפארת המידות הטובות אשר עמדו בו תמים, מה מאד היה מתגבר להטמן ולהסתר מעין רואה, בעת עלותו להידורו ודקדוקו במצוות באופן נעלה, ובכל עניין לא רגיל של תורה ויראה. ואמר לנו בשם גדול אחד דרש מעניין זה על פס' "וכמטמונים תחפשנה" (משלי כד) כאדם שמוצא אוצר יקר של זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות, וביראו פן יראהו איש ונודע הדבר למלך ואבד את כל עשרו, והנהו עומד על מציאתו באימה ופחד, ומביט ומתבונן כה וכה, לכל עבר ורוח בטרם יקח ממנו דבר מה, כן האיש שהתרומם בתורה ויראה במעלה ידועה מהרגיל, עליו להטמן ולהסתר ולא תשוורנו עין רואה, והביא בזה ברכה ותוספת על מעלתו...

בשנים הקודמות היה אדמו"ר זצ"ל הולך אחר חצות לילה למקומות סתר אשר בחר לו לתורה ועבודה, וכאשר יצא מביתו ללכת למקומו, עמד להביט בכל סביבותיו לחפש ולהתבונן אולי ימצא מי שיראנו, ואחרי ראותו כי אין

איש התעטף במעילו סביב סביב לבל יראו פניו החוצה ולא יכירוהו הפוגשים אותו בדרך...

ומה נהדר היה המראה! משנת התר"ס והלאה אשר תקפה עליו אז מחלת 'שביתת האברים' במחצית גופו, ל"ע, אשר גם אז היה עמל ללכת לטבילת מקוה ואחד מבני ביתו היה נושא אחריו כסא, למען ינוח בדרכו הקשה אחר צעדים אחדים אשר עלו לו בעמל רב, וגם בסמים סכו את בשרו בלכתו באשר נחלש מההליכה, ועם כל הקושי הזה והיסורים האלה – אשר באמת לא נחשבו לו מול ערך קיימו את הידור המצוות של טבילה במקוה טהורה שדקדוקו בזה היה מבלי גבול – עם זה מהר לרוץ מאוד מאוד בזריזות נפלאה בראותו מרחוק איש הולך, להחבא באיזה פינה או זווית אשר מצא....

(צבי לצדיק, רבי יהושע צבי מיכל שפירא זצוק"ל, עמ' מט"א)

שוכר היה תנור לאפיית מצות, ויום לפני כן היה יורד למעיינות מוצא לשאוב "מים שלנו", כי ראה בכך הידור העולה על מילוי מים מהברז, ליד מאפיית המצות. והיה עניין שאיבת "מים שלנו" נעשה ברוב עניין וטירדה דמצוה. הולך היה רבי שמואל אהרן לשוק הקדרין, וקונה כד חרס חדש מבית היוצר, מביאו לביתו ומנקהו בשים לב, ושזור לו ידידות מחבלים חדשים. ידידות אלו נצרכו לשאת בהן את כד המים המלא. כי לאחר שמלאהו מים מן המעיין לא הניחוהו מידם במקום שאינו בדוק ושמור, והיו נושאים את הכד הכבד בחבלים ומטלטלים עמו באוטובוס כי לא השיגה ידו למונית. טלטלוהו עד לתחנה, ונשארוהו בידם עד שהאוטובוס הגיע, ובאוטובוס עצמו לא הניחוהו מידם, והתזיקוהו בכל טלטולי הדרך, ההתנעות והעצירות, כשהוא מתזז עליהם, ממימיו הזכים. כך נשארוהו לביתם, למקום השמור, וכך הביאוהו עמם למאפיה.

שאיבת המים שלנו נעשתה בעסק גדול. והנה, שנה אחת טרח את כל הטרחה והניח את הכד בחדר שבמאפיה, ופנה לביתו על מנת לשוב בבוקר

המחרת וללוש במים אלו את מצותיו. באשמורת הבוקר בא פועל הנקיון, ראה כד מים בפינת החדר, ושטף בהם את הרצפה...

הגיע רבי שמואל אהרן לאפות את מצותיו, והמים אינם. לאחר חיפושים, התגלה הכד הריק... בטוחים היו שיבטל את התור, שיתבע לשבצו בתאריך אחר, שיחפש מאפיה אחרת. ולכל הפחות – שיכעס, שיקפיד...

והוא? פתח וסיפר סיפור:

הגאון רבי משולם איגרא זצ"ל, רבה של טיסמניץ, החמיר עד מאד בעניני הפסח. בכלל, היתה יראת חטא מופלגת עד אין שיעור. מה גם בעניין חשש חמץ, שהחמירו בו באיסור "משהו". וידועים דברי הרדב"ז (שו"ת רדב"ז סימן תקצו) שכתב בטעמו של דבר "כי חמץ בפסח רומז ליצר הרע, והוא שאור שבעיסה. ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מבואות ממבואות מחשבותיו, ואפילו כל שהוא לא בטל, והרי זה אמת ונכון". ולא בכדי הבטיח האר"י הקדוש שהנזהר במשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה כולה. היה רבי משולם איגרא אופה את מצותיו בתכלית ההידור, הזהירות והזריזות, בתכלית הכוונה "לשמה", ומייחדן ל"כזית" המצוה של ליל הסדר.

בהגיע ערב החג ערכו את שלחן ליל הסדר וחיפשו אחר המצות המהודרות – ולא מצאון. נעלמו ואינן. נחרדו, חקרו ודרשו, והמשרתת סיפרה לפי תומה כי אכן, אלו הן המצות שפוררה ובישלה מהן כופתאות, קניידלאך למרק...

מיד געשה רעש גדול, הרבנית התעלפה והמשרתת נבהלה וברחה, והכל נבוכו. מי שנותר שלו ושוה נפש היה רבי משולם עצמו... נענה ואמר: "ומה, כסבורים אתם שהמצות שלי לבדן כשרות, וכל ישראל אינם אוכלים חלילה מצות כשרות?... הס מלחשוב כך! מצותיהם של כל היהודים כשרות הן, אלא שחייב אדם להדר עד היכן שידו מגעת. ברם, אם לא עלה בידי להדר – אקיים את המצוה כהלכתה במצות אחרות, ואל יגרע ממנה מאומה!"...

"אף אני אומר", סיים והפיק את לקח הסיפור, "במקום שאפשר, הריני הולך למעיינות מוצא לשאוב מים שלנו. אבל אם אי אפשר נשתמש במים ששאבו במאפיה, ונאפה את מצותינו בהידור ובכשרות גם כן..."

וכפי שהיה אומר: בכל מצוה ומצוה יש לדעת את גדריה: מה מעיקר הדין, מה הן החומרות ומה ההידורים. את המצוה יש לקיים כהלכתה, בחומרות ראוי להחמיר, ואת ההידורים יש לשקול בכף המאזנים, מתי להדר ומתי לוותר על ההידור – אם אין הוא נתפס כיוהרה, אם לא יבוא חלילה לביטול תורה, לחשב שכר הידור כנגד הפסדו. והיה אומר בשם החידושי הרי"ם זצ"ל כי חטאו של אדם הראשון התחיל מ...הידור! מהוספת סייג של נגיעה בעץ. כי אילו היתה חוה יודעת סוד זה, שראוי ורצוי להדר – בתנאי שיודעים שזהו הידור ולא עצם הדין – לא היתה נפתית לנחש לאחר שהפילה על העץ. היתה אומרת: אמנם עברתי על ההידור, ועדיין המצוה עצמה לפני. הכשלון היה באיבוד ההבחנה בין הסייג וההידור לבין עיקר הדין ועצם המצוה!

כך נהג גם בעניין ארבעת המינים. קונה היה אתרוג במיטב כספו, מקפיד שיהיה הדר שבהדר. פעם, בימי דחקו, הביא לו סוחר האתרוגים אתרוג מהודר, מרהיב עין ביפיו, והוא קנהו בכל הכסף שברשותו – בכל הכסף שהכין להוצאות החג! ולא זו בלבד, אלא שלאחר שיצא ידי חובתו במינו, היה מבקש גם מבאי בית הכנסת שיזכוהו בנטילת לולביהם ואתרוגיהם, אולי הם מהודרים יותר. לאברך אחד שנקלע לתפילת 'ותיקין' בבית הכנסת "אחזה" היו ארבעה מינים מהודרים. רבי שמואל אהרן הבחין בכך, וביקש את רשותו ליטלם. משראה האברך באיזו שמחה וקורת רוח הוא מנענע את לולבו ואתרוגו, בא בכל ימי הסוכות, כדי לזכות במצוה הגדולה, לשמחו במצוה...

ועם כל זה, לא היה מברך על נטילת הלולב! הממון הרב שהשקיע, הטורח הרב שטרח, השמחה הרבה ששמח, כל אלו לא היטו את הכף, ולא עמעמו את החשש פן האתרוג הוא מורכב... מספר היה, שחותנו רבי אריה לוי

הביא פעם אתרוג מהודר למקובל האלקי בעל ה"לשם" והעיד עליו שאינו מורכב. התייחס לכך ה"לשם" בביטול: "זו, מנין לך?" אמר.

"בחזקת בלתי מורכבים הם", השיב. "חזקה אינה ודאות", ענהו ה"לשם".

תמה רבי אריה: "אם כן, הרי שאין לנו אתרוגים ודאיים בעולם?!"

שאלו ה"לשם": "ומה לך תמה? כפי שאין לנו תכלת בציצית, ואיננו יודעים מה היא, כך אין לנו אתרוג בלתי מורכב בודאות, ואיננו יודעים מה הוא..."

וכשם שטרחתו הרבה לא הטתו לראות את האתרוג כודאי בלתי מורכב, כך חששו שמא האתרוג מורכב לא מנע בעדו מלהוציא עליו הון רב ולחפש את ההדר שבהדר: "את הכל עשה יפה בעתו", כל דבר בגדריו ובשלמותו. שלמות בהידור אחר אתרוג, ושלמות ב"ספק ברכות להקל". נמנע מלברך עליו, וביקש מאחר שיוציאו בברכתו!

המגיד ממזריטש זצ"ל היה מפרש את הפסוק: "כל ערום יעשה בדעת, וכסיל יפרוש איוולת" (משלי יג טז) כך: הפיקח, כל עשיותיו – אף במילי דעלמא – הן בדעת תורה צרופה. והכסיל, גם כשהוא עושה מעשי פרישות וחומרות, עושה הוא אותן באיוולת וסכלות... והיה רבי שמואל אהרן מספר מעשה שהיה, בפרוש אחד שהחליט שלא לאכל מצה כל ימי הפסח מפני חששותיו וחומרותיו. גם פירות האדמה לא אכל מחשש שמא נדבק משהו חמץ בקליפתם. כל שבעת ימי החג, להוציא את כזיתי המצוה, אכל אגוזים קלופים, אותם קנה משכנו הערבי שהעריכו וכבדו על חומרותיו ודבקותו באמונתו. שנה אחת התאכזב הפרוש, כי היה טעם אגוזים יבש ותפל. שאל את הערבי מה ארע, מדוע איבדו האגוזים את טעמם הערב והעסיסי. נבוך הערבי ומיהר לבקש את סליחתו, אלף סליחות ביקש על שטרוד היה לפגי חגם של היהודים, ולא היה סיפק בידו למשוך את האגוזים בשומן, כהרגלו בכל שנה...

"בשומן?!" תהה הפרוש.

"ודאי", ענה הערבי. "וכי מהיכן היה לאגוזים טעם כה ערב? ידעתי שאינן אוכל מאומה מלבד אגוזים אלו, וחשבתי לעצמי: כלום מאגוזים לבדם ניתן לחיות? הלכתי ומשחתי אותם בשומן מן החי, ואף לא גביתי תוספת מחיר!"...

ועוד סיפור סיפור, גם את השמות הזכיר, הכירם באופן אישי, אך אנו נשמיטם כיוון שאינם לצורך הסיפור. מעשה בשני בני זוג בבתי ראנד שבירושלים, שקנו את מצרכי הסדר. והנה, ברגיל היו שותים מיץ ענבים. אבל הבעל מצא חומרא, שיש עניין ב"יין המשמח" (כך כתב הפרי חדש סוף סימן תפג בשם תשובת מהר"ש הלוי, יו"ד סימן יב, והפרי חדש שם חולק עליו). ופשיטא, שכל שהוא משמח יותר ומשכר יותר, עדיף. קנה יין ישן נושן, משופרא דשופרא, וחומרא נוספת מצא, שלכתחילה אין להסתפק בשתיית רוב רביעית, או אפילו רובה, אלא יש לשותות את הכוס כולה (כמו שכתב בשו"ע או"ח תעב ט ובנו"כ). סח על כך לאשתו. בליל הסדר עשה קידוש על כוס יין מלא, והוא ואשתו שתו כוסותיהם עד תומם וחגרו צדעיהם מכאב ראשם, והחליטו לנוח מעט עד שיצטלל ראשם וימשיכו בעריכת הסדר כהלכתו, בשמחה ובטוב לבב – וישכימו ממחרת...

זהו פירוש "כסיל יפרוש איוולת" ועל כגון דא נאמר: לא דיך במה שאסרה עליך תורה?!

(מעילו של שמואל מתוך הפירוש כל ערום יעשה בדעת)

הנה מרן ראש הישיבה זצ"ל (ר' משה שמואל שפירא) מדבר רבות אודות גדולי ישראל לדורותיהם, אשר גם אם נהגו ב'חומרות' מסוימות במצוות, היו תמיד לוקחים בחשבון אם אין בזה פגיעה במאן-דהו, ומעבירים בפלס המשקל אם אין ב'חומרא' במצוה אחת משום 'קולא' במצוה אחרת. אם בבין אדם למקום, או בבין אדם לחברו.

ומספר מרן ראש הישיבה זצ"ל כי מרן הרב מבריסק זצוק"ל סיפר לו כי בעת היותו בוילנא החמיר בביתו לבלתי השתמש בסוכר בפסח מפאת חשש מסוים שנתעורר אצלו, ורבות היו השתדלויותיו למצוא בוילנא סוכר נקי

מחשש זה, וכאשר לא נמצא הסוכר המיוחל, החמיר מרן הגרי"ז על עצמו וסוכר כלל לא עלה על שולחנו בפסח...

וראה זה פלא, שכאשר ביקר מרן הגרי"ז זצוק"ל בפסח אצל מרן רבי חיים עוזר זצוק"ל הוגש לפניו תה עם הסוכר ממנו כה חשש והחמיר על עצמו שלא להשתמש בו בפסח, ואף על פי כן שתה ממנו מרן הגרי"ז זצ"ל מלא לוגמיו...

וכשנשאל על כך מרן הגרי"ז זצ"ל, ענה ואמר: "כעת, בביתו של גדול הדור רבי חיים עוזר, זאת היא החומרא... החומרא בהלכות כבוד תלמיד חכם היא דווקא לשתות".

הוי אומר כי גדולי ישראל זצוק"ל הם היה להם את ה'קנה מדה' ואת הראיה החדה ורבת ההיקף, כדי למדוד אם אין בחומרותיהם משום קולא בדבר אחר, ולעתים לפי שיקול הדעת נמצא שהקולא בדבר אחד חומרא היא בדבר אחר, וכן להיפוך, והדבר מצריך שיקול דעת גדול לשקול בפלס שכרה כנגד הפסדה.

וכיוצא בזה, סיפר מרן ראש הישיבה זצ"ל, כי פעם ביקר הגאון רבי יוסף דוב סולובייצ'יק זצ"ל [בנו של מרן הגרי"ז זצוק"ל], בבית הגאון ר' אליעזר יוד'ל פינקל זצ"ל. וכידוע שבני ביתו של מרן הגרי"ז נזהרו מעולם שלא לסעוד אצל אחרים, וזאת משום ניהוג חומרות שונות הנהוגות בבית הרב דבריסק זצוק"ל. והנה נשאל מרן הגרי"ז על ידי בנו מה יעשה אם יוגש לפניו כיבוד כלשהו במהלך ביקורו אצל ראש הישיבה דמיר זצ"ל...

השיב מרן הגרי"ז כהאי לישנא: "אם לא אצל ר' לייזער יוד'ל, כי אז על מי נסמוך?!"...

נמצאנו למדים, כמה יש לשקול בתבונה ובזהירות כל הנהגה וחומרא.

מרן ראש הישיבה זצ"ל הנהיג את עצמו מצעירותו לבלתי לאכול בפסח אלא מצות של יד בלבד ולא מצות מכונה. וכפי שמספר מרן זצ"ל שפעם בעת כשהגיע עם ילדיו לראות את אפיית המצות אצל מרן הגאב"ד דבריסק זצ"ל,

ושוחחו בעניין מצות יד ומכונה, אמר לו מרן הגרי"ז כהאי לישנא: "אינני אומר כי מצות יד הם כשרים ומשובחים יותר ממצות מכונה, יכול להיות שמצות מכונה יותר משובחות, אבל מצות יד הם דבר שנהוג שנות אלפים, וגדולי הדורות עסקו בכל צדדי האפיה והעשיה, מה שאין כן מצות מכונה הוא דבר חדש של כמה עשרות שנים, ומי יודע בדבר חדש איזה שאלות יכולות להתעורר בו, ולדוגמא, מזמן שנתחדשו מכונות טחינה לקמח במקום ריחיים של יד וחשבוהו לדבר מצויין, עד שמצאו במקום העברת הקמח חתיכת בצק מזיעת המכונה, דבר שלא היה עולה על הדעת"...

והנה פעם אחת בלבד חרג מרן ראש הישיבה זצ"ל ממנהגו, וכשנתארח בבית דודו הגאון רבי ישראל איסר שפירא זצ"ל אב"ד לאביק', הוגש על השולחן מאכל שהכיל בתוכו תערובת של מצות מכונה, ומרן ראש הישיבה זצ"ל אכל... וכשנשאל מרן זצ"ל, היתכן כזאת, הלא מעולם נזהר בתכלית הזהירות שלא לאכול בפסח כי אם מצות של יד ומה נשתנה בבית דודו שהקל ואכל?

ענה מרן ראש הישיבה זצ"ל: "איך בין נישט פרומע'ר פון דער פעטער ר' ישראל איסר"... [אינני יותר 'פרום' מדודי הגאון רבי ישראל איסר]. כלומר לא קולא בהלכות פסח יש כאן, אלא חומרא בהלכות כבוד תלמידי חכמים ובהלכות מידות ענוה והתרחקות מן היוהרא שנינו כאן – פלס המשקל של גדולי ישראל!...

כמו כן ידוע בצומות אשר קולותיהם הידועות בבית בריסק לאו בתורת קולות בהלכות תענית הן, אלא חומרות גדולות בהלכות פיקוח נפש שנינו כאן.

פעם בצום אחד נתקפתי בחולשה, ובאתי לשאול את פי מרן ראש הישיבה זצ"ל כדת מה לעשות, הורה לי מרן זצ"ל לאכול, וירד עמי מרן ראש הישיבה זצ"ל לוודא כי אכן מבצע אני את הוראתו ושותה, וסיפר לי כי כן עשה לו מרן הגרי"ז זצ"ל בצעירותו, אשר מחמת חולשתו לא הניחו רבו ובן

דודו מרן הגרייז זצ"ל עד שיגמור את כוס התה שהכין עבורו בעיצומו של צום.

כמו כן שמע מרן זצ"ל מפי מרן הגרייז זצוק"ל, שפעם נכנס באחד הצומות אחד מאנשי בית אביו מרן הגר"ח זצ"ל ואמר לו הגר"ח שיאכל, והלה הפריז באמרו, למה לו לרבינו לאומרו אחרי שידע שבין כה לא ישמע בקולו לאכול? ...! השיב לו הגר"ח: "ראשית כל יהיה לך יותר קל להתענות משום 'פת בסלו' כיוון שהתרתי לך לאכול... ושנית, דע לך כי אי אתה צם, אלא כאינו אוכל סתם באיזה יום, דכיוון שאמרו דבמקום חולי לא גזרו רבנן, הרי אין עליך דינ תענית, והרי אתה צם סתם יום". הוסיף מרן זצ"ל כי כנראה שהקל הגר"ח ז"ל בתענית מפני שהחשיב לכולם כחולים אצל תענית.

עוד סיפר מרן הגרייז זצ"ל, כי פעם בעת חולשה, הדביק אביו מרן הגר"ח זצ"ל פיתקאות שלא יצומו ב'צום גדליה', וצום גדליה חל אז ביום ה', ונתעוררה שאלה אם לקרות 'ויחל' או ב'האזינו', ומתחילה לא רצה מרן הגר"ח להכריע ולפסוק בעניין, ובסוף אחר שקראו פרשת האזינו לא נחה דעתו מזה, ואמר דלמעשה היו יכולים לקרוא 'ויחל', דחובת הקריאה של שני וחמישי שבאותו יום נקבעה בפרשה ד'ויחל'.

בדבר הנוהג שנתפשט אצל כמה בני תורה יקרים לחפש חומרות בסוברים כי כך קיבלנו מרבותינו זצוק"ל, אמר מרן ראש הישיבה זצ"ל בשיחתו לפני בני הישיבה הקדושה כהאי לישנא: "בטעות נשתרשה דעה כאילו גדולי ישראל נהגו בחומרות, אך מה אעשה ולא ראיתי כן לא אצל אבותי, ולא אצל רבותי זכרונם לברכה, אשר דקדוק ההלכה עד קצה גבול היכולת ראיתי גם ראיתי אצלם, אך חומרות בתורת חומרות לא ראיתי מעולם!..."

ושגור בפי מרן ראש הישיבה זצ"ל לספר מה ששמע ממרן הגרייז זצ"ל, שפעם שהה בפסח עם אביו מרן הגר"ח זצ"ל בוורשא, ושתה מים מחוץ לסוכה, וכמה חסידים נשתוממו ממראה זה לראות את ר' וולווע'ל בנו של ר' חיים אשר ידוע היה כמחמיר גדול, עומד ושותה מחוץ לסוכה, ואכן ניגשו אל ר' וולווע'ל ושאלוהו: היתכן?!

מששמע אביו רבי חיים זצ"ל את תלונותיהם על בנו, זעק אליו ואמר: "וועלווע'לע, וועלווע'לע, אל תשים לב לדבריהם, אם לפי עיקר ההלכה אין בזה איסור, יכול אתה להמשיך לשתות!"

(ניחוחה של תורה, עמ' רכו)

צריך לזכור שכל התורה כולה היא מהקב"ה, ומי שאמר את החומרות אמר את הקולות שבשו"ע ופוסקים. מאן דאמר הא, אמר הא. ואם אדם יאמר שחושש יותר ממה שכתוב בשו"ע, דומה לו שהוא מהדר במצוות ובזהירות, ובאמת הוא פורץ גדר של תורה, והוא מתחבולות היצר להכביד עליו עול העבודה, עד שתהיה עליו למשא כבד ועל ידי זה דוחהו אחר כך לפריקות עול תורה ר"ל, וכן ידוע וראינו כמה מעשיות כאלו ה' ירחמנו ובדאי מה שעל פי דין אין לחוש, אין לחוש כלל וכלל.

(עצות והדרכות מבעל הקהילות יעקב עמ' נד)

רבנו תמיד היה סקרן, ובילדותו (קודם גיל הבר מצוה שלו) אירע שעבר אדם גדול מאוד דרך עיירתו, ושהה בבית אביו זמן מה, והלה היה מדקדק מאד בביטוי כל תיבה ותיבה שבקריאת שמע, וכמה פעמים היה חוזר ושונה אל אותה התיבה יותר מפעם אחת עד שהיה מרגיש בעצמו שאמרה כהוגן. וכילד קטן תפס רבנו שיש בזה משום מידת חסידות לנהוג כן, והתחיל אף הוא לדקדק בזה בשעת אמירתו את השמע. וכשהרגיש אביו הגר"מ סולובייצ'יק ז"ל בדבר זה, ניגש אליו וסטרו על לחיו, ואמר לו (ביידיש) בלשון של תוכחה, מאך נישט פלונזיס שטיק (שלא יחקה את ה'שטיק' של האדם הגדול הזה שהיה מתארח אצלם).

(מפני הרב, עמ' ל')

הרה"ח רבי אברהם יוסף שפירא שאל את רבינו בהיותו חתן, שהיות וסב כלתו הג"ר עקיבא סופר גאב"ד פרשבורג הזמינו לסעוד על שולחנו באחד מימי הפסח, ונפשו בשאלתו היות והוא נוהג מבית אביו שלא לאכול שרויה, אולם בבית חותנו גאב"ד פרשבורג לא מקפידים על שרויה, האם ילך ומה יעשה? ענה לו רבינו בלשון המשנה (קידושין פ"ד מ"ה): "אין בודקין מן המזבח ומעלה", ושולחנו של גאב"ד פרשבורג נכד מרן ה'חתם סופר' הרי

הוא בחינת מזבח ואין לחשוש. כשהבחין רבינו שרבי אברהם יוסף עדיין מהסס, ולא נתיישרה דעתו מתשובתו, פתח ואמר לו שמצינו בגמרא (עירובין מא ע"א) "תניא אמר רבי אלעזר ברבי צדוק אני מבני סנאה בן בנימין, פעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינהו לאחר השבת, והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו היה", היינו שלא השלימו את התענית, כי באותו יום הביאו קרבן עצים למזבח, וזהו יום טוב שלהם. ומקשים תוספות איך אומר רבי אליעזר ברבי צדוק שהוא מבני בנימין, הלא מפורש בגמרא בכורות שהיה כהן? ומתרץ תוס' "שמא חתנם היה והיה עמהם בסייעתם". סיים רבינו: "הנך רואה שרבי אליעזר ברבי צדוק לא התענה בתשעה באב, מפני שמשפחת חותנו לא התענו, אם כן גם אתה יכול לאכול אצל חותנך..."

(שר התורה, תולדות חייו של הרב מטשעבין, עמ' 225)

הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל היה רגיל לומר "אינני מחזר אחר חומרות, היות והתבוננתי כי בדרך כלל, כל חומרה עלולה לפגוע במצוות שבין אדם לחבירו, אם זו אשתו, או משרתו, חברו וכד'".

(הזהרו בכבוד חבירכם, עמ' קלג)

אל תביט למי שהוא קטן ממך בעבודה וביראה כי אם לגדול ממך.

(אורחות חיים לרא"ש, אות פא)

...מסופר על אדמו"ר צעיר שמילא את מקום אביו, אולם הבן למרות היותו צעיר מאד לא נהג בהנהגותיו של אביו, כי אם בהנהגות אחרות. כששאלו חסידיו מדוע אינו נוהג כאביו, ענה שהוא נוהג ממש כאביו.

תמהו הם, והרי בפירוש רואים שנוהג אחרת. השיב להם "גם אבי לא נהג כאביו", כלומר לנהוג כמו האבא, אין הכוונה לעשות בדיוק אותם מעשים, כי אלו משתנים לפי מדרגתו של כל אחד וגם לפי מזגו וטבעו.

חז"ל מספרים על מר עוקבא (חולין קה ע"א) "אמר מר עוקבא, אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא כי הוי אכיל בשרא האידנא לא

הוי אכיל גבינה עד למחר כי השתא (ז"א מעת לעת) ואילו אנא, בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא אכילנא". ממימרא זו לומדים אנו כמה דברים.

ראשית, בעלי המוסר מדייקים, הרי אין זה קשה כל כך לחכות עוד כמה שעות עד שיאכל גבינה, ומדוע לא נהג כמנהג אביו? אלא, רואים שמר עוקבא סבר שאביו היה במדרגה כה גבוהה, עד שנוהר בבשר וחלב מאד, והוא חשש לפי גודל היראת שמים שלו שמא נשאר לו בשר בין שיניו או חששות אחרים ועל כן החמיר כל כך, אבל ברור שהיתה זו חומרא בלבד, כי אם לא כן, ודאי היה גם מר עוקבא נוהג כאביו. אבל מכיוון שהוא לא היה ירא כאביו, ולחכות סתם אם אינו אוחד במדרגה זו, אין לזה תכלית. כי צריך להתבונן בכל מעשה ממה הוא נובע. וראה מר עוקבא שהנהגה זו של אביו נובעת מקדושתו היתרה, שיש לאביו יותר ממנו עצמו, וראה חסרון בעצמו שאינו חרד כאביו.

ומשמע שדווקא בדבר זה היה מר עוקבא כחלא בר חמרא, אבל בדברים אחרים יתכן שהיה גדול מאביו. אבל הוא הצטער על כך שבפרט זה לא הגיע למדרגתו של אביו.

מכאן רואים אנו, שחיקוי בעלמא של ההנהגה של השני בלא להבין את תוכן ההנהגה הזו ובלי להיות בדרגה הראויה לכך אינו נכון, מלבד עניין הגאווה שמעורב בזה.

לדוגמא כאשר חסידים מסתופפים בצלו של רבם, נבחין ביניהם שני סוגים. האחד, כל תנועה שעושה הרבי, עושים הם אחריו, למרות שהינם אנשים פשוטים ואין להם עסק בהשגותיו הגבוהות של רבם, וזה נובע מגאווה. והסוג השני, הם אנשים שבאים לרבי לספוג יראת שמים, אבל אינו מחקה את הנהגתו של הרבי, מכיוון שהוא מבין שהרבי הינו אדם גדול, והוא אדם פשוט ואין לו שייכות להנהגות נשגבות כאלה שנוהג הרבי לעצמו.

וחסיד וזקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין וכו' וכשם שאמרו אשרי לנשותיהן של אלדד ומידד שזכו לנבואה הוא הדין כל מדרגת מעלת עבודת השם שמחה היא לאשתו וכשצווחת אמרינן השתא הוא דאתרעי ומעולם לא נשתעבד לה, זה הנראה לעניות דעתי".

וכן מצאתי 'קו מנחה' להחמיר בדווקא, בפוסקים שנטו אחר הקבלה והנסתר ודוגמאות רבות לכך מצאתי, ובזה גם מיושב קצת מה שמצינו מגמה להחמיר בדווקא, וזה בפוסקים הנ"ל, כך נראה לי.

אמנם אנו באנו לבאר בקונטרס זה, שזוהי דרכן של יחידים וכל האמור לעיל הינו "השמימה" שאליו נצרך "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע", וישנה דרך ארוכה ומדרגות מדרגות עד אשר מְזַקְּנִים ומגיעים למדרגת חסיד ופרוש ומדרגת חסידי אשכנז הנ"ל, ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול וכו'. ונראה לעניות דעתי שזו היתה כוונתם האמיתית של גדולי ישראל וגם של החתם סופר והגרי"ד.

ומכיוון שרבו החומרות ולפעמים הדברים אינם מובנים ומשובשים⁴, באנו לבאר שישנה מסילה וסייגים וגדרים בדרך זו של החומרות.

3. מועד לכל חי סימן טו הל' ד; פתח עיניים לחיד"א על סנהדרין צח ע"ב; בעל הפרד"ס לר' רפאל פנחס די שיגורה בספר אות היא לעולם, ח"א דף קט"ו; נפש כל חי לגר"ח פאלאגני, חומרות; ועוד עיין באריכות בשו"ת 'יושב הים' לרב הלל שליט"א.
4. דוגמא לכך (וכאלו רבות) מה שמביאים: שכל מי שמברך אשר יצר בכונה ניצול מכל מיני פגעים וכו' ובמקור הדבר, כתב ספר סדר היום: "ואם האדם יהיה שלם בדעותיו ומכלכל במשפט דבריו, לא יחלה כל ימיו, ולא יצטרך לרופא ולא לרפואתו. אם כן ודאי ראוי לברך בכונה גמורה ובדעת שלמה לרופא כל בשר ומפליא לעשות". וכדברינו שעניינה של חומרה וכד' אינה פרט מקרי בהופעת החיים כי אם קומה שלמה של חיים. ושמעתי מפי מו"ר שליט"א, על 'העלאת ניצוצות' שאין הכוונה שאדם בעת שהוא אוכל, רק אז הוא 'עסוק בהעלאת ניצוצות' אלא זוהי קומת חיים שלמה, כשהאדם מעלה ניצוצות בכל סדר חייו, רואה את הטוב שבכל אחד מישראל, ובכללות ישראל, עושה את מעשיו לשם שמים, אז גם אכילתו היא כעין דוגמא זו, שיש לה מגמה עילאית וכוונה פנימית, בדומה לכל מעשיו.

קונטרס

מאורות ההידור

ליקוט מדברי מרן הרב זצ"ל

בעניינים שיש בהם בכדי להאיר הארה פנימית
ומגמת דרך חיים לאותם החפצים להחמיר ולהדר
מתוך חשבון כללי, לשם ייחוד,
בשם כל ישראל.

תוכן העניינים

ה	פתח דבר
צח	דקדוקי מצוות מביאים את הטוב הכללי הצפון בעתיד
צט	דעת א-להים ודקדוקי המצוות
קב	כנסת ישראל ודקדוקי המצוות
קו	הדקדוקים מבטאים את שלמות התורה והמצוות
קיד	שני מקורות לדקדוק
קטו	דקדוקי מצוות פועלים על האדם
קיח	דקדוקי מצוות כביטוי נשמתי
קכד	השלילה העלולה להיגרם על ידי דקדוק המצוות
קכו	התעלותו של הדקדוק הנמוך
קכז	החומרות במהלך הדורות
קלא	חומרות אצל יחידים
קלד	הדרכות פרטיות
קלו	זהירות
קלח	סייגים ותנאים

פתח דבר

עניינו של ליקוט מקורות זה מצטרף לחלקו הראשון של קונטרס זה. הסייגים, הדקדוקים¹ והגדרים שכנסת ישראל מוסיפה עליה באהבה את בוראה ותורתו, הֵנָם חוט חורז ונמשך מאז מתן תורתנו. אותם הידורים המהדרים ומייפים את הכלה בפני בעלה, אותן חומרות שעם ישראל מוסיף על עצמו בבואו להתקרב ולהתרומם אל הקודש, הֵנָם ביטוי לדבקות הפנימית ולרצון הטמיר של ישראל לדבוק בקב"ה בייחודא שלים, בדחילו ורחימו, בשם כל ישראל.

בדבריו של הרב זצ"ל מתבררת, כך נראה, מערכה אורגנית שלמה ביחס למצוות בכלל ולדקדוקים בפרט.

ניסיתי לסדר את הדברים בצורה שיש בה היגיון מסוים, וזאת על מנת להביא תועלת ללומדים. בעוניי אין אני בא לקבוע מסמרות בדרך סידור הדברים, אלא "ישוטטו רבים ותרכה הדעת" (דניאל יב-ד).

1. מצינו בש"ס שבדרך כלל לשון דקדוק בהקשר של מצוות אינה אמורה במובן של 'חומרא' אלא במובן של 'פרט' מפרטי המצווה, עיין סנהדרין פז ע"א: "תנו רבנן זקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת, דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים; רבי שמעון אומר: אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים". וכן בבכורות ל ע"ב. בכמה מקומות בדברי הרב זצ"ל נראה שגם הוא משתמש בלשון זו במשמעות דומה, ובכל זאת לא נמנעתי מלהביא בליקוט זה מדברי הרב האמורים ב"דקדוקי מצוות", כיוון שחשבתי שההיגיון שבדברים יש בו כדי ללמד גם לעניינינו – חומרות והידורים.

דקדוקי מצוות מביאים את הטוב הכללי הצפון בעתיד

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כבוד אב ואם וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם. כלל עבודת ד' שנעשה על ידי התורה והמצוות כולם וכל המידות הטובות, הם נמצאים בתכליתם הטוב לשעתן והם מושרשים במה שהם מביאים את הטוב הגדול הכללי הצפון בעתיד לכל מעשה ד', שינהרו אל ד' ואל טובו. מפני שעין בשר לא תוכל לראות את כוח המצרף, שמצטרפות על ידי כל המון פעולות ודקדוקים הנראים קלים, אל תכלית רם ונשא כללי, על כן אין בנו יכולת להציץ אל גדולת טעמי מצוות.

(עין איה ברכות ב', פאה א)

דעת אלהים ודקדוקי המצוות

הדקדוק לפי ערך רום מושג התורה וטהרתה

כפי מה שההלכות הן מבוררות – כך הן משמחות לב עושיהן ומוזהיריהן. וחסרון בירורן, בידיעה ברורה ודבקה בנפש, מביא להרגשת הכבדה מקיומה של תורה בדיוק בפרטי ההלכות, ועל ידי זה יש שמתעוררת חרדת רפיון הגורמת למאסה של תורה, חלילה. אמנם לבעל דעה רחבה אין הדיוק הרחב מעיק כלל, ואדרבא הדיקנות היא תולדת השלמה, כמו שהדיקנות של דקדוק הלשון היא נערכת לשלמותם של המדברים בה. ולפי ערך רום המושג, וטהרתו של היסוד הפנימי שבתורת אמת, כך מרובה ורחב הוא הדקדוק העצום בפרטי המעשים המסתעפים משרשו, אשר למבין ולמרגיש הם כולם נסקרים בסקירה אחת רחבה. ואם יחסר אותו הדיוק המעשי הרי הצורה הבהירה, של רום ערך התורה האלהית, ורוממות חוקיה ומשפטיה ויקר ערך תכליתם, מתשטששת, ואין שיעור להפסד הנצמח מזה לכל משאת הנפש של כלל היהדות לאדם בכלל ולישראל בפרט. על כן זאת היא החובה הגדולה לעסוק בתורה לשמה בלבון הלכה, שתהיה מחוורת כשמלה, ולמוד הדיוקים בהרחבתם יהיה מתוך עונג המושכל העליון ושמחתו. וזהו התנאי נכבד בעסק התורה לשמה וממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם: בשמחה בטרה, שהיא ודאי מתבססת מתוך המדע הפנימי של הכרה ברורה.

(אורות התורה ט, ד)

העובד מאהבה מחייב עצמו במצוות

... ההבדל שיש בין המכיר ערך המצוות ותכליתן הנשגבה וחפץ בהן באמת ובין מי שעבודתו היא רק מצות אנשים מלומדה הוכן להיות יוצא אל הפועל בהרבה מצוות מן התורה, שנמצאו בהם דרכים ע"פ דין תורה להפקיע החיוב מעצמו. אמנם רק בזה יודע שלימות העובד מאהבה, בהיות לאל ידו

לפטור עצמו ובהיותו מכיר את ערך המצוה וקדושתה הוא נכנס להתחייב בה...

(עין איה, ברכות ב' פ"ו יב)

ההשקפה הבהירה בדבר יסודה של תורה מולידה אהבה לדקדוקי המצוות

כשהלב בריא, מתפשט בחוזק כוח הלחץ זרם הדם בכל העורקים הדקים והרחוקים, וכשהשכל חזק להבין יסודה של תורה וכלליה, ואיך פרטיה הרבים מתחייבים מתוך כללה, ההשקפה נעשית בהירה ומקפת ובאה אהבה רבה ורגשי כבוד והדרת קדושה לכל דבר ודקדוק קל שבתורה.

(אורות התורה ג, ד)

הבנת ערך הדקדוק תלויה בהבנת התכלית הכללית של האומה

והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי, דבמאי דכתיב באורייתא מזהר וזהיר, דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה כותים - הרבה מדקדקים בה יותר מישראל. תכלית התורה היא כפולה, השלימות הפרטית של עבודת ד' של כל יחיד ויחיד, בין מיראת ד' באיזה מין ממיני היראה שתהיה, יראת העונש או יראת הרוממות, או מצד אהבת ד' וגעגועי הנפש בכללה אל אביה שבשמים, שמוציא מן הכוח אל הפועל בכל מין עבודת ד' שתשיג ידו, בין בדברים מחוייבים על פי התורה, בין בהנהגות ומוסרים מוסכמים לעצמו על פי שכלו והדרכתו בכוונתו לשמים. ועוד יתרון עיקרי יש לישראל מורשה קהלת יעקב, והוא התכלית הלאומית שיש בכלל התורה והמצוות, שהם בכללם מחזקים את האגד הלאומי ומוסיפים עוצמה בסגולות הלאומיות. ויען שלאומיותם של ישראל היא הדרך הכבושה להדריך את כל העולם כולו בדרכי ד', על כן בתיקון ושכלול של כנסת ישראל תלויים כל גופי תורה ומצוות. אמנם בעניין הדקדוק הפרטי, לדקדק הרבה בדקדוקי מצוות, יש הפרש בין אלה ב' התכליות, מי שאינו מכיר התכלית הלאומי לא יוכל להבין מושג כללי לכללות התורה והעבודה. על כן רק מצד אמונה ויראה, ועל פי רוב יראת העונש, ישקיף על המצוות, כי בלא הבנה עיקרית בעומקה של תורה שבנויה על פי יסוד כנסת ישראל בכללה לא יוכל לעלות

למדע מבורר לדעת את ד' ולעבדו באהבת אמת. על כן לא יכיר שום הבדל בין עיקר מצוה לדקדוק רחוק. כי כולם תכלית אחת היא למי שאינו יודע דרך התכלית הכללית, ואם אמנם הדרך כשהוא לעצמו הוא טוב מאד, דבאמת גם על ידי ההבנה הכפולה של השלימות הפרטית והשלימות הלאומיות דכנסת ישראל בכלל יש יתרון רב לכל דקדוק ודקדוק קל שנכנס לאוצר הכללי ומתלקט לחשבון גדול של אושר וגדולה כללית, מכל מ לזה צריך השקפה יותר ברורה. אבל מי שלא עלה בתכלית המעלה, לפעמים על ידי היתרון יולד איזה חסרון, שמתוך שמבין התכלית הכללי, יוכל לעלות על דעתו כי ימצא התכלית רק בכלל המצוה, והפרטים הם בכלל מלואים ושומרים שלא תזנח תכלית המצוה, כי הדקדוקים שומרים את משמרת הכלל, על כן יש הבדל ברעיון הישראלי בין כללות המצוה לדקדוקיה... אין דרך להגביר מידת הצדק על ידי העבודה כי אם בהבנה הברורה של התכלית הכללית, שעל ידה האדם מוצא את עצמו עוסק בצרכי ציבור הכללים וגומל חסד עם אומתו ועם כל העולם כולו. איזהו חסיד, המתחסד עם קונו ועם קן דיליה מקום שממנו שאב כל אשרו והפרחתו, דהיינו אומתו. על כן רק ההבנה האמתית תיישר את דעת האדם לכונן אשוריו במעגל הטוב והישר, להיות זהיר בכל דבר בדעת ותבונה ולערוך ערך לכל דבר כערכו, ולהשמר גם כן מהפרזה בדקדוקים כאלה שאין רוח חכמים נוחה מהם, ומביא גם כן לשקוד על דלתי תורה כדי שיוכל להכיר ההבדל הראוי בין עיקר וטפל ולדעת מי נדחה מפני מי. מה שאין כל אלו המידות היקרות הנמשכות בדרך המצומצם הפרטי, שאין בו מידת תורת ד' התמימה, שהיא מורשה קהלת יעקב, הגוי כולו.

...אמנם לפי ערך גדולת התכלית ראוי להתגדל אהבת הדקדוק ביותר לכל פרט קטן מרוב אהבה ויקרת ערך. אבל התרוממות הנפש לתכלית הכללית תשביט מעט את הקשר הטבעי לדקדוקים היותר רחוקים, וצריך על זה זהירות מיוחדת והגברת הכוח השכלי, לקשרו בשכל המעשי יפה.

(עין איה ברכות ב', פ"ז יח)

התורה שבכתב ושבעל פה, באוצר הנבואה ורוח הקודש, באוצר הכשרון, החיים והתקוה, באוצר המרץ וההסתגלות המיוחדת להמון [...].

(שמונה קבצים, ה' קנו)

על ידי עמלם של תלמידי חכמים בדקדוקי המצוות חודר טעם המצוות באומה חכם מה הוא אומר, מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד' אלהינו אתכם, אף אתה אמר לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. החכם שואל על צורך הדינים הפרטיים והדקדוקים שבמצוות, שהם בעיקר תורה שבעל פה, כי עניין הצוואה מורה על תורה שבעל פה, כדברי חז"ל "המצוה זו משנה" (ברכות ה"א). אומנם באמת כל ההסתעפות וההתרחבות של המצוה פועלת היא התכלית והכוונה כמו עצם המצוה, ועל ידי זה שמתעמלים תלמידי חכמים בדקדוקי מצוותיה של תורה, ונושאים ונותנים בבירור כל פרטיהם, חודר ומורגש טעם המצוות בפי האומה בכללה, וכך כל ריבויי ההלכות ודקדוקי המצוות מחזקים יותר ויותר את רושם המצוות, כמו גוף המצוה. אשר על כן גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, כדברי מוהר"ל מפראג ז"ל. שזהו גדלו של התלמוד בעצמו, שהמצוות צריכות הן לריבוי התלמוד, והוא בעצמו מוסיף לבסס את אהבת השי"ת, המתגלה באהבת המצוות ושמירת פרטי מעשיהן. ...

(עין איה שבת א', פ"א לט)

כביטוי לערך הלאומי

מצוות הזכרון. כמה עוז וגבורה יש בהן לאמץ את הרוח הלאומי, כמה הוד ותפארת יש בהן לשכללו ולפארו, לחבבו ולעדנו בלבות כל בני עמנו, כולם הם אותות היסטוריות מלאות יופי וחיים. וכל פרטיהם ודקדוקיהם הרבים, וכל המון הלימודים והדקדוקים שיש בהם, עד שרחבו ונסבו לחכמה רבה מעונפת ופוריה כמה רב כוחם לשפוך רוחם הלאומי והנהדר על העם הזה, החי ברגשות קודש השפוכות על פני כל תולדתו הנפלאה. כשם שהמעשים פועלים את פעולתם הלאומית, כן הלימודים, שנוסדו דווקא על התכונה הנפלאה של המון הדייקים המכוונים, מפתחים את הרגש הלאומי, ביחד עם

כנסת ישראל ודקדוקי המצוות

הסדר הפנימי של כנסת ישראל בא לידי ביטוי גם בדקדוקים

אופן השליכה, איך שהרוח משלב בפנימיותו את הגיונותיו וציוריו זה בזה, זה מזה וזה מזה, זהו דבר נעלם מן העין. בכל בנין שכלי, אפילו היותר גלוי והגיוני, יש בו צירופים כאלה שאנו בולעים אותם מבלי הרגשה, ואין אנו יודעים בעצמנו איך נתחברו העניינים זה בזה. לפעמים יש שהחקירה מתעוררת על אילו בדקים, ועל פי רוב הבקורת וההסתעפות ההגיונית באה למלא את הפגימות שבין מחשבה למחשבה בסדרי הבנין המחשבתי, אבל אחרי כל החקירות, הננו דולגים ופוסחים מדריגות הרבה בפסיעות השכליות. ובאמת אין אנו מניחים שום מקום פנוי, רוחנו כבר התפשט בכל המילוי, הוא כבר חיבר לו את בנינו עם כל חלקיו. כנשמה כללית הדבר הוא עוד יותר נפלא, הרתוקות הן יותר נעלמות, יותר נפלאות ויותר מלאות חיים של תעלומה והוד פנימי. בכנסת ישראל רפוד אוצר גדול של רזי עולם בארג המחשבתי שלה. סדרה הפנימי משולב בהגיון מחוטב ונפלא, בוקע ועולה למרומי שחקים, יורד וחודר לעמקי תהומות, מתפשט ומתפלש בכל מחבואי החיים, מנתח נתוחים מעשיים, דקדוקים חלקיים, בפלס מדויק ונפלא, משער השערות עליונות וחזיונות אציליות בתפארת רעננה רוויה קודש קדשים, נושא דעה על העבר ועל העתיד בגבורת נשמה מלואת אמת, בוחן וסוקר חיי עולם וחי שעה, מתכן את הרוח את החיים ואת המפעל במתכונת נפלאה, מעריך ערכי עולמו וערכי עולמים אשר מסביב, אשר ממעל ואשר מתחת, בהערכה מיוחדת, נפלאה ורבת אונים, מקשיב לסוד שיח כל רז קודש, הוגה הגות עולמים בצביון מיוחד, אשר אין לו דוגמא ומשל בכל האדם ובכל העמים. והכל הולך ומפכה מכוח הכנתו הנשמטית פנימה, מאריגתו הפנימית עם כל המסכת אשר מסכה החכמה העליונה באוצר

התפתחות השכל והחריצות, ועוד ביתר שאת מהמעשים עצמם, וכדברי חז"ל: "תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה". התלמוד מבאר את הסדר והמשטר המעסיק את השכל של חכמי העם על ידי דקדוקי הדינים שיש בתכונת אלה המצוות, קובע את הידיעה הנאמנה כמה רב ורם הוא ערך הרוח הלאומי וכמה שוה הוא להשתדל על הפצתו וקיומו. הפרטים הרבים באמת הם מתוארים במחוגה אלהית, לפי ערך רוח העם והרושם שצריכים לעשות אלה הדברים שחיי הכלליים, חיי רוחו וקיומו תלויים. על כן כולם צריכים להיות חביבים, כולם צריכים להיות אהובים, לפי גודל האהבה אשר ירחש לבנו לעמנו האהוב ולרוחו הכביר...

(מאמרי הראיה, השבת, עמ' 137)

התעלות העולם והאדם על ידי דקדוקי המצוות

העליה כוללת הכל, ממרום רוממות עד עמקי השפלות. באדם, שהוא תמצית העולם, כוללת היא את כל כוחותיו. העליה הגופנית כולה, הטהרה והקדושה הגופנית, שאיסורי מאכלות בפרט, וכל הדקדוקים המעשיים בכלל, שייכים להם, מכוונת היא עם העליה העולמית כולה, עם התאגדות הכל באגודה. המחשבה המתחברת בזה החינוך, העושה את פעולתו בכללות האדם בפעולות קבועות, במסורת ושמירה חוקית, מכוונת היא בישראל ליסוד העליה הכללית בקיבוץ האדם, תפקידי החברה, הממלכה, כל תכסיסה. כשהגוף וכוחותיו עולים, עולה ההתארגנות החברתית, והממלכה נמשכת מן הקודש העליון. מתוך הפנימיות העצמית מתמשכים כל הדיוקים, ההתענפות ההלכותיות, שמירת הדברים שבקבלה, והסתעפות הפרטים. מעומק השכל שבנשמת האומה הכל עולה בחזיון אחד, הטבעיות הפנימית של מהות הטוב והקודש. שליחות היד בקודש, לגלוג על דברי חכמים, בעיטה בהתקדשות הגופנית, יאוש מקדושת השלטון העולמי, כהות ההכרה של בחירת ישראל העליונה, דלדול כוח החיים העליונים בפגימה מחשבתית נוראה, כל אלה נפגשו במערכת המלחמה, שכנסת ישראל נלחמת נגד כוח ההורס שיצא ממנה, אשר פנה בסוף כלפי חוץ, והודח הלאה ממחנה ישראל. הזרות מעכבת את ברכת המעין הפנימי, שורש החיים שבמקור

ישראל, מהתגברותו. על כן קרואים הננו להיות תמיד חוסים בצל אל אלהי ישראל, להקיף כל העולם, מראש כל דרגין עד תחתית כל דרגין, בקשר חיי קודש אחד, ששוטף ויורד, עולה ומתגבר, בלא מעצור.

(שמונה קבצים, ו' רג)

תורת חיים מאחדת את כל הדקדוקים

פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאת ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים.

...תורת חיים, יש בה הצד הגבוה של החיים, יתרון המרכזיות, שהצד העליון העומד בערך של מרכז החיים, הוא מאחד את כל הדקדוקים המתרחבים והולכים ומתארכים, לפי אותה המדה של גדולת כוח החיים שבמרכז, ועוז גבורתו. כשם שבתגבורת כוח לחץ הלב על זרם הדם השוטף בכל מרחבי הגויה המאורגנת, מתרבים האברים, גם הקיצונים, וכל המתיחס להם גם בתכלית המרחק הקטנות והטפלות, והם מתחברים ליסוד ולעיקר. על כן שני כוחות מתנגדים נמצא כאן, כוח עליון רודה ומאחד, מרדד את הפעולות הפרטיות כפי העליוניות הנשגבה שבאור היסודי. אמנם צריך גם כן לפעמים כוח שומר, המעיר על היחש הגדלותי, על ההבטה הנשגבה שאין החיים מצויים בדיוקים הפרטיים כי אם מצד העליון של הכוח הכללי, להשמר בזה מאותה הטעות של השפלת ערך החיים הגדולים שבמצוותיה של תורת אמת, עד למידת הנמיכות של החיים חסרי המרכז, המביא לחשוב על כל דבר פרטי מתפשט, שבו בעצמו יש חיים מספיקים לעצמו. השמירה הזאת אינה צריכה לבא בכוונה, כי על כל פנים הצביון האורגני כשהוא מתקיים, הוא מושך בקרבו את כוח החיים לפי טבעם, ולעולם יותר מסוכן הוא הצד השני, הטועה לחשוב שאפשר לבסס צורה של חיים שלמים במחוסרי אברים, ולהשאיר רק את התאים או התא המיוחד שבו המרכז מתכנס כשהגויה שלמה, באין הבין שהמרכז הוא נכבד רק בהשלמת הצורה לכל פרטיה, ויותר נכבד הוא בהתעטרה גם כן עם רוממות מעלותיה והגדלת חייה לסעיפי סעיפים קרובים ורחוקים.

(עין איה שבת ב', פ"ד י')

ביטוי לחשיבות המצווה ולהיותה א-להית

...שהרי במי אנו מוצאים כל מדה קדושה וטהורה, באיזה אומה אנו מוצאים דעת אלהים אחד בטהרתה וברורה, הלא באומה הקדושה ובבחיירי בניה

הדקדוקים מבטאים את שלמות התורה והמצוות

נפש בריאה אוהבת דקדוקים

כשם שהאדם הבריא הוא חפץ חיים, ואינו מחפש על זה טעמים והוכחות, אבל החולה במחלת הנפש. שהוא קרוב לאבד את עצמו לדעת, הוא מוטל בספיקות על תכלית החיים, כן בעל נפש בריאה הוא אוהב את התורה ומחקריה מלב ונפש ודבר אחד מן התורה, אפילו מדקדוקי סופרים, יקר לו מכל הון, ורק כשנחלה היסוד הנפשי יגיע לומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה.

(אורות התורה, ו' י')

החסידות ויסוד התורה תלוי בדקדוק

...והנה יסוד התורה היא בדקדוק המעשים לתכלית מעלות רוממות והשגות אמיתיות. ועל פי היסוד הנאמן הזה תלך מידת החסידות הלך והתרחב, שכל אשר יוסיף האדם השכלה ודעת אלהים אמת ודרכי האמת לאמתתן יותר ירגיש בנפשו עד כמה צריכים המעשים להיות מיושרים תמיד, כסימנים טבעיים שאי אפשר לזוז מהם אל הדרכות הגדולות הכלליות... שקשר הציורים המיוסדים בכוח המדמה וגם הכוחות הפנימיים והדיעות הם קבועים עם יחש המעשים. וזהו יסוד התורה כולה שלא יוכל כל איש, יהיה חכם וגדול דעה עד מאד, להתיר אגודת רגשותיו הפנימיות מהמעשים הנלוים עליהם. על כן שמירת המעשים ודקדוקי המצוות, היא פינה גדולה בתורה, והוספת הדקדוקים והידורן של מצוות, ופרישות מהדומה לכיעור היא יסוד להחסידות האמיתית, כשמתלווה עמה הדעה האמיתית. "אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה".

(עין איה ברכות ב', פ"ז מט)

ששמו להם דרך התורה לקו, והרבו לדקדק במצוות ובפרטיהן, ואלה הדקדוקים היו להם למחיה לרומם נפשם, לקדשם ולזככם במידות נעלות וקדושות, בקדושה, ענוה, אהבת צדק ואהבת הבריות, וכל מידות מפוארות שהן תפארת לו לאדם. והנה הרעיון שמביא את האדם להוסיף אומץ ודקדוק במצוות בפרטיהן ועוד לדקדק ולהרחיב המעשה בחוג היותר מרווח לעשות סייג לתורה וכדומה, הרעיון העיקרי הוא בא בזה מצד ההכרה הפנימית בגודל החשיבות הראוי להנחן מצד האדם לדברי אלהים חיים. "במה יזכה נער את ארחו לשמור כדברך", ובמה איפוא יראה האדם בפועל שדברי תורה חשובים בעיניו חשיבות אלקית, רק במה שמרחיב ומדייק הרבה ועושה סייג לתורה ופורש מן הדומה לכיעור. "לשמור כדברך", דברך לא נאמר אלא כדברך, אף על פי שעצמותם של המעשים הולכים בעיקרם אחר התכליות הנפלאות הגנוזות בהם, מכל מקום בכלל יש תכלית המקיפה את כל המצוות כולן, והיא ההכרה העליונה המשתרשת בלבו של אדם בהגדלת שם ד' יתברך המביאה לכל טוב. אם כן הסבה המביאה להוסיף דיוקי תורה במעשה הוא הרעיון היותר נאצל ויותר גדול המקיף את כל החמודות כולן. ואף על פי שאין האדם יכול לצייר בלבבו את עומק האמתיות של התכליות הגנוזות בכל מצוה בפרטה, מכל מקום דבר זה עצמו, מה שמצד נעורו של האדם בעולם הזה מצד חומרו, דרך המשריש בלבבו גודל כבודן של מצוות ואלהיותן בא על ידי הריבוי של הדיוק הנמרץ שהוא מתנהג בהן, אם כן החכמה הזאת שמביאה לאדם להרבות דקדוקים מעשיים, היא עצמה על כן מתאמת היא לכל הדיעות היותר נשגבות והמידות היותר עליונות. שהרי הצד הכולל כולן הוא הכרת כבוד ד' וגדלו, שזאת ההכרה תביא את העולם כולו לשכלולו ותיקונו העתיד, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ד', כמים לים מכסים". על כן ברור הדבר שהסיבות שמביאות להרחיב דיוק המעשים במצוות, יביאו גם כן לכל החמודות המכוונות במעשי המצוות כולן, ומתוך שהסיבה שמביאה לדיוק המעשים היא כל כך גדולה ועליונה, על כן התוצאות היוצאות משמירת הדיוקים מביאות בפועל להשריש גם כן עמוק

בלבבות שומריהן את כל החמודות של הקדושות התכליתיות. וכשהדברים מתבררים בניסיון הם מטפחים על פניהם של חורפינו שאומרים: הרי אנו משתקעים יותר מדאי במעשים ודיוקים שעל ידם הננו נעתקים מהתוך והתכלית, כי אדרבא, הננו רואים בפועל שכשם שהסבה הגורמת להרשים את האלהיות שבמצוות וכבודן על ידי דיוקי המעשים, היא סבה אדירה ופנימית המרוממת את הנפש ומקדשתה, כן המעשים עצמם והמון הדיוקים היוצאים מנטיה קדושה כזאת הם דומים לשרשם להגביר את הרוחניות וכל חמדת הקדושה בנוצריהם. "חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך", דרשו על זה חכמים ז"ל: "הרבה דברים גזרו סופרים עלי וקבלתים באהבה". באמת רק מצד אהבת ד' הגדולה הנטועה בישראל נטתה האומה על תמיד לבקש שמירה דיוקית והרחבה רבה במעשי התורה והמצוה, על כן באהבה קבלה האומה עליה גזירות חכמים, שהרי לקיימן ולאשרן צריך הגוי כולו, אי איכא הגוי כולו אין. ועל כן נתפשטו גזירות חז"ל וסייגי התורה בישראל, מפני שהם נאותים לנפש האומה, האוהבת את ברית אלהיה באהבת שמו יתברך הנקרא עליה, והיא מבלטת את אהבתה הפנימית הזאת שרשפיה רשפי אש שלהבתיה, על ידי הוספת דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בפועל. עירובין, בהם ניכר הרבה הצד של גדולת הערך של המצוות ואלהיותן, שעל כן צריך להרחיק גם כן מדבר שיוכל הציור הנעורתי של האדם לטעות ולומר שכשם שאין איסור בהוצאה מרשות המיוחדת למשותפת, כן אין איסור מרשות היחיד לרשות הרבים. בנטילת ידים, ניכרת יפה הפעולה של הקדושה הצריכה להיות נמשכת בהליכותיהם של ישראל. הקדושה המעשית הזאת של טהרת הידים מעירה על טהרת הפעולות בכלל, ומביאה בזה לטהרת הלב והנפש. על ערכה של הסבה שהביאה להרחבת הדיוקים אלה המעשיים נאמר "בני אם חכם לבך", ולפי המצב הראוי לבן צעיר הכרח לאחוז בהרחבת המעשים כדי לגלות על ידם האהבה הקדושה הגנוזה בנפשו, תדע שזאת הסבה עצמה תביאך לעוצם התכליות עצמן, שהן גנוזות בלבי. כלומר סוף שבזה הדבר עצמו יתרחבו יותר הכוונות העליונות שהן עצמן הלב והתוך של התורה ומצוותיה, כפי

המדה היותר גבוהה שהיא ידועה ליוצרן ונותנן יתברך. "אם חכם לבך ישמח לבי גם אני", לפי מידתי. ולעניין הדברים המסובבים מהמעשים, אמר "חכם בני", התחכם בפועל, לא רק בחכמת הלב לבד, לא רק בעוצם הרגש הפנימי שמלהיבך להרחיב הדיוקים שבתורה הנך חביב עלי, כי אם גם בחכמה המעשית שבה תבנה אותם הדקדוקים, ותילי תילים של ההלכות שילווך בכל מצעדיך. "חכם בני ושמח לבי", כפי מה שתוסיף להיות מדקדק במעשים בפועל, כן תתגדל ותתאדר אצלך קדושת נפשך הפנימית שהם שמחת לבי. "ואשיבה חורפי דבר", המחרפים ואומרים שההשתקעות במעשים תרחק מהכוונה הפנימית, והם מחרפים בזה בכלל מערכות אלקי ישראל, שהרי שורשה של תורה היא שמירת המעשים בפועל. אמנם כאשר על ידי חכמתך הילדותית, כלומר הרחבתך את הדברים המעשיים שהם ממשיגי החומר שמקומם נאות רק במצב הגוף שהיא ילדות לגבי עצמותה של ידיעת האמת המופשטת. תשמח לבי, ושמח לבי כלומר שתוסיף יותר קדושה ויותר נדיבות, יותר אהבת חסד ויותר התקדשות המידות והמעשים כפי אותה המדה של התחכמותך במעשה, שהיא המדה החינוכית, "חנוך לנער ע"פ דרכו". ובזה "ואשיבה חורפי דבר", ראו כי שקר אמרתם שהדקדוק המעשי מפסיד את התוך, כי ראו נא אלה הבנים מרבי הדקדוקים, כמה הם קולטים בקרבם דווקא על ידי דיוקיהם את התוך והכוונה הכללית שבתורה ומצוותיה לאהבת חסד ותורת חיים, שמאור פני עליון. ונאות מאד "ואשיבה חורפי דבר" לנטילת ידיים, שמחרפינו אמרו שהדיוק של הטהרה החיצונית הביא לזלזול במידות הרחמים והחמלה וכיו"ב. וכיוון שאנו רואים שבמי אתה מוצא מידת החסד הרחמים והחנינה, בעם ד' אלה המצויינים בדקדוקיה של תורה, הרי החורפים מוכרחים להיות נאלמים, כי יראו שהמה מהבל יחד ודבר אלהינו יקום לעולם. על כן כשתיקן שלמה עירובין, להרחיב דקדוקי תורה במעשה בעניני שבת, ונטילת ידיים, שהיא טהרה חיצונית מעשית, יצתה בת קול ואמרה: בני אם חכם לבך ובאת להרגיש שיש חובה להראות את ההדר האלהי של התורה והמצוה על ידי הרחבת דיוקיהן בפועל, "ישמח לבי גם אני", אף על פי שמחשבותי גבהו

ממחשבותיכם ודרכי מדרכיכם, מכל מקום חכמת הלב שלכם מכוונת היא בערך של יחש אל לבי ותכלית הנשגבה שלי בתורה ומצוותיה. ואמר עוד "חכם בני", כלומר לך בדרך חכמה זו של הרחבת המעשים בעיון דיוקי תורה ושמירת גדריה, "ושמח לבי", מזה יתגדלו אצלך הטובות הרוחניות שהן שמחת לבי. "ואשיבה חורפי", הטוענים שאין יתרון לעבודה מעשית, וקל וחומר המחרפים ואומרים שהיא מזקת את התרוממות הרוח והגיון הלב, אשיבה אותם "דבר". הנה לכם משל חי, "בני בכורי ישראל", השומר את הצד המעשי שבתורה ומדקדק בהרחבתו, וראו כמה נאים דרכיו וכמה נעלות הנה תכונותיו, עד שהוא משמח את לבי, כלומר נטיותיו הפנימיות הן הולכות לדרך העולה לתיקון היותר שלם לעולם כולו, עד שיביאו את המצב הנעלה של שמחת ד' במעשיו, מצד גודל ההשרשה המוסרית שפועלים דקדוקי תורה הרבים והרחבים, מה שלא יוכלו להביא לזה המון הגיונות מופשטים, "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר".

(עין איה שבת א', פ"א מג)

הדקדוק גילוי על כך שהמצוות אלהיות

לא עברתי ממצותיך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו, ולא מן התלוש על המחובר כו'. המצוות צריכות שיפעלו פעולתם בשתים, בתכליתם הפרטי המכוון בכל מצוה ומצוה, ועוד יותר ברישומן שהם מצוות אלהיות, שזה הרושם פועל הרבה על הלב לקדשו ולטהרו, ונותן גם כן לעצם המצוה צביון קדושתה הראויה לה, ופועל גם כן על עומק הדברים בנפש באופן שיעמדו לעד כי "דבר אלהינו יקום לעולם". ובמה איפוא תהיה ניכרת ההבלטה שהם מצוות ד', רק בשמירת הדברים בדקדוק נמרץ עם פרטים רבים ודקדוקים מוגבלים. שלולא היו מצוות נימוסיות שתעודתן גלויה לפי תכליתן, לא היה כל כך מקום לקפידות ועיכובים כאלה. ורק באלה הדקדוקים הנפלאים תחול על המצוה ועל פועלה רוח ד', שיכיר וירגיש שבמצוות ד' הוא עסוק, אף על פי שחלק מתכליתה וטעמה אולי יהיה גלוי לפניו, אבל הלא עליו לדעת כי מי שחכמתו אין חקר הוא צון.

על כן עלינו להסתכל הרבה על המובן מתיבות ואותיות התורה עם הקבלה הנאמנה בגדרים ודקדוקים של המצוה, שבזה תושלם ההוראה הפנימית שאין אנו מחליטים שכבר עמדנו על עומק כל תכונתה. ויותר מזה יביא הדבר את מקיים המצוה כהלכתה להתבונן שגם החשך שיש לנו מצוירינו בתכליתה של המצוה הנחמדה גם לנו על פי טעמה הגלוי, כמו הקמת התורה בישראל על ידי מצוות המתנות ומנויות הכהונה והלויה, עלינו לדעת כי שכלינו ורגשנו המוגבל מאד אינו יכול לצייר כלל כל הודה והדרה וגודל תועלתה של טובה כללית לאומית ואנושית לדורות, כמו שהיא בהירה וידועה לאדון כל המעשים ב"ה, אשר לו עצה ותושיה.

על כן הדקדוקים מורים שאנו נמשכים בעבותות האהבה לתכלית המצוות, לא כפי צוירינו החלש והמצומצם כי אם כפי רחב הדעה האלהית, על כן הפתגם של "לא עברתי ממצותיך" המורה שלא עבר הגבול בקיום המצוות מצד שהמה מצוות ד', ועל כן הם נמסרים להגבלה אלהית, אף על פי שלפי השקפה אנושית שטחית בטעם המצוה לא היינו נזקקים לאלה הדיוקים, על כן דווקא הם נותנים לה את כל זיוה הדרה וקיומה. לזאת נאה מאד הוידוי על מצוה אלהית שיש בה נימוקים גלויים אנושיים כמצוות המעשרות והתרומות, לומר שהשתדל מבלי לחסר ממנה התוים האלהיים המסומנים רק על פי הדיוקים המכוונים שהם ראויים רק למעשה ד', שדומים לדברים הטבעיים וסודות החיים הכלליים והפרטיים, שהזהירות בתכונות ודקדוקיהם על פי מידתם היא מורה על המרחב הגדול שיש בחוקי החכמה, המתרחבים בכל היקום הרוחני והחומרי, הנערכים בדעה עליונה שאין לה סוף ותכלית. לא עברתי ממצותיך, להשמר בהם כצביון הראוי למצוותיך, שהנני ראוי להיות ממלאם באופן מלא ומצומצם בדיוק מכוון, בלא התערבות של העברת הגבולים המכוונים על פי השקפה שכלית בתכלית המצוה שמושג לשכלי הרפה, כי אם לא די שנתתי ללוי לגר ליתום ולא למנה וקיימתי התכלית המושקף גלוי, כי אם הכנסתי בהם את המאור האלהי להורות שבעבודת ד' אני עסוק, ובחוקים עליונים שאין מגבוליהם לסור אל

עבר אחר כל דהו, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו, ולא מן התלוש על המחובר כו'.

(עין איה ברכות ב', מעשר שני יז)

שני מקורות לדקדוק

דקדוקי מצוות נלקחים משני מקורות. יש שהם נלקחים מהמקור התחתית של יראת העונש, שהדמיון מסייע לו הרבה, אלא שמרחוק נמשך לו קו אור קלוש מאד, והוא אחוז אז בדינים וקפידות. ויש שבא לו אור הדקדוקי במעשה על ידי שפע אור החיים שבמקור ההשגה, בבהירות הציור של קדושת המצוות, ובאחדות הטבע הנשמתי של ישראל עם המצוות כולן וסעיפיהן וענפי ענפיהן, באהבה נעימה וחשק עליון, בהיר וצלול, קדוש ונשגב. ואז החסדים הם זורחים ומבהיקים מאד, והוא מלא אהבה וחסד, ומופיע באור סליחה ורחמים ודעה גדולה.

(שמונה קבצים, ו' קכה)

דקדוקי מצוות פועלים על האדם

פרטי המצוות מחזקים את רושם המצוה

...כל ריבויי ההלכות ודקדוקי המצוות מחזקים יותר ויותר את רושם המצוות, כמו גוף המצוה.

(עין איה שבת א', פ"א לט)

הדקדוק משריש בלבבות את ערכה הא-להי של התורה

הטובה הפנימית תבא כשהתכלית העליונה הפנימית של התורה ומצוותיה תתמלא בעולם, וזה אמנם יבא על ידי הרחבת התורה בחיצוניותה, בדקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, המביאים להשריש כוח התורה יפה בלבבות, ומראים לדעת את ערכה האלהי. כי רק לתורה עליונה אלהית נאה הדקדוק הנמרץ, וההרחבה היותר שלמה בכל סעיפי סעיפיה היותר מתרחבים ורחוקים. ההשלמה הפנימית גדולת וקדושת הנפש של אדון הנביאים ע"ה, יחש יש לה עם תכלית התורה ומצוותיה הפנימיות שיהיו נגמרות בבא זמן התעודה המכוונת להגלות, בכללות התקופה של ילדות האדם מעשיה ותביא עמה תקופת הגדלות, כי תמלא הארץ דעה את ד' כמים מכסים על ים. אמנם ההשפעה החיצונית של התורה הלא גם היא במחוגה אלהית מתוארת, וביחש של אדון הנביאים בפעולתו היא דומה לקירון עור פניו, שהוא אמנם בא לפי צורך הרושם החיצוני שצריכה היתה ההשפעה האלהית שעל ידו נהיתה לעשות על המקבלים ונהנים מזיוו. ההשפעה החיצונית תכשיר את הפרטים היטיב, כשם שהמעשים הם פרטיים לערך הדיעות הכלליות שעליהן נוסדו. על כן

נאה לטובה זו שתהיה ניתנת בלא הודעת המקבל, להרשים כוח אהבת הטוב בכוח ההנהגה האלהית העומדת להורות לאדם דרך ד' ללכת באורחותיו¹.

(עין איה שבת א', פ"א יח)

על ידי הדקדוק נבנה המוסר ודעת א-להים

... צריך האיש הישראלי לחוק בלבבו איך שהמוסרים הכלליים כולם מקושרים הם בצאתם לפעלם בתנאים מוכרחים עם כל מעשי המצוות ודקדוקיהם, ומכל נימה ונימה של דקדוק מצוה יבונה בנין המוסר הישראלי לאות ולמופת לדעת את ד' באמת, ולקנות בפועל את כל התכונות הישראליות לעד לעולם, ועל זה באה מצות ציצית בכנפי הבגדים...

(עין איה ברכות ב', פ"ז יט)

הדקדוקים סופם שירוממו את האדם

היראה הגדולה, שממלאה את הלב דאגה רבה מפני דקדוקים רבים, אף על פי שהיא מפריעה לפעמים משמחת התורה והעבודה. ויש בה כמה מכשולים שצריך לגודרם ולהשמר ממנה, מכל מקום כיוון שהיא באה מלב טהור וחרד על דבר ד' סוף-סוף שתרומם את האדם, ובטחון ועוז ילבש. וכל הדאגות העמוקות יהפכו לו לששון ולשמחה ...

(מידות ראיה, יראה יט)

עבודת נדבה מחיה את הדקדוקים

מראש מקדמי תבל, מראש צורים, מאבות העולם, מורשה הולכת לעבודת אלהים חפשית, להתגלות לב בקודש, להחתים חותם קודש על פי הגות לבב, בכל עובדא, בכל צורת חיים, בכל תיאור זמן ובכל חליפות המאורעות. ההתגלות הרשותית, עבודת הנדבה, היא מתנשאת בשטף משוחרר, מרימה את עצמת הנשמה וכל כוחותיה, עומדת היא בשיא גבהה בעולם החופש שלה, כל זמן שלא באה לכלל שכלול ובנין, לביצור עם, וסדר תכנית גוי

1. ועיין גם מדבר שור סוף הדרוש השלישי, עמ' כט. מבואר עניין דומה.

מסודר, פועל ונפעל בתכנית היסטורית קבועה. התכנית העולמית המסודרה, גבוהה היא בערך פיתוחה, בצורתה הפנימית, עם כל צמצומה, מהזוהר השירתי של ההופעה הרשותית, עם כל רוחב התפשטותה. יש אמנם עת תלכד הצורה העליונה במצודת הגבלותיה עד כדי דכדוך רוחה. אז מאיר אור אבות, ברית אבות לבנים תזכור, והשלהבת הרשותית של עבודת נדבה פורצת את הגבולות, ממזגת את הרוח, ומזהרת את המפעלים, מלשדת את יובש הדקדוקים, ומעירה את אש החיים שבהם...

(שמונה קבצים, ה' קפ)

עולמים, שיקוי מלאכי מעלה, חדות אראלי קודש, גבורי כוח עושי דברו. אשרי העם שככה לו, אשרי העם שד' אלהיו.

(שמונה קבצים, ז' צה)

לפי התגלות האור בנשמה כך מתרבים הדקדוקים

שתהא חשובה מצות ציצית (זו) כאילו קימתיה בכל פרטיה, ודקדוקיה וכוונותיה ותרי"ג מצוות התלויות (התלויות) בה.

חשיבות המצוה בתמותה, מצד גדולתה במקורה האלהי, אין לה קץ ותכלית. כל עולמי עולמים יחד, כיוון שהם ממוצרים באיזה מצר וגבול, אינם מספיקים להכיל אל תוכם את הוד העושר, הכבוד והחיים, ההולך ונובע מהארת מצוה אחת, מצד היותה דבר ד', אמרת אל אלהי עולם... ואת בהירות מחשבתנו הננו נושאים עד למרומי הקדושה האלהית העליונה, שנקודת הקודש, שקויה נמשכו עד למעמד שפלותנו, מההוד הנורא של מצות ד' בכל גודל שלמותה, תעלה בכבודה והדר תפארתה, כמו שהיא בעצמת מעלתה, בכל חטיבות מידותיה המתעלות מכל חילוק ופלוגה, מכל התבדלות והפרדה, מיסוד אור האחדות הרוחנית העליונה, המתגלה באור הנצחי המקורי של אחדות האידיאליות, המוארה בהופעת כל המצוות כולן, כל תרי"ג מצוות כולן, שהן כולן מתאחדות במקור שרשן המתעלה, בהוד המחשבה הכמוסה, שהאידיאלים האלהיים, שהם הם מחיי כל עולמים, שרויים שם באחדות כבודם. והנה כל מה שהפאר היסודי מתגלה בנשמה – כה מתרחבת היא תכונת המצוה בהתפרטות מעשיה, בפרטיה הרבים והשונים, שהם מקופלים בתעלומה של הגניזה ההשכלית, המתנוצצת לכל משכיל דורש את אלהים באהבת מצוותיו, בכל עת ושעה מוכשרת מאור תורה ונר מצוה, והפרטים הרבים מגלים מהם דקדוקים רבים, לכוין אותם אחד אל אחד. האורה האלהית העליונה, המתאדרת בהשכלת התורה מנביעת מקורותיה, בהתבארות הפרטיות של המצוות, כשהן מתגוונות בכל שלל צבעיהן, הנחמדים ומרהיבים כל לב ונפש מטהרה, היא גם כן לומדת, במתיקות אמתת הגיונה, לכוין את כל הפרטים בדקדוקיהם אל הכוונה

דקדוקי מצוות כביטוי נשמותי

דקדוקים - התגלמותה של הנשמה

כשהנשמה הטבעית מתגברת מראש, מקדמת מקורה, מצלם האדם בעוצם טהרתו, מבקשת היא את התגלמותה המעשית. משוטט הוא הרוח במרחבים, מתעלה הוא לשחקי טוהר, ושואף והומה להתמלא בכלים רבים, והם הם המצוות והדקדוקים המעשיים, המחוטבים ומבולטים בבליטתם האומנתית השמימית על ידי הליכות עולם, על ידי דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים.

מי יוכל להאזין את המשק הנעים של נחלים הללו בהמיתם החרישית, המלאה שיח י-ה, יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחזה דעת, מצות ד' ברה מאירת עינים. הומה הרוח ושואף לישר את כל העקוש, את כל המתעקל בכל היש מראש מקדם, והוא מכיר בתוך תוכיותו כי עסיס הרמונים ויין הרקח של אור רזי תורה, בהתגשמותם המעשית, בהיותם נובעים ממעמקי הלב, הדורש את האור האלהי, המשכלל ובונה כל עולמים, המרטיב ומחיה כל נפשות, המרענן את ברית עולם אשר לעם העמים, לעם עולמים, אשר ימי שמים ימיו, והשפעתו מלאה רוח כל חי.

בצמאון עזיז ובהמית עליזים הוא שט עלי אוכל ברעבון נורא, ובכוסף אין מעצור הוא מעופף כנשר, ובשמחה בלתי גבולית הוא חי את החיים המעשיים, בתיאור ברית עולמים לתורה ולמצוה, לכל עשה וכל לא תעשה. וכל דייקנות מעשית מצטבעת לפניו בכלילי יופי, בהדר חטיבות רעננה, בחמדת כל חמדה ותאות כל תאוה, בתשוקת כל תשוקה ואיווי כל מאויים. ובנשמת האומה נחל אש בוער, ובלבה פנימה אוצר חסון של בטחון חונה, שם חלקת מחוקק ספון. ובקרב קדושים מתקדשת היא התכונה המעשית, ומתאחדת במקור האמונה הטבעית, השוכנת ברום עליון, לשד כל חי

האידיאלית הקדושה הכללית שבמצוה האלהית, ולאחד את כל הפרטים בהשפעתם ובפעולתם אלה עם אלה בדיוק מכוון, באין פרץ וסתירה... ומקישורם של הפרטים והדקדוקים עם הכוונות, המתאחדים יחד לחטיבת קודש עליונה, מתעצם כוח המצוה, והיא מתעלה בשרשה המאוחד, מקור הדעת והתבונה האלהית, ששם המשכן אחד, ששם חיי כל העולמים מתאחדים יחד בשטפת קדשם, והמצוה היחידית מתראה בהוד עושר כבודה: בכל תרי"ג מצוות התלויות בה.

(עולת ראייה א', עמ' י')

התפשטות החיים הרוחניים בדקדוקי המצוות

כשיש הרבה קדושה, הרבה יראת שמים בנשמה, מתפשט כוח החיים הרוחניים גם בתוכיות כל הפרטים המעשיים, וכל דין וכל מצוה מתחבב בתוך הלב ומתאהב, וכל דקדוק ופולפול נעשה אהוב וחביב בתמימות ופשיטות, מפני שהוא נובע סוף כל סוף מתוך הצינור הכללי ששם הכלל כולו מלא אורה.

(קבצים מבתי"ק ח"ב, עמ' קד סעיף 6)

הדקדוקים – ביטוי של אהבת ה'

... כל דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים החמורים והקלים, היו חביבים עליו (האדר"ת) חבת הנפש, היו לו לעונג ושעשועים. זאת היא מידת טבע היהדות בטירתה, כשאין מכריחים בכוחות מוזרים לכלא את הרוח. כל התולדה הגדולה של פרטי הדינים והמנהגים, אפילו החומרות שהחמירו בני ישראל על עצמם, כולם הם פרטי האהבה הפנימית של עם ישראל עם ד', לשם ד' אלהיו, לתורתו, לעממיותו ולארצו, המקושרים מאחד מבלי להפרד לעד. האהבה הפנימית והגעגועים הקדושים המה מבקשים להתרחב בכל אשר ימצאו, וההרחבה היותר טבעית היא בישראל להטביע חותם האהבה והעונג הרוחני של רחשי כבוד וידידות הללו על דרכי החיים, זאת היא ההרגשה העדינה הכללית בכלל האומה מראשית עד אחרית, והיא מושפעת והולכת כל זמן שרוחה בריא וחסון בקרבה, ושורה תמיד על החלק הרענן

והאמיץ שבה, שהם חסידי וגדולי הדורות. התורה וכל מצוותיה, לכל סעיפיהן וסעיפי סעיפיהן, בחיים, בתלמוד ובמעשה, הוא רואה בה שירה אלהית גדולה ואדירה, שיר ידידות, כל מצוה וכל הלכה יש לה תכונה מוסיקלית מיוחדת, שכנסת ישראל היא מקשיבה אותה ומתענגת עליה, "פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן".

(אדר היקר, עמ' מח)

הדקדוקים – ביטוי האמונה

כשתפיסת הנפש בחוש האמונה היא חזקה ובריאה לגמרי, היא שולחת מתוכה את כל ענפיה ואת כל ציציה ופרחיה, עד שהחבור הישר אל הטבע, אל החיים ואל העולם, נובע הוא ומתגבר מחוש האמונה עצמה. כן כל המוסר, היושר, היופי והצדק, נובע מחוש האמונה, ואין צריך לומר שהנחלים מתפצלים וזורמים על כל הפרטים, הדקדוקים וההידורים שבמצוות, באהבה רבה ותודה גדולה, בעזוז נפש, מחוש האמונה. וכן הולכת היא האמונה, סובבת וזורמת, עד שהיסוד הלאומי, באהבת האומה, באהבת הארץ, בחיוב כל קניני הרוח שהנם תפארת לישראל, בכל הערכים שלהם, הכל יונק הוא מחוש האמונה. וזהו אות ומופת על שלמות הנשמה, על תפיסת החיים הנורמליים, הבאים מתוך תכונת נפש המתעלה מכל דלדול ומכל פגם, המרגשת יפה את השרשתה במקור חייה, במקור חיי כל עולמים.

(שמונה קבצים, ז' ריג)

הדקדוקים – ביטוי האהבה האצילית

מתוך גדולת המחשבה, עומקה וגבהה, חודר האור בחוזק בכל הפרטים ופרטי הפרטים, ומתוך כל האהבה האצילית משתלהבת בהם, ויוצאה מזה הדבקות הקדושה, באהבה נערצה, בכל דקדוק של מצוה, ובכל דבר קל וקטן שבתורה ודקדוקי סופרים, מגדול ועד הקטן. אמנם, מי שמבלעדי מחשבה עליונה כללית מתדבק רק בהפרטיות, בהקטנות, אפילו של הקודש, אם איננו עלול למחשבה, הרי הקטנות הזאת היא טבעו הראוי לו, ותחזקהו על פי מידתו, אבל אם הוא עומד על פי הכשר תבונתו לשאוב ממעין של

המחשבה המקיפה המקורית, ומתוך רישול גופני ונפשי הרי הוא משתקע אך בקטנות ודקדוקים קטנים, בלא שאיבה מהרוממות האצילית, הרי הוא מתקטן, מגרה בעצמו דינים, משתפל, ומשפיל את סביביו. ועליו להנצל כצבי מיד, לא לעזוב את הדקדוקים ואת כל מידות הקטנות, שסוף כל סוף מידות קודש ואוצר חמדה עולמית הם, אלא לרומם את כולן למקורן העליון, להתקדש בגבורה נאצלה בקדושת המחשבה, לגעור ביצר העצלות המסטין, המפחיד ומניא את לב האדם מלכת באותן הגדולות הראויות למידתו, שלכך נוצר, שדווקא בהן יתהלך. ואפילו אם יראה שדרכו מלא אבני נגף ומכשולות, אל ירך לבבו, כי להתגבר על כל מכשול עשהו ד', וסוף כל סוף יעוטר בעטרת הנצחון, וכל הרשעה והחשך יחלף כליל. ככה הוא משפט האיש היחידי, וכן הוא גם כן משפט הגוי כולו.

(שמונה קבצים, ז' קסח)

מתוך המקור הכללי מתווספים חיים בפרטים

לפעמים אפשר למשוך אור חיים ורעננות מתוך המקוריות העליונה אל הפרטים, עד שאפילו כוח של מרץ והזדרזות אפשר לחזק בכל התפשטות הסעיפים הפרטיים, מגופי תורה, מעשה וחכמה, על ידי ההתגברות הנשמית שבאה מההתעמקות בשרשי ההשכלות העליונות, המקירות בלב נבון כהקיר בור מימיה. אבל לפעמים ההתגברות המקורית היא גם כן מבליעה עוד יותר את הפרטים, ונוטלת היא את האפשרות להתעסק בהם, על ידי ריבוי שפעתה נעשים הם כשרגא בטיהרא. אמנם בליעה זו אינה כי אם לשעה, בעת תוקף ההזרחה של האור המקורי, ומיד כשהאור הזה מתעלם במקורו העליון, חוזרת היא השפעה הרעננה להיות נוזלת, דווקא על ידי אותה ההתגברות המקורית העליונה, שפעלה תחילה את פעולת ההבלעה, והיא מבלטת את העוז הפרטי, עד שהדברים יוצאים חיים וקיימים, דשנים ורעננים, בכוח החיים והמעשה שבהם, חודרים לעמקי מעמקים, ומסתעפים להמון דקדוקים, תלי תלים וחבילי חבילות. והכל צופה לעת הכושר, שעוד פעם יזרח האור המקורי הגדול, ויתעלו הפרטים אל מעלות ההכללה הרוממה, יבלעו עוד במקור חייהם, ישאבו בדממה מי

מעניניהם המפכים ממקור עליון, ישתלמו שם בהשלמה עליונה. וכפי אורך ההבלעה, כה יגדל החיטוב המפורט, וכן יגבר האור הפרטי בכל חשיבותו בצאתו מהתעלומה, כאש וכפטיש יפוצץ סלע.

(שמונה קבצים, ח' לה)

התפשטות היראה הפנימית בדקדוקי המצוות

אחת מהצורות של תורה לשמה היא, כשהתוכן של היראה הפנימית, בכל עומק התום שלה, מתעמק, מתגדל ומתרחב כל כך, עד שהוא מבקש בלא הרף את התפשטותו, ולצורך ההסתעפות הגדולה שלו, מבקש הוא כלים רבים במה להכניס את אורותיו המרובים, ההולכים ומתרכבים, הולכים ומתאדרים, ולמטרה זו הוא בלא הרף שוקד על דלתי תורה יומם ולילה. יושר המעשים ועומק הדקדוקים, עם כל כבודם וקדושתם, נחשבים בנטיה זו כדברים הבאים מאליהם, וכתוספת ברכה וקדושה. ועל חסידות כזאת נאותה ההבטאה, מתוך שחסידים הן תורתן מתברכת.

(שמונה קבצים, ה' רנד)

השלילה העלולה להיגרם עלידי דקדוק המצוות

החשבת אור הנשמה

הדקדוקים העניים בתוכן, מחשיכים את הוד הנשמה בכמה אופנים, ולפעמים הם מעיבים אותה יותר מהבטלה.

(קבצים מכת"ק ח"ב, עמ' קס סעיף 73)

דקדוקים הבאים מתוך מרידות הנפש יכולים להביא מחשכים לחיים

... והוא הדין כשמוצא האדם בעצמו את מצבו המוסרי לקוי, אל יברח מתוך מרידות הנפש של מוסר כליותיו, אל המון דקדוקים של מעשים רבים, המביאים על פי רוב מחשכים לתוך החיים בהתפרצם יותר ממידתם. רק ישוב בשקט, אל היושר הטבעי. יחפש דרכיו בתוך לבבו פנימה, וישקט רוחו בקרבו בזה שהוא מבקש את הטהרה הטבעית של המוסר היסודי.

(פנקסי הראי"ה ח"ב, עמ' קצו, סעיף כה)

דקדוקים עלולים למונע מלהתענג על המצווה

ולעומת החלק הרוחני של עצם המצווה יש להזכיר, שעם כל ההבנה הקלה שיש לנו בטעמה וערכה ראוייה היא להיות משוערת ומדוקדקת בכל פרטיה, כראוי למצווה אלהית, ועם זה צריך שימור שריבויי הדקדוקים שבה לא יהיו לו כמידת נמוס שכלי ועניין מעשי, אשר יוכל להיות מונע את כוח הלב הער והשכל הטהור מלהתענג על הודה העליון של המצווה ויקר ערכה האמתית, אלא הם עצמם יהיו מדריכים, בלויית יסודם השכלי הפנימי, אל זאת התבוננות האהבה בתענוגים, בהעסיקם את נפשו באופן אלהי, ורישומם בלב יהיה מתוך כך חזק ואדיר ומכוון לתוצאות כלליות תכליתם, להעיר את

1. פסקה זו נדפסה במקורה בעין איה ברכות ב', מעשר שני יח. ושם "שהתכלית העליונה הכללית היוצאת מהמה, להעיר את קדושת נפשו ושכלו..." ועיין שם עוד שינויים.

השלילה העלולה להיגרם עלידי דקדוק המצוות | קכה

קדושת נפשו ושכלו אל רוממות הערך הנשא של מצוות ד' וזוהי הקריאה בשם ד', וההזכרה אותו, שהיא נערכת אל הכרת הדעת, כמו שהברכה נערכת אל רחש הלב ורגש הכרת הטובה.

(עולת ראייה א', עמ' שנישנא)

מזיקים לחסידות האמיתית

יש שריבוי דקדוקים, אפילו בנטיה לדברי קדושה ויראה של זהירות המצוות וכל טוב, מזיק לחסידות אמתית ולשלמות של אמת.

(מאמרי הראי"ה עמ' 288)

דקדוק המעשים עלול להוביל לתקלות ופחד

כשמשתפלים ממרום ההשכלה העליונה, ויורדים רק לדקדוקי המעשים, אז נעשה העולם מלא תקלות, והרעיונות מסתבכים, והפחדים מתרבים, ועל כל תנועה רובץ פחד של חטא, שלפעמים הוא פחד שוא. והכרח לברח ממצב עלוב זה, לעלות למרומי הדעת, ואחר כך מישרים גם כן את כל הדקדוקים באבוקת הדעת ובנר התורה. אמנם כל זמן שלא האיר השחר הבהיר, צריכים להשמר מאד מכל תקלה, ולהיות מתגבר על יצרו כאיש. אבל חלילה להשאר במעמד המצר הזה, כי אם להתעלות במעוף נשר אל מרומי השאיפות, ברזי תורה ורחבי דעת, בנפש נכונה ורוח צוהלת.

(פנקסי הראי"ה, ח"ג עמ' שנו, פס' סא)

התעלותו של הדקדוק הנמוך

הדקדוק המעשי, הבא מתוך המעין התחתון של יראת העונש, אף על פי שיש בו הרבה קטנות ודינים, מכל מקום סופו להתעלות, וכל דיניו מתהפכים ללהט של גבורות קודש, באהבה ושלהבת אש נעימת ידידות עליונה, באהבת הבריות וחקן ושכל טוב. וסופו שיגיע עד המעין העליון של אור החיים, שזיו התענוגים הקדושים מאיר בהם בכל תוקף זהרו. מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיק יחסיון, יריון מרשן ביתך ונחל עדניך תשקם. כי עמך מקור חיים, באורך נראה אור, משוך חסדך ליודעך, וצדקתך לישרי לב.

(שמונה קבצים, ו' קכו)

החומרות במהלך הדורות

חומרות חיוניות

קצת קדושה נדבקה בעשו על ידי אחיזתו של ידו הקדושה של יעקב בעקיבו, ובזה יש קדושה ניצוצית גם בעקב עשו, חוץ ממה שראשו כלול בקדושה. ובזה יומלט לעתיד לבוא, רק ביתו ישרף, ובעצמו יכלול בקודש, ועתיד להטהר, והר"ע של ראש עקב יחזור לטוב. ובנגיעת שרו של עשו בכף ירך יעקב, יש פגימה של טומאה, שמפני זה סובלים ישראל הגליות. אבל זה גרם להכרח של חומרות יתירות, וחדשים גם ישנים דודי צפנתי לך, והחומרות הן נטיות מדרך האמצעי, כצולע ההולך בנטיה, והן הן יוסיפו עטרות חדשות, מי יתן טהור מטמא לא אחד. ומראש עקב כף יוכלל הריעות, ואהבת לרעך כמוך, שכל התורה כלולה, כי בצירוף כולם מושפעים הם מאהבת הקודש, ורוח ישראל תחיה אותם להאיר בהם את כל תפארת יעקב, ונלוו על ד' לשרתו ולאהבה את שם קדשו להיות לו לעבדים. אלמלא פגימת הכף דיעקב, לא היה יכול עשו להתקן גם בראשו גם בעקבו, כי איך יתאחדו הפכים, אבל על ידי פגימת הירך בנגיעת הכף, נתמעט האור, וכוח החיים העליונים נעשה שופע בהפסקות, שאפשר גם לכלי קטן, שמקטנות הגמורה של קטן נתתיך בגויים בזוי אתה מאד, לקבל משם, ונעשה מזה הכוח של הריעות, אשר תעבור את כל התחומים המפסיקים, ונלוו גויים רבים אל ד' והיו לי לעם.

(שמונה קבצים, ו' קכד)

החומרות מחזירות את האבדה הרוחנית שנגרמה על ידי ירידת האומה בגלות

תנא דבי רבי ישמעאל יוצא אדם בתפילין ערב שבת עם חשיכה כו'. התפילין הם מיוחדים לימי החול, יצאו שבת ויום טוב שהם עצמן אות. והדבר נערך בכלל, כי לאדם נחוצה התקדשות חיצונית כדי לבא על ידה אל

ועיקרה, הם מקיימים את האומה בקדושתה ואמונתה לשם ד' אלהי ישראל. והנה צריך האדם להיזהר להוקיר מאד כל הדברים החיצונים שגורמים לשמור הקדושה הפנימית [בכל חומרות הספיקות שבהם ולדעת,] כל זמן שעוד לא שבו לנו כל מחמודינו מימי קדם, כל זמן שאין לנו מלך ונביא, וסנהדרין גדולה במקום אשר בחר ד', בבית המקדש, שתצא מהם תורה לכל ישראל בלא שום ספק בהוראה. [כל הזהירות הזאת בכל החומרות הבאות מצד הספיקות הם הם יסודי חיינו, וכי (חלילה) בעזיבת אלה הדברים, שעל פי ההשגחה הוכנו מראש לשמור את הקדושה הפנימית הישראלית, במצב הירידה תוכל לגרום תוצאות רעות ומרות מאד...

(עין איה, שבת א' פ"א לט)

ריבוי הדקדוקים – הכנה לגלות

הקרובים היו מביאים תאנים וענבים, והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים... יש חילוק בין דרכי החיים הרוחניים, שבהם מעלות רבות חלוקות, ובכלל הם כוח התורה וכוח הנבואה. כוח התורה על ידי הרחבת תורה שבעל פה, על ידי קיבוץ וריכוץ פעלים לתורה, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים בעומקי הלכות, שהם נראים דברים יבשים לערך הלשד הנראה בעניינים המתייחסים לנבואה, העסוקה בחכמות אלהיות ודרכים עליונים, שמהם יסתעפו דברים גדולי ערך בהגיון לב בתפילה וחכמת צפוני תורה. אמנם בהיותנו קרובים אל אור האלהי נטועים בארצנו, היה אור הנבואה ממלא מקום גדול בעולמנו. וכן אנו מובטחים לעתיד באופן יותר נעלה, הלח המחיה את הלב והנפש באור דעת ד', והוד כבודן של ישראל העליון הכללי, שהוא מלא זיו וזוהר חיים מלאים טל דשן מאד. הננו רק אז מוכנים לקבל באופן שיהיה בינינו נשמר, בהיותנו קרובים אל בית ד', נטועים על אדמתנו ובטוחים מכל בלבולי רוחות וערבובי דיעות. אמנם כאשר התרחקנו, באשמחנו, מארץ חמדה, והוטל עלינו עול דרך רחוקה של גלות מרה ונמהרה כזאת, אז עלינו לחגור עוז על ידי דברים המתקיימים הנשמרים בצבינום, אף על פי שקצת מלחותם אינו נראה לנו במילוי נועמו כערך ההוד המלא חיים שיש בדברים המסתעפים מאור הנבואה והמבטים

[ההתקדשות] הפנימית העצמית. תכלית מעשים תוריים רבים היא כדי לשמור את נקודת הקדושה הפנימית, שגלוי וידוע לפני יוצר האדם ברוך הוא שלא תהיה נקנית לאדם כי אם על ידי אותן הפעולות. ולפי ערך התגברות הקדושה הפנימית העצמית באדם, תוכר פעולת הדברים שמסמנים הקדושה החיצונית בפעולות מעשיות שהביאוהו לכך. כדי להורות שהקדושה העצמית היא העיקר, אמרה תורה באות התפילין, שהוא יסוד להוראת ההרשמה החיצונית של קדושת המעשים, למען יבא האדם על ידם לקנות הקדושה העצמית הפנימית, "למען תהיה תורת ד' בפיך", ששבת ויום טוב אין צריך אות, כלומר בהם צריך האדם להתעלות מצד פנימיותו, עד שלא יהיה צריך סעד חיצוני לתומכו. והוא לאות על פרטי דברים בהליכות היחיד והציבור, שכפי הנפילה הפנימית כן צריך שיתמלא המקום לתן סעד שלא יפול האדם הפרטי או הכללי בנופלים מקדושות חיצוניות. על כן מצד הנפילה הגדולה של כלל האומה, שגרם בעווננו פיזורנו הגדול וריחוקנו מבית חיינו, יחד עם זה עצמו גרם שנשתכחה תורה והלכה ברורה ונתרבו הספיקות¹, ועם ריבוי הספיקות יצאו בהכרח תולדות של חומרות, שבכלל נתרבה החוג המעשי. ומאת ד' היתה זאת, שההתרחבות המעשית היא משיבה את האבדה הרוחנית של עצם זוהר הנפש שהועם על ידי הירידה הגדולה של האומה. ואלה הדברים שהם חיצוניים בערך יסודה של תורה

1. "אמנם הספיקות בדברי תורה המה נכבדים לנו, בין מצד עצם ידיעתם, בין מצד ההשתדלות עצמה שהם מכניסים אותנו להשתדל יותר בעמלה של תורה. ע"כ צריכים אנו להיזהר, לבלי נאמר, כיוון שההשתדלות בעצמה היא תכלית נאה ע"כ למה לחפש לנו דרכים הקלים כדרך הנסיון" (עין איה שבת ב', פ"ד ז).

"הספיקות הם נמנים בכלל השפעותיה של תורה, הם גם כן ערוכים בחשבון ומשלימים את מה שראוי להם להשלים. אמנם כללות הצורך להשלמת הפעולות היוצאות ומתרבות על ידי הספיקות, אם שהם מרבים את עסק התורה, והטורח והעסקנות בעצמו הוא נותן את פריו לקדש ולעדן, אמנם הם אינם נצרכים כי אם לפי אותו הערך שהאורה העליונה נחסרת שאז צריכים להשלים על ידי התעסקות יתירה, שהיא משתלשלת ובאה על ידי הטורח המתרבה על ידי הספיקות. אבל במקום שהאורה מבהקת ביותר זוהר תורת אמת ודעת אלהים באור נגהה, אין צורך לחשכת הספיקות, למען על ידם יצא איזה אור נוגה המאיר מתוך החושך" (עין איה שבת ב', פ"ב רפו).

הגדולים האלהיים. ומה הם, הם ד' אמות של הלכה שמיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא הם. אמנם דברים יבשים נראים גופי הלכות למסתכל רק בשטחיותם, אבל כוח חיים רענן צפון בהם. והם הם שהעמידו אותנו לעם קדוש לד' אלהינו בכל כבד הגלות החל הזה. על כן בבית שני שהיה בעיקרו הכנה אל העתיד הארוך של הגלות והפזור, כבר פסקה הנבואה, כדי שיהיו הכוחות הרוחניות שבאומה שהתעסקו בנועם אור הנבואה, עסוקים במקומה בעומק פרטי הלכות להגביל דרכי תורה באופן מדויק מאד, כדי שיוכל עם ד' להתקיים גם במרחקים על ידי הצטיינותו היתירה בריבוי הדקדוקים, וחביבין עלי דברי סופרים יותר מדברי תורה אומרת כנסת ישראל.

(עין איה, ברכות ב' פ"ט כח)

חומרות אצל יחידים

הדקדוקים באים מתוך האורה העליונה הזורמת בנשמה

...הסביבה והמעשים נכנעים הם מפני העצמה הרוחנית, כשהיא מתרוממת. על כן עוסקים הם הצדיקים הגדולים בעיקר הדבר בגודל הפנימי. כמובן, מדקדקים הם גם במעשים, ומשתדלים בטהרת הסביבה, אבל כל זה בא מתוך הגורם הפנימי של האורה העליונה, הזורמת בנשמה בכל הוד גדלותה, דווקא מתוך הצינור היותר גדול ושוטף, ולא ישפילו את עצמם להיות דבוקים תמיד בתוך הקטנות של הדקדוקים הפרטיים שאין להם סוף. המלאים את הרוח העולה למעלה. ובכלל, לא העולם המוחשי בדיוקי פעליו, תופס המקום היותר גדול בנשמת חיים הנצחית, המופיעה באור גדלה בנשמות העליונות, כי אם ההוד הנשגב של תפארת חי העולמים, שבתוכו הכל כלול, כל הטוב הרעיוני, המוסרי והמעשי. התפשטות השלמות על המעשים כולם מאליה היא באה, בעת אשר הרצון הגדול לטוב האלהי ברום טהרו פועל בכל תקפו...

(שמונה קבצים, א' רמח)

חומרות הראויות ליחידים – לתיקון העולם

אמת הדבר, שהדרך הממוצע הוא דרך החיים, המאושרים, הראויים לכל אדם, וזאת היא עצת ד' ברוח התורה, והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, את הדרך זו בית חיים. מכל מקום טבע הסגולה הנשמטית הוא נותן, שיחידים ימצאו בעולם, שההסתכלות העליונה, וחיי הפרישות הקיצונית עם הטהרה המופלגה, היא נאותה להם, כדי לכבוש דרך לעולם כולו, להאיר נתיבות עולמים. ואלה הגדולים מוצאים בתכנם הקיצוני את אותה שביעת החיים, והאושר המלא, יותר הרבה ממה שמוצאים אותם רוב בני אדם בלכתם בדרך הממוצע הראוי להם. על כן יחידי סגולה

בעלי חסידות מופלגה, זאת היא גם כן מכלל תוכן קדושת ישראל שימצאו בעולם, ובמאפל הגלות לפעמים דווקא אלה הענקים הם אשר האירו לנו את כל חשכת החיים, וישימו לנו מעקשים למישור, ומחשכים לאור. המסוגלים לחסידות, לקדושה, להשגת רזי תורה, לא יוכלו לדמות את עצמם לרוב בני אדם, דרכי חייהם צריכים להיות בדרך יותר עליון, מחשבותיהם מוכרחות להיות נטויות למעלה, מובדלות מעסקי חול ופונות תמיד אל הקודש. ובוזה הם עושים טובה לכל העולם, מרבים בו שפע של אושר, של קדושה, ושל מנוחה, מחממים את הלבבות, ומאירים את הנשמות בסגולתם. ובהניחם את ידיהם ומתרפים ממעלתם מתפשטת נפילה רוחנית בעולם כולו. ואף על פי שדרכם הקודש צריכה להיות בקיצוניות, וחומרות, מכל מקום צריכים גם הם להיות מעורבים בדעת עם הבריות, ולדעת עת לכל חפץ, להגביר את תוכן החיים, ואת דעת העולם העמוקה בקרבם, את ההתקרבות והריעות המדינית ברוחם ונפשם, ואז יהיו שלמים באמת, ותיקון העולם יהיה ראוי לבא על ידיהם, ומידותיהם האנושיות יתפארו ויתעלו בתכלית הטוב, ופאר רוח הקודש יחול עליהם בנעימות וחדוה.

(שמונה קבצים, ו' כב)

חומרות ראויות ליחידים

המורם מדברי, שלעניות דעתי באתרא דלא נהוג עדיין להיתר על פי רבנן קשישאי דפקיע שמייהו, כל הגודר גדר תבא עליו ברכה. אבל במקום שהוחזק ההיתר על פי הוראת חכמים מובהקים, ראוי שישתדל להיזהר בכל התקנות, בנקיון הגמור של הניקור, ובמיעוט החום כמה דאפשר, ובהשגחה יתירה, של איזה אנשים נאמנים, בחילוף משמרות כראוי, וזה מספיק לכל המון עם ד', רק לשרידים המהדרים הם יודעים את אשר לפנייהם להורות חומר לעצמם, ולכל הבא להדר בהידורי קדושת הפסח, ככל דבר קדושה ופרישות, הראוי ליחיד סגולה, והצנע לכת עם אלקיך.

(שו"ת אורח משפט, או"ח, סימן קכ)

חומרות המכאיבות לנשמה

... אבל תלמידי חכמים זקנים שירצו לשום עמלם בהשכלה עליונה של זוכך הדעות והמידות, הם צריכים להיות גבורים בשנון ההלכות על פי המקורות היותר ברורים, ולא לעסוק כל כך בדקדוקים פרטיים, שנשמתם הגדולה תרגיש אז מכאוב עצום, של צער הקטנת מאורותיה. וברור הוא, שעם הבקאות והחזרה התדירה, בדברי ההלכות הפשוטות, ולפעמים גם כן עיון הלכה, כדי שלא יתטשטש אצלם סדר משא ומתן ההלכתי על ידי העיון הפנימי ויושר הסברא שבההשכלות האלהיות, יעלו במעלה גדולה ביושר העיון של ההלכה, עד שיזכו תמיד לכיון הלכה ברורה, ובכל מקום תהיה הלכה כמותם כי ד' עמם.

(אורות התורה, ט' יג)

המצטרפין, כתבלין הממתקין ועוזרים ומסיעים ליסוד העיקרי - היא
התשובה הרמה הגדולה.

(אורות התשובה יד' יז)

הדרכות פרטיות

יש מי שכוח ציורו גדול, על כן כל דבר הדומה לכיעור פוגם בו, והוא צריך להיות מדקדק מאוד במעשיו. אמנם גם לו להיות שוקל הדבר בפלס ישר שלא להפליג יותר מדאי.

ויש מי שהוא אדם גדול ובעל שכל, ואין כוח המצייר שלו גדול כל כך, אין הדיוק המתייחס לחסידות במעשה פועל עליו כל כך.

ויש מי שציורו גדול ובהיר כל כך עד שמקבל את ההטבעה של המשפט הישר יפה, ואינו צריך לשום הפרזה של חסידות מעשית, ובכל אופן הגבלת הדרך תלויה בביורור הלכות ומשקלן בעומק עיון וידיעה הגונה, שאז הדעת מתישבת יפה בגדרי הזהירות. ובמיעוט הידיעה החובות מתכפלות מפני ההסתפקות, והעול מתרבה למשא על הנפש, על כן לא עם הארץ חסיד. ואולי יש יחס לאלה בין עבד לפני המלך ושר לפני המלך.

(פנקסי הראי"ה ח"א, עמ' קפו)

הדקדוקים - תבלין לתשובה

יש שני אופנים של גדולת מדרגה. האופן האחד מצד המעשים והתלמוד, והאופן השני מצד הכשרון והתולדה, בשורש היצירה. מי שיסוד גדולת מדרגתו בא מצד התלמוד והמעשים, כשיורד ממדרגתו וצריך לעלות, צריך הוא לאחוז במידות קטנות ולשוב בהדרגה. אבל מי שיסוד גדולתו הוא מצד כשרונו בעיקר תולדתו מגדולת נשמתו, גם כשיורד ממעלתו, מצד מניעות פנימיות או חיצוניות, צריך הוא לשוב בגדולה וחפזון, בדליגה כעל כנפי נשרים, מבלי להתחשב עם הדרגות. ומכל מקום מצטרפת לזה גם כן תשובה במידות של קטנות ודקדוקים פרטיים השייכים להן, אלא שהן אינן עיקר מלאכת תשובתו של מי ששרשו גדול ונשגב, אלא כערך של סניפים

זהירות

התרוממות הנפש עלולה להשבית את הקשר הטבעי לדקדוקי מצוות

...אמנם לפי ערך גדולת התכלית ראוי להתגדל אהבת הדקדוק ביותר לכל פרט קטן מרוב אהבה ויקרת ערך. אבל התרוממות הנפש לתכלית הכללית תשבית מעט את הקשר הטבעי לדקדוקים היותר רחוקים, וצריך על זה זהירות מיוחדת והגברת הכוח השכלי, לקשרו בשכל המעשי יפה.

(עין איה ברכות ב', פ"ז יח)

עין בשר לא יכולה להביט איך מצטרפים הדקדוקים אל תכלית רם וכללי

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כבוד אב ואם וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם. כלל עבודת ד' שנעשה על ידי התורה והמצוות כולם וכל המידות הטובות, הם נמצאים בתכליתם הטוב לשעתן והם מושרשים במה שהם מביאים את הטוב הגדול הכללי הצפון בעתיד לכל מעשה ד', שינהרו אל ד' ואל טובו. מפני שעין בשר לא תוכל לראות את כוח המצרף, שמצטרפות על ידי כל המון פעולות ודקדוקים הנראים קלים, אל תכלית רם ונשא כללי, על כן אין בנו יכולת להציץ אל גדולת טעמי מצוות.

(עין איה ברכות ב', פאה א)

שמירה מפני המחשבה שאפשר לבסס את החיים על הדקדוקים בלי הבנת הכוח הכללי אמנם צריך גם כן לפעמים כוח שומר, המעיר על היחש הגדלותי, על ההבטה הנשגבה שאין החיים מצויים בדיוקים הפרטיים כי אם מצד העליון של הכוח הכללי, להשמר בזה מאותה הטעות של השפלת ערך החיים הגדולים שבמצוותיה של תורת אמת, עד למידת הנמיכות של החיים חסרי המרכז, המביא לחשוב על כל דבר פרטי מתפשט, שבו בעצמו יש חיים

זהירות | קלו

מספיקים לעצמו. השמירה הזאת אינה צריכה לבא בכוונה, כי על כל פנים הצביון האורגני כשהוא מתקיים, הוא מושך בקרבו את כוח החיים לפי טבעם, ולעולם יותר מסוכן הוא הצד השני, הטועה לחשוב שאפשר לבסס צורה של חיים שלמים במחוסרי אברים, ולהשאיר רק את התאים או התא המיוחד שבו המרכז מתכנס כשהגויה שלמה, באין הבין שהמרכז הוא נכבד רק בהשלמת הצורה לכל פרטיה, ויותר נכבד הוא בהתעטרה גם כן עם רוממות מעלותיה והגדלת חייה לסעיפי סעיפים קרובים ורחוקים.

(עין איה שבת ב', פ"ד י)

המותרים ליתן לבהמות, והיו על ידי זה צריכים להאכילם חמץ ולסמוך על המכירה נגד דעת הבכ"ש, אז היה פשוט לפנינו להיתר.

(שו"ת אורח משפט, או"ח, סימן קיד)

לא לעשות את הגדר יותר מן העיקר

ודאי אנו צריכים לדון בדבר להקל ולא להחמיר לעשות את הגדר יותר מן העיקר, שהזהירו אותנו על זה חז"ל באבות דר"נ פ"א ה"ז: "מכאן אמרו אם סג אדם לדבריו אינו יכול לעמוד בדבריו; מכאן אמרו אל יוסיף אדם על דברים ששומע. ר' יוסי אומר טוב עשרה טפחים ועומד ממאה אמה ונופל". ובודאי כוונת העניין על דברים כאלה, שאין לבקש להחמיר במה שלא קבלנו על זה מרבותינו בדבר שבעצמו הוא סייג. ואין להוסיף חומרא על חומרא כי אם במה שמצאנו מפורש או בראיות ברורות, אבל בנידון דידן שהכל הוא להיפוך, שהעניין הוא מנהג ביסודו וזה הפרט המחודש אין בו שום מנהג ואי אפשר שיהיה בו מנהג, וראיות ברורות נותנות עדות להקל, אפילו אם יהיה אפשר להכנס באיזה דחוקים לדחות את הראיות, גם כן אין לנו למשוך את הדבר להחמיר ולהיות מוסיפים על הדברים ששמענו. ועיקר הנטיה לחומרות יתירות, במה שיש דרך סלולה על פי דרכי התורה להקל אין זה מילתא דחסידותא כלל וכבר גנה עניין זה קדוש ד' הרח"ו ז"ל בהקדמתו לספר עץ חיים, ודייק, שזוהי מדה של המתרחקים מפנימיות התורה רחמנא לצלן מהאי דעתא, וזה לשונו הקדוש: "וכנגד כת חכמי הפשט, אותם אשר הם מואסים לעסוק בחכמת האמת הנקרא עץ חיים לחיי עולם, ועוסקים בסיפורים הפשטיים בפשוטן בלבד, ואומרים שאין בתורה אלא הפשט בלבד ח"ו, אשר היא נקרא עץ הדעת טוב ורע, עליהם אמרו 'חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו', כי בסיבת היותם מואסים בעץ חיים אין הקב"ה עוזר אותם והם שוגים (או שונים) בפרטי עץ הדעת טוב ורע ומהפכים אותו לרע ומטמאים את הטהור ואוסרים את המותר ופוסלים את הכשר" עד כאן לשונו. הרי דיין בשלשה האופנים של 'טהור' 'מותר' 'כשר' והפכם הוא 'טמא' 'אסור' 'פסול', שזו היא תקלה מה שנוטים יותר מדאי להחמיר ולאסור. ובאמת דרכן של רבותי הגאונים הצדיקים שזכיתי לשמשם, זכותם

סייגים ותנאים

לא לקפוץ מדרגות

על ידי מה שחפצים במידות חסידות גדולות, מתגבר היצר הרע הרבה, והאדם מתרדל ברוחניותו, ועל כל פנים מוציא כוח רב על מלחמת היצר הרע, שהיה יכול להשתמש בכוח זה להתעלות יותר ויותר. על כן אין אדם צריך לחשוך לעלות במידות חסידות עליונות שלא בהדרגה¹, כי אם להשתוקק לעלות תמיד מעלה מעלה בדרך הדרגה. ומגמת פניו תהיה לעלות למדריגה היותר עליונה, חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב. ועל ידי קצת התגברות היצר הרע שיש על ידי התשוקה הכללית שחושק לעלות בהדרגה למדריגה גדולה, מתעוררת אצלו מידת הגבורה שבקדושה, ואור החיים מבהיק בקרבו

(שמונה קבצים, ו' סה)

רק מה שמוסד בש"ס

וחלילה לא עלתה על דעתו (האדר"ת) כלל לאסור ולהחמיר בזה למעשה, כי בכלל היה שונא להחמיר חומרות יתירות בייחוד על דברים שאינם מיוסדים בשרשי הש"ס והראשונים ז"ל, רק גילה דעתו אולי יש לחוש בזה, אחרי שהיה אז איזה מחלוקת על דבר קטניות עצמן בשנה שלא היה היוקר כל כך גדול, והיו הלהוטים אחר היתירים חפצים להוציא את זממם ולעקור את כל העניין, שזאת היא באמת פרצה גדולה, על כן חשב אולי נכון להחמיר בדרך הוראת שעה. אבל חלילה לא הורה כזה מעולם כי אם להיפוך הורה להקל, וכל מקום שהיה בזה איזה צורך הגון, כמו אם היה איזה דחק במיני זרעונים

1. עיין עוד שמונה קבצים ו' רנ"ג; שמונה קבצים ח' לח; מוסר אביך עמ' לב, פ.

והרי כאן איסור תורה של לאו הבא מכלל עשה שלא לעשות משמרת למשמרת, ובודאי יותר ראוי לחוש שלא להכשל בדבר שהוא לדעת רש"י איסור תורה, מלחוש להוסיף חומרא על דיוק של מנהג שלא היה אפשר לו להיות נהוג מעולם, מפני מניעת מציאותו. וכאן לא שייך לומר כלל כולא חדא גזירה, שזה שייך בעיקרו בדבר שהי' נהוג בעת הגזירה שיש לומר שהכל נכלל בגזירה אחת, אבל דבר של מציאות מחודש... מכל מקום למדנו שבמקום שאין הטעם נהוג והעניין הוא מחודש אין שייך לגזור כהאי גוונא חומרא חדשה.

(שו"ת אורח משפט, או"ח, סימן קיב)

כשהכרח גדול אין להירתע מדרכי היתר

ובעניני הוראות כל מה שההכרח מכריח ויש פנים להקל, הלא זאת היא המצוה ועצת ד' להקל, ובמה שאפשר אפילו בצד הדוחק ללכת בלא התחכמות, ודאי חובת כולנו להתאמץ ללכת בדרך הכבושה, וכדברי הר"ן ז"ל בתשובה, שגם בדברי הרשות אדם בוחר את הדרך הבטוחה ממכשולים, קל וחומר בעניני תורה ומצוות, ומכל מקום כשהכרח הוא גדול מצינו כמה פעמים בדברי חז"ל שלא נרתעו מדרכי היתר חדשים, וכהא דרבי, ועל זאת הוא יסוד תלמיד חכם שאמר דבר הלכה אין מזחיחין אותה.

(איגרות הראי"ה ח"ב, איגרת תקנה, עמ' קצ"ח)

לא לבזות אחרים

אמנם הרשד"ם לא הסכים למחות במי שרוצה להדר במידת חסידות, אבל מכל מקום אין להלעיז כל כך על המוחים, שהם רואים עצמם עלובים על ידי אחד היוצא מכללם אפילו לחומרא. ובירושלמי פ"ב דברכות ה"ט איתא, אברייא דכל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד חכם עושה ותבוא עליו ברכה, ובלבד דלא יבזה אחרנין... אבל אחר כל זאת הנני מוצא לנכון לחזק את ידיו, כשהוא חפץ להחמיר, ובלבד שלא יוציא ח"ו לעז על היתר המכירה....

(איגרות הראי"ה ח"א, שיב, עמ' ש"ג)

יגן עלינו ועל כל ישראל, היה שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, ביחוד בדברים שאין היסוד חזק על זה בדברי רז"ל בתלמודים. שדי לנו מה שלא נזוז ח"ו ממה שהונהגנו על פי מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון לכאן ולכאן ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב הרי זה משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים על פי עומק ההלכה וסברא ישרה. וב"ה הוראתנו זאת כולהו איתנהו לטיבותא כאן, ויהא רעוא דיהויין כל שמעתין מחוורין וברירין כשמעתתא דא, דלית ביה ספיקא כלל ב"ה.

(שו"ת אורח משפט, או"ח, סימן קיב)

כבר כתבתי למעלת כבוד תורתם, שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדווקא על ידי מה שיראו, שכל מה שיש להתיר על פי עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמתת דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה שישמעו לקול מורים בעז"ה, מה שאין כן כשיתגלה הדבר, שישנם דברים כאלה, שמצד שורת ההלכה ראויים הם להתיר ורבים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה ח"ו חילול ה' גדול מאד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים היו יכולים להתיר, ועל ידי זה יוצא משפט מעוקל.

(שו"ת אורח משפט, או"ח, סימן קיב)

הוספה: וראוי להעיר, כמה תשומת לב אנו צריכים כשאנו באים להחמיר, במה שעל פי דין ראוי להקל בו, שלא יצא שכרנו בהפסד של כפלי כפלים, שמטעם זה אסור לאסור את המותר, כדכתב ש"ך יו"ד סימן רמ"ב בקיצור הנהגות או"ה סימן ט', דעל פי רוב הוי חומרא דאתי לידי קולא. ובנידון דידן אם נמשיך להחמיר קטן הוא מאד השכר שלנו, אם נוסיף חומר על דבר שאין עיקרו מן הדין, ולעומת זה ההפסד יש לחוש עליו הרבה. שהרי לדעת רש"י ביצה ריש פרק קמא שכתב והא דאמרין בכולי הש"ס שאין גוזרין גזירה לגזירה מהאי קרא נפקא ושמרתם את משמרת עשו משמרת כלומר גזירה למשמרתי לתורת, ולא משמרת למשמרת, שלא יעשו גזירה לגזירה.

ואף אם יש לדחוק ולמצוא איזה צד לדרכי היתר מכל מקום ודאי אין כדאי לחפש אחרי קולות והיתרים בשל גויים, במקום שהדבר גורם הפסד ממונם של ישראל וקפוח פרנסתם. ובכלל בכל מקום שאנו נוטים להחמיר על עצמנו ראוי לחוש שלא תיפוק מיניה חורבא של הפסד או לעז על אחרים. ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ט) אהא דתני כל דבר של צער הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה ותבא עליו ברכה, אמר רבי זעירא ובלחוד דלא יבזה חורנין, וקל וחומר שלא שלא לגרום היזק לרבים.

(אגרות הראי"ה ח"א, שיח, עמ' שנ"ח)